TOPLUMSAL
tarih
306
HAZİRAN 2019

20. Yüzyılın Şafağında İstanbul'dan Kaçma Arzusu
EKREM SALTIK

"Anatol Ahali-i Rumiyesi", Misyonerler ve Türkçe İbadet Meselesi
STEFO BENLİSOY

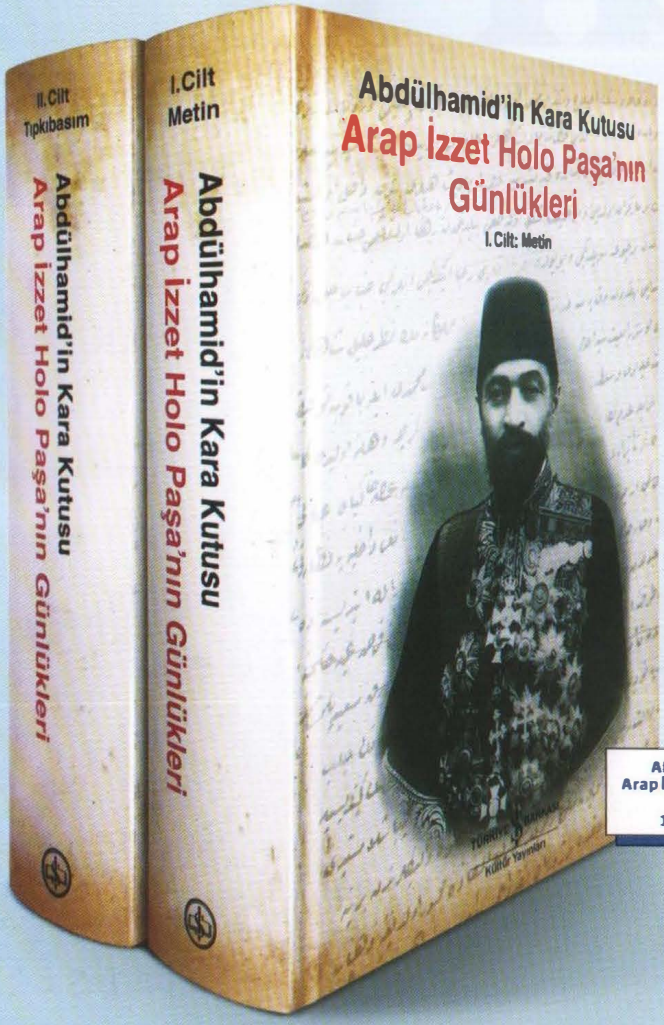
Yeni Türkiye'nin Tarih Dizileri

Devrimi Savunurken: 1917'nin Güncelliği
BARIŞ ÇATAL

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 15 TL. (KDV DAHİL) | ISSN: 1300-7025
ISSN 1300-7025-9-1 197
9 771300 702598

86 YIL BOYUNCA KASADA SAKLANAN GÜNLÜKLER...

Abdülhamid'in Kara Kutusu
Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri
İzzet Holo Paşa
1.532 sayfa, 2 cilt, 120 TL

Mersin-Pozcu kitabevimiz açıldı.
Güvenevler Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 360/A Yenişehir/Mersin
Tel: (0324) 327 55 12

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 Konak, Tel: (0232) 484 77 21 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

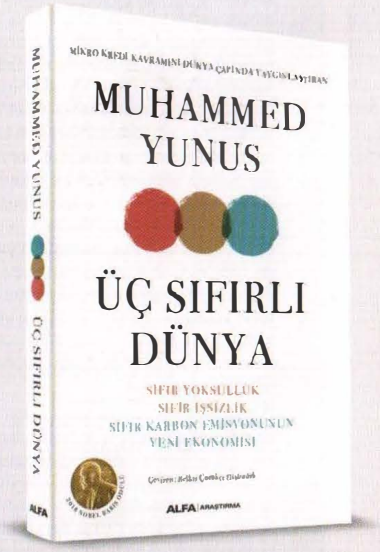
TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

ALFA

www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

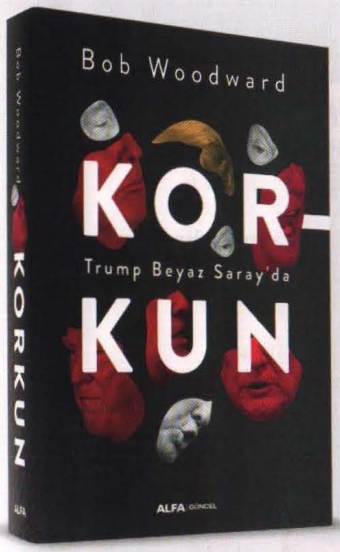
MUHAMMED YUNUS
ÜÇ SIFIRLI DÜNYA

2006 NOBEL BARIŞ ÖDÜLÜ

SIFIR YOKSULLUK
SIFIR İŞSİZLİK
SIFIR KARBON EMİSYONUNUN
YENİ EKONOMİSİ

Yoksulluğu azaltma çabası nedeniyle Nobel Barış Ödülünü kazanan Muhammed Yunus, bireylerin kendilerini yoksulluktan kurtarabilecek kapasiteye sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda gezegeni ve üzerinde yaşayan insanları değiştirecek yeni bir tür kapitalizm kurma vizyonunu ortaya koyuyor.

Bob Woodward
KORKUN

TRUMP BEYAZ SARAY'DA

Woodward'un Başkanın Tüm Adamları'nda anlattığı, Richard Nixon'ın güç zehirlenmesi ve paranoya dolu son günlerine çarpıcı bir şekilde benzeyen Donald Trump'ın başkanlığının ilk günleri, bazen daha da içler acısı bir hal alıyor.

İnsanın ağzını açık bırakan anekdotlar...

–Washington Post

Merhaba,

Büyük krizlerin, yeniden inşa iddialarının ve rejim tartışmalarının gündemde olduğu dönemlerde geçmişin siyaseten araçsallaştırılmasına, tarihin fantezilerle iç içiçe geçerek yeniden kurgulanmasına sıklıkla rastlıyoruz. Günümüz Türkiye'sinde de köklü bir siyasal dönüşüm gerçekleştirmeye çalışan iktidarın meşruiyetini tarihten devşirmeye çalıştığını uzun zamandır gözlemleyebiliyoruz. Bu nedenle, *Toplumsal Tarih*'in elinizdeki sayısının dosya konusunu oluşturan tarih dizilerinin Osmanlı'ya yönelik bir iade-i itibar arzusunun, Kemalist tarih tezine karşı rövanşist bir motivasyonun çok daha ötesinde bir amaca matuf olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu tarih dizilerinde geçmişle değil, capcanlı bir bugünle, bugünün siyasal mücadeleleri ile karşılaşıyoruz. Bu dizilerle yaygınlaştırılmaya gayret edilen tarih anlatıları, mevcut iktidarın yerli ve milli kültür yaratma ve yeni bir politik hegemonya inşa etme çabasında önemli işlevler ediniyorlar.

Dosyamızın ilk makalesini kaleme alan Burak Özçetin, basitleştirmeye ve kutuplaştırmaya dayalı sağ popülist siyasal stratejinin tarihsel tahayyülün üretiminde oynadığı role işaret ediyor ve buna örnek olarak Diriliş: Ertuğrul dizisinin tarih yorumuna ve bunun güncel politik, kültürel mücadelelere nasıl eklemlendiğine değiniyor. Payitaht Abdülhamid dizisini ele alan Emre Can Dağlıoğlu, muhafazakar sağ tarihçilik geleneğinin sunduğu Abdülhamid imajının bu dizideki yansımasını tartışıyor. Ancak Dağlıoğlu, tıpkı Özçetin gibi, geleneğin etkisinin yanında Payitaht dizisinde sunulan tarihsel anlatının, dünyanın pek çok yerinde yükselişte olan popülist hareketlerin başvurduğu mağduriyet ve korku siyaseti bağlamında düşünülmesi gerektiğini vurguluyor. Serdar Korucu ise iktidarın son yılların popüler tarih dizilerine yönelik tepkilerini detaylı bir şekilde ile inceliyor. Dosyamızın son iki yazısı, iktidarın desteğinden ziyade hışmına uğrayan Muhteşem Yüzyıl dizisi üzerine. Leslie Peirce'in Hürrem Sultan biyografisini inceleyen İpek Hüner Cora, hem Muhteşem Yüzyıl'ın Hürrem'inin akademik bir çalışmada nasıl yer bulduğunu gösteriyor hem de dizi ile kitap arasında karşılaştırmalar sunuyor. Günhan Börekçi ise Muhteşem Yüzyıl'da altı yıla yakın sürdürdüğü tarih danışmanlığı tecrübesini aktarıyor; dizilerin hazırlık ve yapım süreçlerine, tarihi nasıl kurguladıklarına ve kullandıklarına dair gözlemlerini paylaşıyor.

Temmuz ayında görüşmek dileğiyle...

Barış Alp Özden

İÇİNDEKİLER

04 **Gayrimüslimler ve Batı'nın Tekniği**
HAZIRLAYAN: MURAT CANKARA

08 **Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay**
HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

12 **Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı ve Kırım Savaşı Anıtı**
ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

18 BİR SEMPOZYUMUN ARDINDAN
Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik
OĞUZ TEKİN

28 **"Anatol Ahali-i Rumiyesi", Misyonerler ve Türkçe İbadet Meselesi**
STEFO BENLİSOY

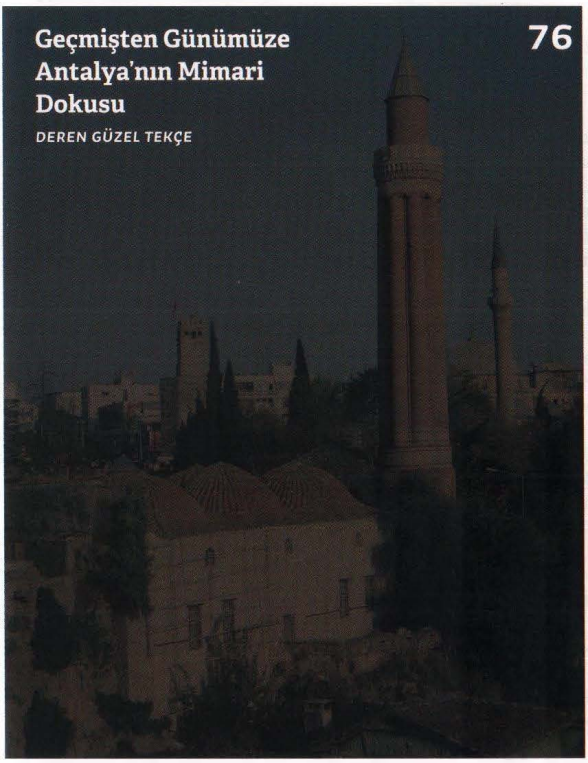
44 **Necip Fazıl'dan Payitaht'a: Hangi Abdülhamid?**
EMRE CAN DAĞLIOĞLU

52 **Payitaht: Bir "Cumhurbaşkanı Abdülhamid" Portresi**
SERDAR KORUCU

60 DOĞU'NUN İMPARATORİÇESİ:
Popüler İmajının Ötesinde Hürrem
N. İPEK HÜNER CORA

65 **Bir Tarihçi, İki Dizi**
GÜNHAN BÖREKÇİ

70 "BİR İHTİMAL DAHA VAR! GİTMEK Mİ DERSİN?":
20. Yüzyılın Şafağında İstanbul'dan Kaçma Arzusu
EKREM SALTIK

Geçmişten Günümüze Antalya'nın Mimari Dokusu 76
DEREN GÜZEL TEKÇE

80 **Devrimi Savunurken: 1917'nin Güncelliği**
BARIŞ ÇATAL

KAPAK ÇİZİMİ:
TUNÇ KÜÇÜKASLAN

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 306, Haziran 2019

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Mehmet Öznur Alkan

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul (0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Buket Kitapçı Bayrı, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, İpek Höner Cora, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Selçuk Esenbel, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihlioğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Ozil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Oya İklil Selçuk, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, İsmail Yaşayanlar, Nuran Yıldırım

S. YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

YARDIMCI EDİTÖR
Zeynep Büyükpalta

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Gökhan Pahlı

KAPAK, SAYFA TASARIM / UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 51352 35 (Dahili 11)
barisozden@gmail.com

BASKI
Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4
Sancaktepe - İstanbul
(0216) 585 90 00

BASKI TARİHİ
Mayıs 2019

DAĞITIM
Turkuvaz Dağıtım Paz. A.Ş.
Sabah 2000 Tesisleri
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad.
34885 Samandıra - İstanbul
(0216) 585 90 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12815

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 150,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.
Tarih Vakfı İş Bankası Pangaltı Şubesi
IBAN TR81 0006 4000 0011 0410 8655 25

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

Gayrimüslimler ve Batı'nın Tekniği

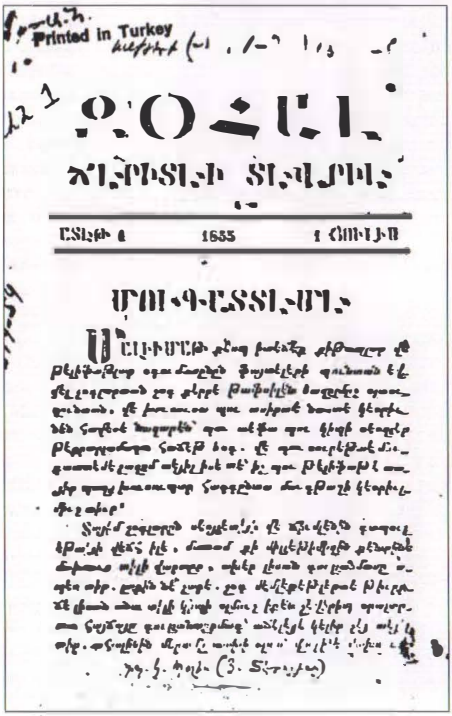
HAZIRLAYAN: **MURAT CANKARA**

Aşağıda okuyacağınız "Yeni Sene – 1856" başlıklı yazı, İstanbul'da Ermeni harfleriyle Türkçe yayınlanan *Zohal*'in [Satürn] 1 Ocak 1856 tarihli 13. sayısında yer alıyor. Editörü Hovhannes (Çamurcuyan) Deroyents (1801-88) olan bu "Ceride-i Devriye" [süreli yayın] 1855-6 yılları arasında, iki haftada bir ve 32 sayfa olmak üzere, toplam 36 sayı çıkmış. Daha sonra, 1857-62 ve 1864-6 arasında, *Yerevag* [Satürn] adıyla ve bu kez Ermenice yayınlanmış.[1] Bursalı din adamı, mütercim ve filolog Deroyents Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ni Ermeniceye tercüme etmiş ve *Zohal*'den önce de (1846-8 arasında Mıgırdiç Ağaton'la birlikte, 1848-52 arasında tek başına) İstanbul'da haftalık *Hayasdan* (Ermenistan) gazetesini çıkarmış.[2]

Anlaşıldığı kadarıyla *Zohal*'deki yazıları bizzat kaleme alan Deroyents, 1 Temmuz 1855 tarihli ilk sayının "Mukaddeme"sinde niçin Türkçe bir süreli yayın çıkardığını uzun uzun açıklama ihtiyacı hissediyor. Temel neden şudur: "Çok memleketlerde Türkçe lisan anadili gibi olmuş"tur ve "Devlet-i Aliye memalikinde mütemekkin olan Haylar[ın] cümlesi [Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin hepsi] Türkçe bilirler. Hayca [Ermenice] anlayanlar Türkçeyi dahi anlarlar. Fakat Türkçe bilinlerde çoklar vardırlar ki Hayca bilmezler." Bununla birlikte, Ermenice çıkan *Yerevag*'ın 1 Ocak 1857 tarihli ilk sayısının önsözünde şöyle diyecekti Çamurcuyan:

> *Zohal* başlıklı süreli yayın, bir buçuk yaşına geldiğinde, adını ve dilini Ermenice yaparak yeni bir hayat sürmeye başladı ve bu yeni hayatın ilk sayısı işbu sayımızdır. Nasıl ki Türkçe baskının ilk sayısının önsözünde söylemiştik. Türk dilinden en ziyade bir fayda ümit ediyorduk. Zira Türk dili, Devlet-i Muazzama-i Osmaniye topraklarında yaşayan milletdaşlarımızın asıl dili gibi olmuştur. Öyle ki, Ermenice bilenlerin hepsi Türkçeye vâkıftır. Fakat çok yerler vardır ki yerlileri yalnızca Türkçe bilirler, Ermeniceyi anlamazlar. Bu mülahazayla, düşündük ki Türkçe yazarsak Ermenice ve Türkçe bilenlerin ikisine birden faydası olur; oysa Ermenice yazınca yalnızca Ermenice bilenler anlarlar. Ve biz faydanın ziyadeliğine bakarak Türkçe başladık ve aklımızda böyle devam etmek vardı. Bir yıl kadar önceydi ki, gerek payitahttan gerek taşradaki şehirlerden Ermeniceye geçmemiz için ardı ardına talepler geliyordu, ve öne sürdükleri gerekçeler de ikna ediciydi.

Anlaşılan, bu noktadan itibaren Deroyents mümkün

Printed in Turkey

ZOHAL

ARMENISCH-TÜRKISCHE LITERATUR

1855

Zohal'in 1855 yılında yayımlanan ilk sayısının kapağı
htttp://medusa.libver.gr

mertebe daha geniş bir okur kitlesine ulaşıp onları aydınlatma görevinden ziyade millî lisanın geliştirilmesi hedefini öncelemeye başlıyor. Hatta yazının sonunda, Çamurcuyan soyadının hikâyesini anlatıp bunun kavmî bir isim olmadığını, bu nedenle de artık yazılarında ecdadından gelen Deroyents soy ismini kullanacağını belirtiyor. Ermeniceye geçmesi konusundaki talepler ise başlı başına bir inceleme konusu ve 19. yüzyıl Osmanlı/Ermeni basınının başat meselelerinden biri olan dil konusundaki müzakerelere iyi bir örnek.

Zohal'in ilk sayısında, ilerleyen haftalarda şu konulara yer verileceği belirtilmiş: "Krisdonya [Hristiyanlık] dinimizin esası ve kavaidi [kuralları] hususun[d]a tevarihlerden alma maddeler, ve sair mütâlaalar; ilm-i edebe ve terbiyeye dair Hayca *paroyagan* [ahlak] denilen ilme münasebetli parçalar; Evropa'da yeni ihdas yahut keşf olunmuş ilme ve zanaate ve marifete dair malumatlar; hisse alınacak hoş hikâyeler." Öte yandan, "politikaya ve muharebeye dair havadis" verilmeyeceği, zira iki haftada bir çıkan bir yayında bu türden havadislerin hızına yetişilemeyeceği belirtilerek meraklıları için Türkçe ve Ermenice gazete isimleri sıralanmış. Burada dikkat çeken, politika ve savaş haberlerinin sınırlarının nasıl çizildiğidir: "Politikaya ve muharebeye dair havadisat vermemek dediğimiz, şimdiki vakitte, ve Rusya muharebesine dahil Devlet-i Aliye'nin ve düvel-i sairenin [diğer devletlerin] politikası ve muharebesi hakkın[d]a olup, buna münasebeti olmayan gerek atik ve gerek cedid [gerek eski ve gerek yeni] devlet politikaları ve muharebeler naklolunacaktır." *Zohal*'in bu politikası acaba Türkçe yayınlanıyor olmasına ne ölçüde bağlıdır? Yoksa mesele savaşın hâlâ devam ediyor olması ve kamuoyuna hitap edecek Türkçe basının ancak bu savaşın

ԶՕՀԱԼ.

ԱՂԳԱՅԻՆ ՏԵՍԱԲԱՆ

ԹՎԱՆ 13 1856 1 ՀՈՒՆՎԱՐԻ

ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԱԿ

1856

Zohal, 1 Ocak 1856, sayı 13

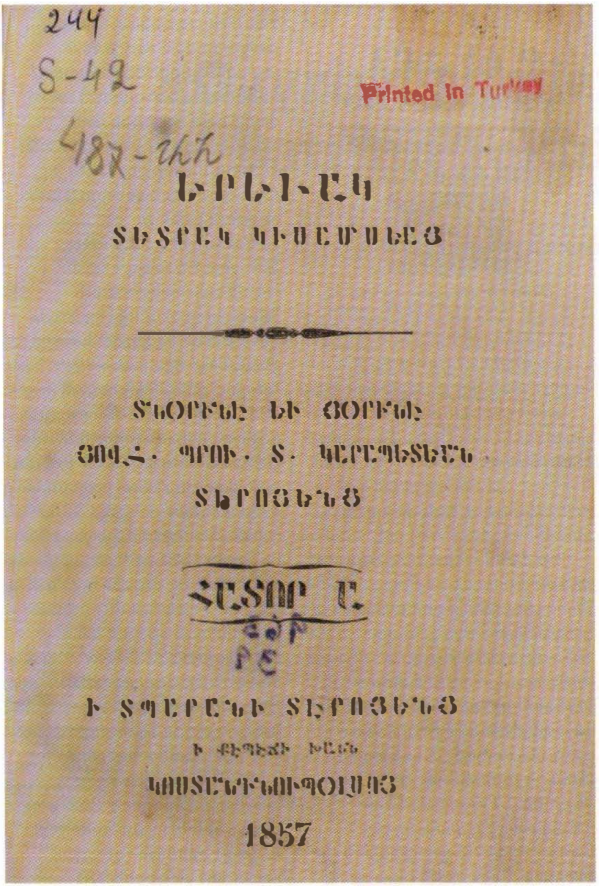
neticesinde filizlenecek olması mıdır?

"Yeni Sene – 1856" Paris'teki 1855 sergisinin akabinde, Encümen-i Dâniş'ten Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'ye giden yolun ortasında, Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru, Islahat Fermanı'nın arifesinde yayınlanmıştır. Zeynep Çelik'in çalışması vesilesiyle, en azından Osmanlı bağlamında, 19. yüzyıldaki dünya fuarlarının kimliğin sergilenmesi/inşası bağlamında ifade ettiği anlamı biliyoruz. Çelik söz konusu çalışmasında, 19. yüzyıldaki dünya fuarlarında İslam kültürlerinin temsiline mimarî özelinde odaklanıyor. Batı-dışı diğer kültürler yerine İslam kültürlerini tercih etme nedenleri arasında da Müslüman toplumların bu yüzyıl boyunca kendilerini kültürel olarak tanımlama çabalarını ilginç bulması var. Ona göre bu çabayı belirleyen, Batı kaynaklı ve ithal modernlik anlayışıyla yerel değerleri bağdaştırma mücadelesidir.[3] Çelik'in çizdiği çerçevede düşünüldüğünde, Müslüman bir hâkim kültür içerisinde yaşayan Hristiyanların, hele de Türk-dilli olup hâkim kültürle daha ziyade kaynaşanların, dikkate değer bir konumları olduğu söylenebilir. Şüphesiz buradaki kasıt, çeşitli fuarlarda görüldüğü gibi; Ermeni mimar, fotoğrafçı yahut tiyatrocuların Osmanlı pavyonundaki varlığı veya Osmanlı (gündelik) yaşamının/kültürünün temsilindeki rolleri değil;[4] hem Hristiyan hem Doğu'da olup bir yandan da millî karakterini keşf/inşa eden bir toplumun fuara ve onun temsil ettiklerine bakışı.

Yazıda görüleceği üzere, Deroyents'in sergiye ilgisi teknik gelişmelerle sınırlı. İkinci elden okuduğu kadarıyla havacılık deneyleri, buharın gücü, elektriğin vaatleri ve fotoğraf gibi yeniliklerden etkilenmekle birlikte, insanın doğaya hakimiyetinin sınırlarını çizme eğiliminde. Üstelik modern teknik gelişmeler ve manevi değerler arasında denge kurma çabası *Zohal*'deki diğer yazılarda da kendini hissettiriyor; bir yanda din ve bilim ilişkisi, bir yanda sadakat ve terbiye, diğer yanda galvanizm gibi teknik konular üzerine yazılar. Nitekim 1 Mayıs 1856 tarihli 21. sayıda yer alan "*Haraçatimut yun* [ilerleme] Nedir?" başlıklı yazıda, bu çabanın en net yansımalarından biri görülüyor:

> Efendimiz Hisus Krisdos bize demedi ki işten güçten geri durun, aklınızın kuvvetini yeni tertipler bulmaya yormayın, zanaatları yeni buluşlarla şerefletmeyin. Ancak dediği şudur ki, bunların cümlesinden evvel Allah'ın mülkiyetini ve şeriatını matlup [talep] edin. Yani, matlub-i maksudunuz [hedefiniz], canınızda Allah'ın mülkiyetine istihkâm veren [sağlamlaştıran] faziletlerin kemaliyetinin [olgunluğunun] arzusu olsun, ki bunlar olmadıkça, sahih kemaliyet ve *haraçatimut yun* mümkünsüzdür.

Bu bağlamda bir diğer dikkat çekici nokta da yazının sonunda pozitivizmin, yani kanıtlanamayan şeylerin gerçekliğinden duyulan şüphenin ve elle tutulur olmayan şeylere inanmamanın ilericilik sayılıp inancın da gericilik olarak damgalanmasının eleştirilmesidir. Belki artık Murtaza Korlaelçi'nin pozitivizmin Osmanlı fikir hayatına nüfuzunu incelediği

Yerevag'ın 1857 yılında yayımlanan ilk sayısının kapağı. http://medusa.libver.gr

çalışmasını millet-i hâkime dışındaki entelektüel dünyayı da kapsayacak şekilde genişletmenin zamanı gelmiştir.[5]

O halde Deroyents'in yeni bir yılın ilk gününde yaptığı bu değerlendirmeyi; Doğu'yu İslam'la, İslam'ı da maneviyatla ve/ya modernliğe dirençle özdeşleştirip Osmanlı gayrimüslimlerini din ve mezhep ayırt etmeksizin Batılı değerlerin ve/ya modernitenin imparatorluğa girişini kolaylaştıran aracılar olarak görme eğilimlerini kıran bir metin olarak okumak mümkün. Hem sonra, modernliğin Osmanlı'daki itici gücü gayrimüslimlerse, modernliğe ilk direncin de onlar arasında oluşmuş olması gerekmez mi? Nitekim Osmanlı/Türk münevverinin pek sevdiği alafranga karşıtlığı Osmanlı Ermenilerinin kitaplarına daha erken girmiş gibi görünüyor.

YENİ SENE
-1856-

Tevarih [tarih] kitaplarında kaydolmaya seza [layık] nev-be-nev [çeşit çeşit] vukuatları beraber alıp sürükleyerek yılımızın biri daha geçti. On dokuzuncu ve *lusavoryal* denilen *tarın*[6] [Aydınlanma çağının] nısfını beş sene daha geçtik. Ve insanca aklen bulunabilecek ve bulunabilmiş *lusavorutyunun* [Aydınlanmanın] semerelerinden; Pariz'in böyük ve umumi sergisinin tariflerini okuduk, ki zanaatların ve marifetlerin kudretini beyan etmiş. Suyun akarının kuvvetiyle dönen makinalar; sıcak su buğusunun zarbıyla [kuvvetiyle] icra olan türlü-be-türlü, ve inanılmaz derecelerde hünerler ve zanaata dair kolaylıklar; havada gizlenmiş olan *eletrika* demekle maruf ateşin, insan ömrüne ve rahatına lazım olan mevadde [konularda] envai tesir u hasenatları [yararları]; *şimi* yahut *kemika* [kimya] marifetiyle zuhura gelen nev-be-nev eczalar [ilaçlar]; insanın tabiat üzerine Hak tarafından aldığı kudretin ne derece azim olduğunu anlattılar, ki güneşin ışığını dahi kendine bir alet deyü kullanıp, fırçasız boyasız, yalnız o şavkın marifetiyle istediği şeyin tıpkı ve galatsız, gerek böyük ve gerek küçük, istediği ölçüde resmini almaya muktedir göründü.

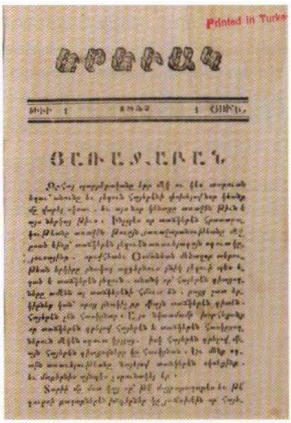
Haktaala tavus kuşunun başını ve boynunu ve kanatlarını ve kuyruğunu tüyden mücevherlerle donatıp, seyredenleri mütehayyir etmek [hayrette bırakmak] derecesinde güzellik ihsan etmesiyle de, ol hayvanın gururiyetini kırmak, ve hiçbir iyi şey tam dünya üzerinde bulunur mevaddan olmadığını ammeye [herkese] ispat u iskât etmek [ispat ederek son noktayı koymak] için sesini ve ayaklarını çirkin halk ettiği [yarattığı] misillü, tabiatın hâliki [yaratıcısı] yalnız kendisi olup insan kavmine onun fakat istimalini [yalnızca kullanım hakkını] vermiş olduğunu anlatarak, kendi kendilerine güvenen birtakım ehl-i maariflerin [bilim insanlarının] kibrini kırmak için, tabiata öyle haller vaz ettiği sabit olunmuştur, ki insan marifeti tahtına [altına] minba'd girmeleri mümkün olmuş değil ve [bundan sonra da] olamaz. Mesela: İnsan havadan hafif ve havanın üzerinde yüzer şey buldu, ve onun marifetiyle, birkaç kantar ağırlığında yükle birlikte kendisi dahi havalara çıkıp yeryüzünden birkaç bin arşın yüksekte gezebilir oldu. Bulutlardan yokarı pervaz eder [uçan] karakuş misali cemi-i memalik-i cihanı [yeryüzündeki tüm ülkeleri] bir nokta gibi ayaklarının altında görebildi, kendi ağırlığıyla havanın hafifliğini yenip onun

tepesine geçip oturabildi. Lakin, tavus kuşunun sesiyle ayakları şunda kaldı ki, istediği tarafa gitmeye ve istediği yere inmeye gelince kudretinin hududu ucuna yetişip, tabiat kendi kudretinin esrarını ben-i âdemden ketm eyledi [insan evladından sakladı]. Ve Haktaalanın dünyayı halk ettiği vakit kudurmuş deryanın dalgalarına sevahil [sahillerin] kumlarını gösterip, "Buraya dek gelesin ve gayrı öteye geçmeyesin" deyü emrettiği misillü (Hovp [Eyüp] 38:11) hava dahi kendi üzerine hükmetmeye çalışan benî âdeme bir miktar teslim olduktan sonra, kendi üzerinde denizde gibi dümen işletmek meramını görünce, "Orada dur!" dedi; "Ondan ileri geçme! Beni su gibi kalınlatıp senin dümenine dayanacak bir zat sırasına dahil edecek kadar kendini kadir zannetme!" Ve insan aklı kendi cem-i hüner u marifetleriyle bu hususta zayıflığını tanıyıp, bu icrayı mümkünsüz sırasına koyarak vazgeçti. Devr-i daim madde-i meşhuresi [meşhur devridaim meselesi] dahi bu[nun] gibi icradan geri kalmıştır. Bugüne dek öyle bir marifet bulunmamış ki, insan onunla bir çarkı bir defa çevirmeye başladıktan sonra geri çekilsin, ve ol çark kendi kendine müdam bir karar durmayarak [aralıksız], ta yıpranıp aşınıncaya dek ve dağılıp kırılıncaya dek dönsün. İnsan her ne kadar tabiatın üzerine hükme mutasarrıf göründü ise de, yine tabiatın mahsulatına muhtaç kalmasıyla kendi kendine mükâfi [yeter] (*inknapav*) bir zat olması mümkün olamaz. Yol uzaklıklarını yakınlattı; aylarla gidilmez yolu az gün zarfında keser; üç aylık uzak memlekete üç çeyrekte meramını anlatır; lakin bunlara ateş lazım; ve ateşe kömür lazım; ateş buğu çıkaracak, ve buğu sudan olur; buğu çarkı çevirecek, ve çark demirden olur. Haber gönderme hakkına telegraf lazım; ve bu, demir tellerden ibaret olup havada gizlenen *elektrika* kuvvetiyle harekete muhtaç.

Bu cümle marifet u zanaatların ibrazıyla [sergilenmesiyle] Pariz'in böyük sergisi ve cemi-i marifet u zanaat temaşaları her nerede olur ise olsun, çıkarı senede dahi, geçen bunca senelerde beyan u ispat ettikleri misillü şunu ispat ettiler ki, Haktaala insana akıl ve hüner vermiş, ve tabiat üzerine hükümeti ona ihsan buyurmuş, lakin hâkim-i mutlak etmemiş. Olmaya [sakın ola] ki asıl hâlik-i cihan [cihanın asıl yaratıcısını] olan zatı unuta; ve kendi kudretinden bahisle, kâinatı yaratanı kendisi gibi bir zat zannede.

Bu misillü mülahazalarla, on dokuzuncu *tarın lusavorutyunu* nerelerde olduğunu ve nerelere dek çıkabilecek olduğunu görerek çıkan seneyi bırakıp yenisine girdik. Haktaala dahi çok seneler ihsan buyura, daim göreceğimiz budur. Dünya yaratılalıdan beri su ve ateş ve buğu ve kömür ve aheri [diğerleri] ne kuvvete malik [sahip olarak] halk oldular ise, insan onları zerrece ne artırdı ne eksiltti; ancak kendi işine yarar etmenin yolunu buldu. Ve *lusavorutyunun* kaffe-i hasenatı [tüm yararı] bundan ibarettir. Ve bunlar göze görünür ve tecrübe altına girer oldukları için bu bapta insan kendi kudreti hususun[d]a mübalağa edemez.

Yalnız fikre merbut [düşünsel] ve edeb u ahlaka menut maddeler [bağlı konular], kadimden beri ne iseler onlar kalıp, vaktin ilerlemesiyle kazanılan *lusavorutyunun* edebileceği yalnız kaide-i kadimeyi nev-be-

Printed in Turke

nev ispatlarla tasdik etmekten ibarettir. Akıl her ne kadar artsa bu hususların asıl zatını tebdil etmeye [değiştirmeye] yahut artırmaya yahut eksiltmeye kadir değildir. Filan maddeye evvel zamanın kaba adamları inanırlar idi; şimdi on dokuzuncu *lusavoryal tarda* ona kimse inanmaz deyip, inanmayı kabalığa ve inanmamayı *lusavorutyuna* add etmek [atfetmek] boş laftır. Bu bapta *lusavorutyun* memuriyetindedir [görevlerindendir] nakl olunan şeyin ispatlarını yoklamak. Ve bu ispatlara karşı bir şey bulamadıktan sonra dahi, ben *lusavoryalım* diye inanmamak, bu ışıkta kimseyi görmek yakışmaz diyerek, kandil ve fanus ve avizelerle müzeyyen [süslü] salonun ortasında gözlerini kapayıp gezmeye benzer. İnşallah bu yeni sene-i mübarekede bu ışık arttıkça bu misillü gözü kapalı gezenler dahi gözlerini açmaya Allah'ın keremiyle kail [razı] olurlar. Budur can u dilden [canıgönülden] arzumuz ve duamız. Ve cümlesi[nin] de bu arzuda ve duada olmaları layık u lazımındandır.

DİPNOTLAR

1 Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 391; Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2005), 887-58

2 Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2001), 157

3 Zeynep Çelik, *Displaying the Orient: Architecture of Islam at Nineteenth-Century World's Fairs* (Berkeley: University of California Press, 1992), 2-3.

4 Ibid., 24, 40, 42.

5 Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986).

6 Ermenicede *luys* "ışık", "aydınlık" ve *tar* da yüzyıl anlamına gelmektedir. *Luys* kökünden gelen *lusavoryal* ve *lusavorutyun* ise bağlama göre "aydınlık", "aydınlanmış", "Aydınlanma" ve "lierici" anlamlarında kullanılabilmektedir. Ermenilerin moderniteyleve Aydınlanma'yla ilişkisi üzerine bir değerlendirme için bkz. Boğos Levon Zekiyan, *Ermeniler ve Modernite: Gelenek ve Yenileşme / Özgürlük ve Evrensellik Arasında Ermeni Kimliği*, çev. Altuğ Yılmaz (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2001).

HAZIRLAYAN: **EMEL SEYHAN**

İşgal Muvakkatır

2 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Salahiyettar bir menbadan aldığımız malumata göre, Yunanistan'a İzmir ve havalisi üzerinde verilen işgal salahiyetinin muvakkat olduğunu temin edebiliriz. Öteden beri hakkımızdaki hayırhahlığıyla maruf olan büyük bir devlet mümessili Bâb-ı Âli'ye tebliğ ettiği şifahi notada işgalin muvakkat bir mahiyeti haiz olduğunu temin ve bu işgallere muhalefet için İzmir'in cenubundaki havalinin işgal altına alındığını bildirmiştir.

Bundan başka, Paris Sulh Konferansı kararıyla Yunanistan'a verilen muvakkat salahiyet, işgal ezmine-i tarihiyede İyonya namıyla yad edilen kıtaya münhasır olup yoksa bütün Aydın vilayetine şamil değildir. Eski Yunanlılar, bi'l-istifade işgalleri tevsî etmek hevesine düşmüş olsa bile mesele dediğimiz gibi sırf mahdut bir kıta-i arziyeye şamil olan İyonya'ya münhasır olan işgal muvakkat bir mahiyeti haizdir.

Sebze ve Yemiş Fiyatları

2 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Şehremaneti Ser Müfettişi Mehmet Ali Bey kendisini ziyaret eden muharririmizin sualine âtideki cevabı vermiştir:

Memlekette hüküm süren sebze ihtikârını narh koymak suretiyle tahfif gayrı kabildir. Binaenaleyh biz birçok levhalar yaptırdık. Bunları kalabalık mevkilerde herkesin görebileceği surette talik edip hallerdeki sebze ve yemiş fiyatlarını günü gününe kaydedip ahaliyi haberdar edeceğiz.

Aynı zamanda gazetelerle de ilan etmek fikrindeyiz. Diğer esnaf ahaliye sebze ve yemişleri ancak yüzde elli fazla bir kâr ile satabilirler. Bunun fazlası ihtikâr olacağından o zaman muhtekirler hakkında Emanet takibatında bulunacaktır. Şimdi et çarşısını tetkik ediyoruz. Bir iki güne kadar bu yeni usulü tatbik etmek fikrindeyiz.

Şarka Azimet Olunan Beynelmilel Heyet

4 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Şarka gidecek beynelmilel heyet: Paris 2 Haziran- Eski Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif aksamını ziyaret etmek üzere Şarka beynelmilel bir heyet-i tahkikiye izamı meselesi defaatla mevzu bahs olmuştu. Tan gazetesi bu hususta diyor ki: "Mezkûr komisyondan Amerika heyeti son günlerde Paris'ten müfarekat etmiştir. Heyetin evvela İstanbul'a azimet etmesinden, tahkikatını yalnız Toros'un cenubunda Lisan-ı Arabi mütekellim bulunan mıntıkalara inhisar ettirmeyip merkezi İstanbul olmak üzere sair mıntıkalara da teşmil edeceği ve bütün şark meselelerini heyet-i umumiyesiyle tetkik edeceği anlaşılmaktadır. Mezkûr heyetle beraber Fransa ve İngiliz murahhaslarının da hareket etmeleri için henüz İngiltere ve Fransa hükümetleri hiçbir karar ittihaz etmemişlerdir. [...]

Heyet-i Murahhasa Değil Heyet-i Mütehassısa

8 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Paris 6- Sadrazam Damat Ferit Paşa ile Kemal Bey'in Paris'e vürududna intizar ediliyor. Bunlar murahhas sıfatıyla değil, Sulh Konferansı tarafından reyleri istimzaç edilmek üzere nim resmi bir surette Paris'e geleceklerdir.

Ekselsiyor gazetesi Türk heyetinin Paris'e vürudundan bahisle diyor ki: Heyet, bir heyet-i murahhasa olmayıp bir heyet-i mütehassısadır. Osmanlı İmparatorluğu ile akdedilecek muahede henüz mevzu bahs olmamaktadır. Aksiyon Fransez gazetesi dahi bu hususta diyor ki: Dörtler Meclisi Osmanlı mümessillerini murahhas olarak değil, mütehassıs sıfatıyla kabule karar vermiştir. Binaenaleyh müstakil muahede-i sulhiye hakkındaki müzakerata ibtidar edilmesi meselesi mevzu bahs olamaz.

Orduda İngilizcenin Tamimi

9 HAZIRAN 1919 **SABAH**

İngilizce lisanını orduda taammüm etmek üzere Harbiye Nezareti'nde bir İngilizce mektebi küşadına karar verilmiştir. İngilizce öğrenmek arzusunda bulunan erkan, ümera, zabitan ve memurin-i askeriyenin mezkûr mektebe devam edecekleri haber alınmıştır. Mektepten bihakkın temin-i istifade için lazım gelen tedabir ve esasatta tezekkür edilmektedir.

Amerika Heyeti

10 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Erivan, Kars, Kafkasya ve havalisine gitmiş olan heyet bu kere İstanbul'a avdet etmiştir. Heyet azasından birinin ifadesine nazaran oralarda sefalet, zaruret o kadar müthiştir ki her gün yüz ile yüz elli kişi sefaletten, açlıktan helak olmaktadır.

Heyet oralarda mektepler, hastaneler açmışlardır. Yirmi bin öksüzü yerleştirmişlerdir. Van, Erzurum ve havalisi ahalisinden olup da harp zamanında Kafkasya ve havalisine giderek duçar-ı sefalet olanların memleketlerine iadelerine ve harap olan kasaba ve yolların yeniden inşasına çalışmak için birkaç güne kadar tekrar Kafkasya'ya azimet edecektir. Amerika heyeti Batum ve havalisi ahalisine de erzak tevzi etmiştir.

Amerika Kadınlarına Hakk-ı İntihab

11 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Londra 5 Haziran- Washington'dan Ajans Reuterse işâr ediliyor: Meclis-i Ayan kadınlara hakk-ı intihab bahşedilmesi lehinde bir karar ittihaz etmiştir. Karar evvelce Meclis-i Mebusan tarafından da kabul ve tasdik edilmiştir. Kadınların hakk-ı intihabı da dahil olduğu halde Cemahir-i Müttehide Kanun-i Esasisi'nde icra edilen tadilat beray-ı tasdik Cemahir-i Müttehide dahilinde muhtelif hükümetlere tevdi edilecektir.

İzmir Gençlerinin Muhtırası

15 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Müstahberatımıza nazaran İzmir'in Müslüman gençlerinden mürekkep bir heyet-i mahsusa dün Paris'e müteveccihen şehrimizden müfarekat eden Osmanlı Sulh Murahhası Tevfik Paşa hazretlerine, İzmir'in hin-i işgalinde Yunanlılar tarafından ifâ olunan tecavüz ve cinayetler hakkında müdellel (delilli) ve mufassal bir muhtıra takdim ve Sulh Konferansında mevzu bahs edilmesini rica eylemişlerdir.

Terzi Esnafının Sendikası

15 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Şehrimizdeki terzi esnafı bir sendika teşkil ederek mağaza sahiplerinden bazı mutalebede bulunmasına ve kabul olunmadığı tekdirde tatil-i eşgale karar vermişlerdir. Bir tek ceket için beş, pantolon için üç, yelek için iki lira dikiş ücreti talep etmektedirler. Hükümet bu hareket-i ihtikariyeye meydan vermez ümidindeyiz.

Yeni Bir Miting

16 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Aydın Vilayeti Muavenet-i Hayriye Cemiyetinden: Sevgili İzmir'imizin Yunanlılar tarafından işgali, önümüzdeki Çarşamba günü Düvel-i İtilâfiye mümessil-i siyasileri vasıtasıyla Dörtler Meclisine hitaben postahanelere birer kart veya mektup göndermek suretiyle protesto edilecektir. Aydın Vilayeti ahalisinden olanlar lütfen "Aydın Vilayeti ahalisinden" diye yazmalıdır.

Yeni usul olan bu mitingi Memalik-i Osmaniye'nin her tarafına tamim faideli olacağından taşralarca da şu ilanın kıraâtı günü derhal postahanelere bu yolda kartlar ve mektuplar verilmesi umum vatandaşlarımızdan intizar eyleriz.

Heyet-i Murahhasamız

17 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Paris 15 Haziran- New York Herald Tribune diyor ki: Onlar Meclisinin Salı günü [bu gün] Osmanlı heyet-i murahhasasını kabul etmesi agleb-i ihtimaldir. Zat-ı şahanenin hakimiyet-i siyasiye ve diniyesini muhafaza edeceği zannolunuyor. Osmanlı heyet-i murahhasası reisi daha ziyade istical edilmesini (çabuklaştırılmasını) talep etmiştir.

Hakikat Tezahür Ediyor

17 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Anadolu'da icra-yı tetkikat etmiş olan Amerika iaşe heyetlerinin netice-i tetkikatından Anadolu'nun umumunda ekseriyeti Türkler teşkil etmekte oldukları ve Türklerin Hıristiyanlar hakkında fena muamelede bulunmadıkları ve bu bâbdaki şayiaların müzevver (uydurulmuş) olduğu anlaşılmıştır. Bu heyetler Paris'e gönderdikleri bir murahhas vasıtasıyla netice-i tetkiklerini ve bu bâbdaki kanaatlerini Sulh Konferansına arz edeceklerdir.

Kadınlarımız

19 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Bir Fransız Gazetesinin Neşriyatı

Paris'te münteşir resimli bir risalede" Türkiye'de münkesirü'l hayal olan hanımlar artık asrileşiyorlar." Sernamesi altında neşrolunan bu eserde "Aksaray Dârü'l-muallimatında" alınmış olan fotoğraflar neşredilmiştir. İslam hanımlarının Darülfünun salonundaki kıyafetleri ve dershanedeki etvarı, biçki, dikiş, el işleri, musiki, piyano, keman dersleri ile âlî sınıflarda hanımların hendese, kimya gibi fününu tedris etmeleri ve nihayet imtihan-ı umumide hanımların mümeyyizler huzurunda ders takrir etmeleri (anlatmaları) gibi sahneler mucib-i iftiharımız olmuştur. [...]

Venizelos Denizli'yi İstiyor

20 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Haber aldığımıza göre Venizelos Dörtler Meclisine bir muhtıra vererek, İzmir'in vaziyet-i âtiye-i iktisadiyesini temin için Denizli Sancağının işgal edilmesini talep etmiştir. Dörtler Meclisi Venizelos'un bu talebine karşı henüz bir cevap vermemiştir. Bundan başka İzmir'de münteşir Yunan gazeteleri Venizelos'un Denizli Sancağımız üzerinde serdettiği müddeayât-ı hodseraneyi (dik başlılığı)haklı göstermek ve bir müdahaleyi davet eylemek için Denizli'de asayişin muhtel olduğuna dair birçok haberler uyduruyorlar ve Yunan ajansı vasıtasıyla harice tebliğ ediyorlar. Yunanlılar tarafından uydurulan bu haberlerin maksat ve gayesini uzun uza diye izahata hacet yoktur. Salahiyettar bir menbadan aldığımız malumata göre Denizli Sancağı dahilinde mutlak sükun ve asayiş hüküm sürmektedir. [Sonrası sansür edilmiştir]

Galata Tiyatrolarında

21 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Galata'da tiyatroculukla meşgul İsmail Efendi hak-

kında, hilaf-ı nizam İslam hanımlarını müessesesine kabul eylemiş olduğundan takibat-ı adliyeye tevessül edilmiştir. Bir locada bulunan İslam hanımları, kendilerini çıkartmaya gelen polis memurlarına karşı hakarette bulunmuşlardır.

Mukadderatımızın Tayini Etrafında

21 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Salı günü Onlar Meclisince istima olunan Heyet-i Murahhasamız Reisi Damat Ferit Paşa'nın verdiği izahat hakkında bazı haberler gelmiştir. Bu haberlerden anlaşıldığına göre, Ferit Paşa Türk milletinin berâet (aklanması) ve masumiyeti üzerinde bilhassa ısrar eylemiş ve Osmanlı İmparatorluğunun tamamiyet-i mülkiyesi hakkında da meclise bir muhtıra vermiştir. Dün Onlar Meclisinin yeniden akd-i içtima ederek Wilson'un da hazır bulunduğu halde yeniden Sadrazam Paşa hazretlerini istima etmesi mukarrer bulunuyordu.

Trakyalılar

22 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Trakya üzerindeki Yunan âmâlini ve Yunanistan'ın bu bâbdaki teşebbüsatını protesto etmek üzere Trakya'nın hemen her kasabasında ahali-i İslamiye içtimalar akdedip Yunanistan'ın bu teşebbüsatını protesto etmektedirler.

Matbaanıza dün Edirne, Tekfur Dağı, Kırkkilise, Lüleburgaz, Uzun Köprü, Babaeski ve hatta Adapazarı'nda sakin Trakyalılar tarafından protesto telgrafları gelmiştir.

Kıt'âlden Kimler Mesul

23 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Paris 21- Norveç gazetesi Türkiye'nin kendisine müşkülat îkâ etmekte bulunan Ermenileri imha etmek için harpten istifade eylediğini yazıyor. Mezkûr gazete Asya'da vuku bulan kıt'âllerin Almanya'yı son derece itibardan düşürdüğünü itiraf etmekle beraber Türkiye'de ve Asya-yı sugrada bulunan Alman mümessillerinin bu tarz-ı harekete karşı itirazda bulunduklarını beyan ile Almanya'ya terettüb eden mesuliyeti tahfife çalışıyor.

Mezkûr gazete netice-i makal olarak müttehemlerin Said Halim,Talat, Enver ve Cemal'den mürekkep olmak üzere üç dört kişiden mürekkep bulunduğunu beyan ediyorsa da bunların Almanya ile akdedilen ittifakın başlıca müdâfi ve müzahiri bulunmaları Norveç'in bu bâbdaki iddiasını tamamen çürütmektedir. [...]

İstanbul Havai Postası

24 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Paris 23 Haziran- Meclis-i Mebusan, İstanbul ile İzmir, Bahr-i Sefid'de Yunan adaları ve İstanbul ile Filistin, Mısır vesair memleketler arasında havai posta tesisi maksadıyla Türkiye'de tayyare heyetine mahsus tahsisatı kabul etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Azli

24 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Dokuzuncu Ordu Müfettiş-i Umumisi Mustafa Kemal Paşa Hükümet-i merkeziyece görülen lüzum-ı kat'i üzerine azli Dahiliye Nezareti'nden makam-ı sadarete iş'ar edilmiş ve keyfiyet-i azli arz-ı atebe-i ulyâ kılınmıştır.

Fahişelere Vesika Meselesi

24 HAZIRAN 1919 **SABAH**

İslam fahişelerine verilecek vesika meselesi Hükümetçe mevzu bahs olmuş ve cereyan eden müzakerat neticesinde İslam fahişelerine vesika itâsı kavaid-i diniyemizle kabil-i tevfik olmadığı gibi [muâşakatta bulunan] bir takım genç kızların serbesti-i harekatı temin için fahişe olmadıkları halde vesika almakta oldukları anlaşıldığından vesika itâsını kat'iyyen men'i ve vesika verenlerin şiddetle tecziyesi takarrür etmiştir.

Osmanlı Hanımlarından Mürekkep Bir Heyet

24 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Evvelki gün " Aydın Vilayeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti" Kadınlar Şubesi tarafından Düvel-i mütelife Şark Orduları Başkumandanı General France Despere nezdine azimet eden heyet, general tarafından büyük bir nezaketle kabul olunmuştur. Hanımefendiler tarafından generale hitaben irad olunan nutukta ezcümle: "Bundan altmış dört sene evvel Türkleri müdafaa için imdadımıza koşan, ve Kırım Muharebesinde paralanan kadim ve alicenap dostumuz Fransa askerlerinin cerihalarını validelerimiz o zaman nasıl bir şefkatle sarmışlar ise o validelerin evlatları olan bizler de İzmir'de şehit düşenlerin hukukunu muhafaza ve müdafaa için yine eski dostumuz olan Fransa'nın müzaheretine şiddetle muhtacız." Cümlelerinden mahzûz ve müteessir olan general hanımlarınıza cevaben Türk ve Müslüman kadınlarının şefkatiyle irfanını büyük bir sitayişle yad ettikten sonra medeni Fransa'nın Türklere her vakit dest-i müzaheretini uzatmaya amade bulunduğunu kemal-i ihlas ve samimiyetle beyan etmiştir. Bunun üzerine Türk hanımları Generale haklarında ibraz olunan hüsn-i kabul ve teveccühe teşekkürler ederek ayrılmışlardır.

Bolşeviklerin Yeni Hezimeti

25 HAZIRAN 1919 **SABAH**

Vürud eden haberlere nazaran Bolşevikler hal-i hazırda Harkof'a doğru firar etmekte ve General Denikin

kıtaatı tarafından takip olunmaktadır. Daha şimalde Don kazakları Bolşeviklere karşı isyan etmiş olan arkadaşlarına nihayet dest-i muaveneti uzatmışlardır. İhtilalcilerin kuvveti asgari yirmi beş bin kişi tahmin edilmektedir. Bunlardan bir kısm-ı mühimi Don kazakları ile birlikte hareket edeceklerdir.

Mukadderatımız Etrafında

27 HAZIRAN 1919 **SABAH**

İkinci muhtıra: Murahhasımız Tevfik Paşa tarafından Sulh Konferansına ikinci bir muhtıra verilmişti. Osmanlı Heyet-i Murahhasası Onlar Meclisinde: Hükumat-ı Müttefika murahhasları Almanlara son şartlarını tebliğ ettikleri günün ferdasında Osmanlı heyet-i murahhasasını kabul ettiler ve bu suretle Türkiye meselesinin halline müncer olacak olan müzakerata ibtidar eylediler. [...] Damat Ferit Paşa,Tevfik Bey ve Rıza Tevfik beylerden terekküp eden Osmanlı heyeti Fransız, İngiliz ve İtalyan miralaylarının sevk ve delaletiyle Hariciye Nezaretine vasıl oldular. Burada heyet bir mübaşir vasıtasıyla Konferans salonuna isâl olundular. Mösyö Clemenceau heyetimizi birkaç kısa sözle hoşamedi eyledi. Bunun üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa biraz güç işitilir bir lahn ve seda ve gayet mutedil ve nazik bir lisan ile Fransızca olarak yazılmış uzun bir muhtıra okudu.

Sadrazam Paşa son harbin gerek esas itibariyle gerek suret-i icra ve idaresi noktasından menfur bir cinayet teşkil ettiğini teslim ve itiraf etmekle beraber Türk milletini bu cinayetten tebriyeye (temize çıkarmaya) çalışması ilan-ı harp meselesinde Türkiye'nin hiçbir dahl ve iştiraki olmadığını ancak kendini Almanya'ya bağlayan hafi bir muahededen mütevellit taahhüdatı ifâ için bilahare harbe sürüklendiğini iddia eylemiştir. Muhasamatın müddet-i devamınca izah olunup sadrazam tarafından kemal-i nefret ile telin olunan fecayie gelince Ferit Paşa bunları kamilen İttihad ve Terakki Cemiyetine atfetmek lazım geldiğini, ihtirasat-ı diniyenin bu vakayide hiçbir rol oynamadığını çünkü kurbanlar arasında Müslümanlar da, Hıristiyanlar da bulunduğunu beyan ettikten sonra İttihad ve Terakki Cemiyetinin etvar ve harekatından uzun uza diye bahs ile bütün mesuliyeti bu cemiyete yüklemeye gayret eylemiştir. [...]

Murahhaslarımıza Konferans Reisinin Cevabı

29 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Paris 27 Haziran- Sulh Konferansı Riyasetinden Osmanlı Heyet-i Murahhasası Reisi Sadrazam Damat Ferit Paşa hazretlerine, 16 Haziran tarihli Osmanlı Heyeti Muhtırasına cevaben bir mektup gönderilmiştir. Bu mektupta, muhtıranın Türk milletinin İtilâf Devletleri ile harbi intac edecek bir ihtilâfı bulunmadığı ve Türklerin, Almanların elinde muti bir alet gibi kalmış bulundukları hakkındaki fıkraları kayıt ve tezkar edildikten sonra Konferans, muharebenin bila- rahm idame ettirilmiş olduğundan ve tehcir ve taktil (öldürme) ceraiminden dolayı ne Hükümet-i Osmaniye-i hazıranın ve ne de Türk milletinin mesul olamayacağı vadisinde murahhasların irad eylediği nazariyeyi reddetmiştir.

Düvel-i İtilâfiye zimamdaranı , elyevm mevki-i iktidarda bulunan Hükümet-i Osmaniye'nin, kendisinden evvel icra-yı hükümet eylemiş olan heyet-i hükümetlerin takip eylemiş oldukları siyaseti şiddetle reddeylediklerinden zerrece şüphe etmemekle beraber, her milletin kabul eylemiş olduğu zimamdaranının ef'âl ve harekatından ve onların siyasetlerinden mesul olması lazım geldiği mütalaasını beyan eylemektedirler.

Türkiye, hiçbir mazeret-i meşruaya müstenit ve diğer taraftan bir gûnâ tecavüze maruz kalmak gibi bir hale duçar olmayarak İtilâf Devletlerine karşı taammüden tecavüzde bulunmuş ve netice-i mübarezede mağlup olmuştur.
Türkiye ve havza-i hükümetinde mütemekkin bulunan anasır-ı muhtelifenin mukadderatını tayin ve tanzim eylemek vazife-i mühimmesini galiplerine tahmil eylemiş bulunmaktadır. [...]

Türklerin Mesul Olmadıkları Nazariyesini Reddediyorlar

30 HAZIRAN 1919 **İKDAM**

Paris 28 Haziran- Düvel-i Müttefike ve Müştereke 17 tarihli Osmanlı notasına cevaben dün akşam Osmanlı Murahhasları Heyetine bir nota tevdi etmişlerdir. Müttefiklerin mezkûr notasında evvelemirde deniliyor ki: "Türkler harpten, zulüm ve i'tisâftan dolayı mesuliyetin İttihad ve Terakki Cemiyetine terettüp eylediğini iddia ederek Osmanlı İmparatorluğunun tamamiyet-i mülkiyesinin muhafazasını talep ve bunun cihan muvazene-i diniyesi nokta-i nazarından elzem bulunduğunu ve muvafık-ı adalet olduğunu beyan ediyorlar. Konferans , hali hazırda Türkiye zimamdaranının ve fert itibariyle Türklerin hüsn-i niyetini teslim etmekle beraber bir kavmin tecviz ettiği hükümetlerin mesuliyetinden tamamen Müberra (aklanmış) bulunduğunu kabul edemez.

Konferans Türklerin hasail-i âliyesini takdir etmekte ise de bu evsafı meyanında ecnebi ırkları idare edecek ehliyeti haiz bulunduğuna itimat edemez. Osmanlı hakimiyetinin, terakki ve inkişafı tamamen teshil etmediği bi't-tecrübe sabit olmuştur.

Türkiye notasında cihan muvazene-i diniyesinin muhafazası ve bütün cihan Müslümanlarının gücendirilmemesi lüzumu dermeyan ediliyor. Bu nokta-i nazardan son bir tecrübe teşkil eden harp, dini bir kıyam imkanı olmadığını isbat etmiştir. Esasen Müttefikler dini bir gûna harekata meydan vermemekle buna mani olmaya çalışmışlardır.

Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı ve Kırım Savaşı Anıtı*

GÖZDEN KAÇANLAR YAZI DİZİSİNE İNGİLİZ MEZARLIĞI VE KIRIM SAVAŞ ANITI İLE DEVAM EDİYORUZ. HAYDARPAŞA'DA MARMARA DENİZİ'NE PARALEL ŞEKİLDE SETLENMİŞ BİR YAMAÇTAKİ İNGİLİZ MEZARLIĞI MERAKLISI DIŞINDA OLDUKÇA AZ BİLİNİR. MEZARLIK, KADIKÖY VAPUR SEFERLERİNİN YOLCULARININ ÇOĞUNUN GÖZÜNDEN ENDÜSTRİYEL YAPILAR, SELİMİYE KIŞLASI, MEKTEB-İ TIBBIYE-İ ŞAHANE, HAYDARPAŞA GARI GİBİ 19.YÜZYILIN GÖRKEMLİ YAPILARI ARASINDA KALMIŞ BİR KORU GÖRÜNÜMÜNDEDİR. BU DİKKAT ÇEKİCİ YAPILAR ARASINDA PEK AZ YOLCU, MEZARLIĞI VE MERKEZİNDEKİ MERMER OBELİSKİ MERAK EDER. HAYDARPAŞA GARI'NIN ARKEOLOJİK KAZILARLA HEYECANLANDIRDIĞI BUGÜNLERDE BÖLGENİN TARİHSEL TOPOGRAFYASINDAN ÖNEMLİ BİR PARÇAYA DAHA DİKKAT ÇEKMEK İSTEDİK. GAR YAKINLARINDAKİ KIRIM SAVAŞ ANITI VE YAŞLI AĞAÇLARIN ALTINDA ANTİK YUNAN, ROMA, MISIR SANATININ VE GOTİK SANATIN ETKİSİNDE ESERLERLE BEZENMİŞ İNGİLİZ MEZARLIĞI'NI KAAN SAĞ KALEME ALDI. KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ SANAT VE TASARIM FAKÜLTESİ İÇ MİMARLIK VE ÇEVRE TASARIMI BÖLÜMÜ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MUSTAFA KAAN SAĞ'A İÇTEN TEŞEKKÜRLERİMİZİ SUNARIZ.. istanbul@arkeologlardernegist.org

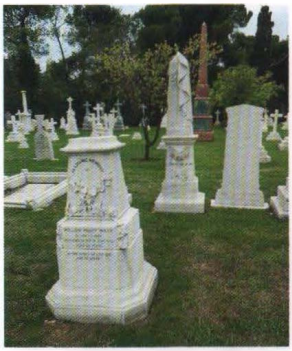
HAZIRLAYAN: ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ / **MUSTAFA KAAN SAĞ**

İngiliz Mezarlığı, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Haydarpaşa'da, Haydarpaşa Askeri Hastanesi ile Marmara Denizi arasında kalan yamaçta geniş bir set üzerinde yer almaktadır. Mezarlık 30 dönümlük bir sahayı kaplamaktadır. Bahsedilen alan, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan iki adet geniş toprak parçasından ve bunları bağlayan ortadaki gömü bulunmayan dar kısımdan oluşmaktadır. Kuzeyde yer alan ilk bölüme esas olarak Kırım Savaşı (1854-1856) sırasında yaralanarak İstanbul'a getirilen ve Haydarpaşa'da kurulan hastanelerde ölen İngiliz askerleri defnedilmiştir. Güneyde yer alan kısma ise yine bu dönemde kolera salgınında ölen 6000 İngiliz askeri ve 1867 senesi itibariyle de sivil İngilizler defnedilmiştir. Güneyde kalan ikinci bölüm özel mülk olduğu için 1855'te Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınarak İngilizlere hediye edilmiştir. Bu bölümde ayrıca I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ölen İngiliz askerleri de gömülüdür. Kırım Savaşı'nda hayatını kaybederek Tarabya ve Beykoz'daki İngiliz mezarlıklarına defnedilen İngiliz askerleri ise dokuz adet anıtsal mezar taşı ile birlikte savaş sonrasında bu mezarlığa nakledilmiştir. Beykoz'daki kabristana defnedilen İngiliz askerlerinin Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'na nakil kararı 2 Aralık 1891 (20 Teşrinisani 1307) tarihinde padişah tarafından onaylanmıştır.

Belli bir peyzaj kurgusu içerisinde şekillendiği görülen mezarlık alanı, deniz tarafında demir parmaklıklar, kara tarafında duvarla çevrilidir. Kara tarafındaki duvarda biri kuzeyde Marmara Üniversitesi Haydarpaşa kampüsü (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) tarafında, biri de güneyde Haydarpaşa Garı tarafında olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Mektep tarafındaki kapı, yanında yer alan muhafızlık kapısı ile mezarlığın ana kapısını oluşturmaktadır. Mezarlık girişinde sağ tarafta mezarlık görevlilerinin evleri bulunmakta, sol tarafta mezarlığın en dikkat çekici simge yapısı olan Kırım Savaşı Anıtı yer almaktadır (Figür 1). Kuzey bölümünden güney bölümüne geçildiğinde neoklasik üslupta tasarlanmış tapınak formunda bir mozole ile karşılaşılır. Mezarlığın en büyük ölçekli mezar yapısı olan bu mozole, 1908'de ölen İngiltere'nin İstanbul elçisi Nikolaus Rodesicas'a aittir. Bunun dışında mezarlıkta yer alan tüm mezarların yerleri yatay veya dikey yerleştirilmiş mezar taşları ile belirlenmiştir. Taşların çoğu Antik Yunan-Roma mimarisine, Gotik mimariye ve Antik Mısır mimarisine öykünen yeniden canlandırmacı üsluplar ile heykelsi formlarda tasarlanmıştır. Kırım Harbi'nde hayatını kaybeden askerlerin gömülü olduğu mezarlığın kuzey bölümünde kaidesiz yatay mezar taşları ve lahit şeklinde

Kraliçe Viktorya Anıtı ve Üsküdar Anıtı olarak da bilinen Kırım Savaşı Anıtı

Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı güney bölümü

mezarlar ön plandadır. Heykelsi formda tasarlanmış mezar taşları ise çoğunlukla sivil İngilizlere aittir; bunlar mezarlığın güney bölümünde yoğunlaşmıştır.

Halka açık olan İngiliz Mezarlığı, barındırdığı farklı türde ağaçlar ve çim kaplı zemini ile bir mezarlıktan çok bir parkı andırmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, "Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi" adlı eserinde mezarlığı şöyle tasvir etmektedir:

> Bakımlı, yaşlı fıstık ağaçları, serviler, çamlar, dişbudak ağaçları burasını bir orman haline getirmiştir. Gülleriyle, çiçekleriyle, tarhlarıyla, ayrı ayrı sanat değeri olan abide mahiyetindeki yere yatık, dik, heykelli, heykelsiz kitabeli mezar taşlarıyla, ortada yükselen abidesiyle, burasının müstesna ve çok çekici bir görünüşü vardır. Burası bir ahiret yolculuğu istasyonundan ziyade, canlara can katan ıtırlı havasıyla, insanın içini dolduran güzel kokularıyla, manzarasıyla bir gezi yerine benzer.

Konyalı'nın bu tasviri, Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'nın mimari ve peyzaj kurgusu ile bir Viktoryen mezarlık olduğuna işaret etmektedir.

Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'na Viktoryen mezarlık karakterini veren en eski tarihli ve başlıca öğe kuşkusuz Kırım Savaşı Anıtı'dır. Yapı, yabancı kaynaklarda "*Scutari Monument*" (Üsküdar Anıtı) olarak adlandırılırken, yerli kaynaklarda Kırım Savaşı Anıtı ve Kraliçe Viktorya Anıtı isimleriyle tanıtılmıştır. Kırım'da ölen İngiliz askerlerini anmak için 1858'de Kraliçe Viktorya'nın emri ile dikilen ve mezarlık mevkisini gelip geçen gemilere işaret eden 28 metrelik granit sütun Baron Marochetti tarafından tasarlanmıştır. Küçük taşlardan yapılmasına rağmen yekpare görünen anıt iki kısımdan oluşmaktadır. Altta yer alan 2,5 metre genişliğinde ve 7 metre yüksekliğindeki kesme granitten kaide kısmının dört köşesinde, ellerinde birer zeytin dalından taç (kotinos) ve palmiye dalı olan kanatlı melek heykelleri bulunmaktadır (Figür 3). Meleklerin elinde bulunan bu objeler, bahsedilen heykellerin Nike'yi tasvir ettiğini göstermektedir. Zeus'un kızı olan Nike, Yunan mitolojisinde karşılaşılan kanatlı zafer tanrıçasıdır. Roma döneminde, Latince Victoria olarak adlandırılan Nike, imparatorların zaferlerinin sembolü olmuştur. Hem Nike hem de Victoria, kanatlı bir tanrıça olarak sıklıkla bir zeytin dalından taç, palmiye dalı ya da boynuz biçimli bir kapla tasvir edilmiştir. Zafer Tanrıçası Victoria'nın, Kraliçe Viktorya Anıtı olarak da bilinen Kırım Savaşı Anıtı'nda kullanılması heykeltıraş tarafından yapılan açık bir göndermeye işaret etmektedir.

Zafer meleklerinin arasında kaidenin her bir yüzüne denk gelecek şekilde som mermere kazınmış İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Arapça şu kitabe

Kırım Savaşı Anıtı melek heykelleri

Paris La Madeleine Kilisesi "Melekler tarafından yüceltilen Magdalalı Meryem" heykel grubu. Fotoğraf: Genie G. Blough

yazılmıştır: "1854, 1855 ve 1856 senelerinde Rusya'ya karşı yapılan harpte vatanları uğruna ölen İngiliz ordu ve bahriyesine mensup subay ve erlerin hatırasına dikilen bu sütun 1857 senesinde Kraliçe Viktorya ve milleti tarafından yaptırılmıştır."

Anıtın ikinci kısmını oluşturan üst bölümü, alt kaideye göre daha ince 21 metre yüksekliğinde bir obelisktir. Kaide ile obelisk arasında kalan kısımda anıtın dört yüzünün ortasına denk gelecek şekilde kraliçenin diz bağı nişanı resmedilmiştir. Kaidenin alt tarafına 1954 senesinde konan bir plakla ise Florence Nightingale'in Türkiye'ye çalışmak üzere gelişinin 100. yıl dönümü kutlanmaktadır. Levhada şu ifade yer almaktadır:

> Bir asır önce bu mezarlık yakınlarındaki çalışmalarıyla pek çok insanın ızdırabını dindiren ve hemşirelik mesleğinin temelini atan Florence Nightingale'in hatırasına. 1854-1954. Bu plak Türkiye'deki İngiliz cemaati tarafından Kraliçe II. Elizabeth'in tac giyme yılında onu tebcilen konmuştur.

Kırım Savaşı Anıtı'nı tasarlayan heykeltıraş Carlo Giovanni Battista Marochetti, 1805'te Torino'da doğmuştur. Eski bir rahip, hitabet profesörü, avukat ve yerel yönetici olan babası Vincenzo Marochetti'nin Paris'e taşınmasıyla lise eğitimini *Lycée Napoléon*'da, heykel eğitimini ise *Ecole des Beaux-Arts*'da tamamlamıştır. Annesinin Roma'da yaşaması sebebiyle 1822-1827 tarihleri arasında ise uzun süre Roma'da kalmıştır. Marochetti, aldığı neoklasik esaslı sanat eğitiminin yanı sıra kendisini canlı görünümlü doku ve yüzeyler üzerinde geliştirmiş, tarihselci ve özellikle portre alanında gerçekçi yaklaşıma sahip Romantik heykeltıraşlık okulu ile anılır olmuştur.

Marochetti, 1830 devriminin ardından yeni kurulan Fransa monarşisi tarafından ilk büyük görevlerini almaya başlamıştır. Marochetti'nin bu kapsamda gerçekleştirdiği ilk heykel çalışması 1833 tarihli 16. yüzyılda yaşamış Savoy Dükü Filiberto Emanuele'nin atlı heykelidir. Marochetti'nin canlı görünüme sahip atlı heykel çalışmalarıyla tanınmasını sağlayacak bu erken uygulamada Savoy Dükü zırhıyla hareket halindeki atının üzerinde kılıcını kınına yerleştirir durumda betimlenmiştir. Heykel 1838'e dek Louvre Sarayı'nın avlusunda sergilenmiş, ardından Torino'da San Carlo Meydanı'na yerleştirilmiştir. Yine bu tarihlerde Paris Zafer Takı (Arc de Triomphe) için Jemappes Savaşı'nı anlatan bir rölyef çalışması gerçekleştirmiş, bu iki görevinden sonra 1841'de Paris La Madeleine Kilisesi'nin yüksek sunağı için "Melekler tarafından yüceltilen Magdalalı Meryem" adlı dev bir heykel grubu hazırlamıştır (Figür 4). 1842'de Orleans Dükü Ferdinand'ın ölümüyle kendisinden dükün atlı bir heykeli yapması istenmiş, bu çalışmayla Marochetti'nin ismi ülkenin önde gelen kişilerinin betimlendiği anıt heykeltıraşlığı alanında anılır olmuştur. *Les Invalides*'te yer alacak olan I. Napolyon'un mozolesi için modeller hazırlayan Marochetti'nin projesi kabul edilmemiş, Invalides'in bahçesine konmak üzere hazırladığı atlı Napolyon heykelinin yerine yerleştirilmesi ise 1853'te yönetime gelen III. Napolyon yönetimi tarafından iptal edilmiştir.

Fransa Kralı Louis Phillippe'nin 1848'te tahttan inmesiyle Marochetti, hayatının sonuna dek kalmak üzere Londra'ya taşınmıştır. 1849'da Kraliçe Viktorya ve Prens Albert ile tanışan Marochetti, gerçekleştirmiş olduğu çalışmaları ve kişiliği ile kraliçenin beğenisini kazanmayı başarmıştır. İngiltere'de gerçekleştirdiği ilk proje olan atlı I. Richard heykeli; 1851 senesinde *Crystal Palace*'ın batı girişine, 1860'ta ise Westminster Sarayı'nın dışına Eski Saray Avlusu'na *(Old Palace Yard)* yerleştirilmiştir. 1859'da Wellington Dükü'nün mezarı için oturan kanatlı bir melek heykeli tasarlayan Marochetti, bu senelerde Londra'nın Güney Kensington semtinde evinin arkasındaki büyük stüdyo ve dökümhanede çok sayıda heykel çalışması gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirdiği çalışmalar, çoğunlukla atlı heykeller (Glasgow kenti için Kraliçe Viktorya ve Prens Albert heykeli, Chester için Vikont Combermere heykeli, Hindistan'ın Bangalore kenti için Sir Mark Cubbon heykeli) ve yas tutan anıtsal melek heykelleri (Londra St. Paul's Katedrali için Vikont Melbourne heykel grubu (Figür 5), Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı için Kırım Savaşı Anıtı, Hindistan Kanpur kenti

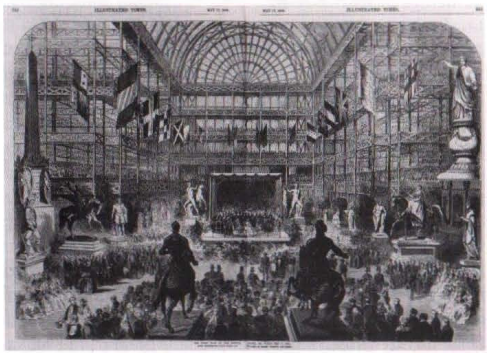
Londra St. Paul Kilisesi Vikont Melbourne heykel grubu
Fotoğraf: Jason Henry

için Kanpur Anıtı) olmuştur. 1861'de Prens Albert'in ölümüyle Kraliçe Viktorya, Marochetti'den Frogmore Kraliyet Mozolesi'ne konulmak üzere kendisi ve Prens Albert'i betimleyen özel bir anıt yapmasını istemiştir. Kraliçe ve Prensi uzanırken betimleyen ve her köşesinde dizlerinin üstüne çökmüş dört bronz melek yer alan bu anıt-mezar çalışması, sanatçının en incelikli işlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Marochetti bu son çalışmasından kısa bir süre sonra 1867'de hayatını kaybetmiştir.

Marochetti'nin Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı için hazırladığı anıt, yapıldığı tarihte İngiltere'de de büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Anıtın İngiltere'deki açılışı için *Crystal Palace*'ta büyük bir tören düzenlenmiştir. Törene Kraliçe Viktorya'nın yanı sıra Prens Albert, Wellington Dükü, Sutherland Düşesi ve Kent Düşesi gibi İngiltere'nin üst düzey birçok aristokrat ve yöneticisi katılmıştır. *The Illustrated London News* gazetesinin 17 Mayıs 1856 tarihli sayısında yer alan "*Cyrstal Palace*'ta Barış Şöleni" başlıklı haberde barış antlaşmasının hemen ardından 9 Mayıs 1856'da *Crystal Palace*'ta "Üsküdar Anıtı" *(Scutari Monument)* olarak da bilinen Kırım Savaşı Anıtı'nın, köşesinde yer alan melek heykelleri ile birlikte halka sergilendiği aktarılmaktadır. Habere göre anıtın sergilenmesi için *Crystal Palace*'ın içi yeniden düzenlenmiştir ve şölene 12.000 kişi katılmıştır. Bu düzenleme, 17 Mayıs 1856 tarihli *Illustrated Times* gazetesinde yer alan çizimde detaylıca resmedilmiştir (Figür 6). Çizimde sol tarafta görülen Kırım Savaşı Anıtı'nın tepesine bir haç yerleştirilmiştir. Bu haç, anıt İstanbul'a dikilmeden önce sökülmüş olmalıdır. 1881'den 1907'ye dek İstanbul'da yaşayan yazar Dorina L. Neave, Kırım Kilisesi inşa edilirken de Osmanlı yönetiminin getirdiği tek şartın, kilisenin kulesinin tepesine haç yerine bir küre konması olduğunu belirtir. Haçın kaldırılmasına dair benzer bir şart, anıtın İngiliz Mezarlığı'na dikilebilmesi için de getirilmiş olmalıdır.

Kraliçe Viktorya Anıtı'nın dört köşesinde yer alan ve zafer tanrıçası Nike'yi sembolize eden melek heykelleri, Marochetti'nin La Madeleine Kilisesi, St. Paul's Katedrali ve Kanpur Anıtı için tasarladığı anıtsal melekler ile büyük benzerlik göstermektedir. Marochetti'nin tasarladığı tüm melek heykellerinin insana oranla daha büyük boyutlu olduğu gözlemlenir. Kapalı olarak betimlediği ve meleğin boyunu aşan kanatları, omuz hizasından yukarıya baş hizasının üst noktasına kadar yükselmekte ve daha sonra meleğin ayak hizasını geçecek şekilde yere kadar uzanmaktadır. Yine yere kadar uzanmış dökümlü elbiseler giyen bu melekler, ellerinde tuttukları farklı objeler ile heykel çalışmasının üzerinde durduğu konuyu vurgularlar. Marochetti'nin meleklerinin bir başka ortak noktası da meleklerin ağırbaşlı ve üzgün görünmeleridir.

Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'nın ve Kırım Savaşı Anıtı'nın Avrupa'da yer alan benzerleri ile karşılaştırıldığında dönemleri için çağdaş örnekler oldukları anlaşılmaktadır. 19. yüzyıl gibi Osmanlı sanatının büyük oranda batıya yöneldiği bir evrede, ele alınan mezarlık ve anıt örneğinin Osmanlı mimarisinin gelişiminde yenilikçi etkileri

9 Mayıs 1856 Crystal Palace'ta Kırım Savaşı Anıtı'nın sergilenişi
Illustrated Times, 17 Mayıs 1856

olduğu şüphesizdir. Kılıç Ali Paşa Camisi'nin haziresinde bulunan Kaptan-ı Derya Mehmed Salih Paşa'nın 1865 tarihli mermer lahdi, kırılmış yelken direği ve lahdi çevreleyen mermer haladı ile fırtınada harap olmuş yelkenli bir gemi formunda tasarlanmıştır. Doğrudan doğruya Fransa'dan ithal edilmiş olabileceği de düşünülen bu mezar taşı, Edhem Eldem'e göre Osmanlı mezar taşı geleneğinde figüratif heykeltıraşlığın başlangıç noktası olarak görülmektedir. Osmanlı mezarlarında figüratif mezar taşlarının 19. yüzyılın son çeyreğine doğru yapılmaya başlandığı göz önünde bulundurulduğunda, Kırım Savaşı'ndan itibaren şekillenmeye başlayan Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'nın ve barındırdığı Viktoryen mezar taşlarının Osmanlı mezarlıklarının değişiminde bir ilham kaynağı olmuş olabileceği akla yakın gelmektedir.

Kırım Savaşı Anıtı'nın, Osmanlı anıt kavramının oluşmasındaki rolü daha da belirgindir. Sultan Abdülmecid döneminde 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından, fermanın anısına biri Gülhane Bahçeleri, diğeri de Beyazıt Cami yakınına dikilmek üzere Seng-i Adalet ve Nişan-ı Adalet adında iki anıt tasarlanmış ancak İstanbul halkının anıtları "Avrupalıların gereksiz adetleri" olarak görmesi ve itiraz etmesi sonucunda anıtlar yerlerine dikilememiştir. Osmanlı Devleti'nde tasarlanmış ilk modern anıt projesi olarak bilinen ve Gaspare Fossati tarafından tasarlanan Nişan-ı Adalet anıtı, mermer bir kaidenin üzerine yerleştirilmiş bezemeli bir dikilitaştan meydana gelmektedir. Dikilitaşın tepesinde ay ve yıldız bulunurken, kaidenin dört köşesine çeşme görevi gören aslanlar yerleştirilmiştir. Mimar Artin Bilekçi tarafından tasarlanan ve 1855 Paris Sergisi'ne gönderilen bir başka Tanzimat Anıtı projesi de üzerinde yer alan metinde Fransa, İngiltere ve Osmanlı'nın Kırım Savaşı'ndaki ittifakını vurguladığı için Osmanlılarca benimsenmemiştir.

Seng-i Adalet ve Nişan-ı Adalet anıtları girişimi ile eşzamanlı olarak inşa edilen II. Mahmud Türbesi'ne bağlı küreli çeşme ise, aydınlanma sembolü niteliğiyle Osmanlı mimarisinin inşa edilen ilk modern anıtı olarak yorumlanmaktadır. Ancak o dönemde anıt yapımına karşı gelişen toplumsal tepki karşısında olasılıkla bir çeşme işleviyle meşrulaştırılmıştır. Alev Erkmen, bir yapının anıt olması için adının "abide" olarak konmuş olması gerektiğini düşünürken, Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet yıllarına kadar modern anlamda bir anıt dikilemediğini, abide sözcüğünün ancak 20. yüzyılın başında kullanılmaya başladığını ve abidenin 1908 devriminin icadı olduğunu söylemektedir. Erkmen'e göre 600 yüzyıllık Osmanlı Devleti'nin ilk anıtı Şişli'de bulunan Abide-i Hürriyet'dir.

Görüldüğü gibi Osmanlıların anıtlara olan yaklaşımı son derece ihtiyatlıdır. Sultan Abdülaziz, 1871'de İngiliz heykeltıraş Charles Fuller'e yaptırdığı atlı heykelini halkın tepkisinden korktuğu için kamusal alana yerleştirememiştir. Sultan Abdülhamid döneminde hiçbir yabancı heykeltıraş büyük ölçekli bir anıt projesi gerçekleştirememiştir. Jön Türkler yönetiminde ise ancak canlı figür içermeyen anıtlar üretilmiştir. Yerleştirilmesi gerçekleşmeyen 1840 tarihli Tanzimat anıtlarından 1911 tarihli ilk modern Osmanlı anıtı Abide-i Hürriyet'e dek geçen zaman diliminde 1858 tarihli Kırım Savaşı Anıtı, üzerinde yer alan melek figürleriyle beraber Osmanlı toplumunun anıt kavramı ile tanışmasında belli bir rol oynamış olmalıdır. Kamusal sayılabilecek halka açık bir mezarlıkta dikilen ve bulunduğu konum ve sahip olduğu ölçek itibariyle kentin birçok noktasından görülebilen Kırım Savaşı Anıtı, Osmanlı Devleti tarafından dikilmemiş olsa da belki de Osmanlı Devleti topraklarında başka bir işlev yüklemeksizin hayata geçirilen batılı anlamda ilk modern anıt projesidir.

"Kırım Savaşı'nda ölen İngiliz askerlerini anmak" amacıyla dikilen anıta, Osmanlı Devleti ve İngiltere farklı anlamlar yüklemiş olmalıdır. Anıt, Müslüman halkın görebileceği bir alanda canlı figürler içermesi açısından dikildiği dönem itibariyle toplumsal tepkilerin doğmasına yol açma potansiyeline sahiptir. Tanzimat anıtlarının dikilmesi sırasında karşılaşılan toplumsal tepkilerin benzerinin yaşanması ihtimaline rağmen Osmanlı Devleti, anıtın dikilmesine "razı olmuş" görünmektedir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa devletlerine çok büyük miktarlarda ve çok ağır koşullarla borçlanması, bu durumun arkasındaki başlıca faktörlerden biridir. Bilindiği üzere 1854 yılından itibaren Osmanlı Devleti, Avrupa borsalarında tahvil satarak ilk defa borçlanmaya başlamış ve 1876'da borç ödemelerini sürdüremez duruma gelmiştir. Diğer taraftan anıtın, *Cyrstal Palace*'ta düzenlenen büyük bir "barış şöleniyle" halka tanıtılması ve dört köşesinde zafer tanrıçası Nike'nin heykellerinin bulunması, İngiltere'nin anıtı aynı zamanda bir zafer hatırası olarak gördüğünü göstermektedir. Kırım Savaşı sonunda ilan edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönemin başlaması ve Hristiyan azınlık için kazanılan haklar bu zaferin bir parçasıdır. Öncelikli olarak Kırım Savaşı'nda hayatını kaybeden İngiliz askerlerini anmak amacıyla yerleştirilen Kırım Savaşı Anıtı, aslında Osmanlı toplumu tarafından batılı yeniliklerin hızla benimseneceği Islahat düzeninin bir habercisi ve hatırlatıcısıdır.

DİPNOTLAR

* Bu yazı, Türkiye İş Bankası Yayınları'ndan Gözde Çelik editörlüğünde 2016'da çıkarılan "Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları" adlıkitap içerisindeki Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı başlıklı bölümün kısaltılmış halidir.

SINIRIMIZ GÖKYÜZÜ

Kurumsal Çözüm Ortaklığı

- Kongre, seminer ve toplantı organizasyonları
- Yurtiçi ve yurtdışı otel rezervasyonları
- Bayii teşvik gezileri
- Uçak biletleri

Grubunuza Özel İlgi Turları

- Gastronomi, mimarlık, tarih, müzik, sanat

1988'den beri Oasis

İstiklal Cad. Union Han 237/1 34420 Beyoğlu-İstanbul
T: +90 212 292 47 14 F: +90 212 292 47 07
oasis@oasis.com.tr www.oasis.com.tr

IATA | Accredited Agent

TÜRSAB
TÜRKİYE SEYAHAT ACENTALARI BİRLİĞİ
ASSOCIATION OF TURKISH TRAVEL AGENCIES

BİR SEMPOZYUMUN ARDINDAN

Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik

VEHBİ KOÇ VAKFI'NIN 50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ VESİLESİYLE GEÇTİĞİMİZ MART AYINDA AKMED'İN EV SAHİPLİĞİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN "TARİH BOYUNCA ANADOLU'DA HAYIRSEVERLİK SEMPOZYUMU"NA YURT İÇİ VE YURT DIŞINDAN 23 BİLİM İNSANI BİLDİRİLERİYLE KATILDI.

OĞUZ TEKİN

Açılış konuşmalarını Erdal Yıldırım, Oğuz Tekin ve Scott Redford'un yaptığı sempozyum, Koç Üniversitesinin üç araştırma merkezi yani Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED), Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ve Stavros Niarchos Vakfı Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi (GABAM) tarafından ortaklaşa düzenlendi. Sempozyumda, hayırseverlik yani "philanthropia" konusu geçmişten günümüze tüm yönleriyle ele alındı.

Anadolu coğrafyasında philanthropia'ya ilişkin en eski veriler ya da kanıtlar Hellenistik Dönem'den başlayarak Osmanlı Devleti'nin sonuna değin belirgin ve kaydedilebilir bir şekilde izlenebilmektedir. Kökeninde insan sevgisi ya da insanları sevmenin yattığı philanthropia (*philos+anthropos*) sözcüğünün ilk kullanımı MÖ 5. yüzyıla tarihlenen Prometheus mitolojisinde karşımıza çıkmaktadır. Prometheus, "philanthropos" yani insan sever karakteriyle tanrıların gazabına uğrayan insanları kurtarmak için Zeus'a başkaldırarak ateşten bir parça çalmış ve insanlara vermişti. Ateş, sadece bir madde değildi; bilgi, beceri, teknoloji, sanat ve bilimi de sembolize ediyordu. İnsanoğlunun ateşe sahip olması demek, uygarlığa adım atması demekti. Prometheus örneği, hayırseverliğin tarihsel gelişiminde önemli bir eşik taşıdır. Daha sonraları ortaya çıkacak olan humanitas ya da hümanizm sözcüklerinin kökeninde de philanthropia sözcüğünün yattığı söylenebilir.

Sempozyumda pek çok konu ele alındı, sorular soruldu, cevaplar verildi ya da bazı soruların ucu açık bırakıldı. Philanthropia kelimesi sadece kendi bağlamında ele alınmadı, daha sonra yüklenen çeşitli anlamlara da atıfta bulunuldu; böylece hayırseverlik, "cömertlik", "bağış", "iyi insan" gibi çeşitli unsurlarıyla birlikte tartışıldı. Hellenistik ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde zengin yurttaşların kentlerinin (yurtlarının) gelişimine verdikleri katkılar üzerinde duruldu. Yolların, surların, tapınakların, meclis binalarının, tiyatroların inşasına yani kamusal alana katkıları ele alındı. Karşılığında aldıkları gösterişli sıfatlardan, unvanlardan, dikilen heykellerinden dem vuruldu. Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde zengin bir yurttaşın, servetini sadece kendisine ve ailesine sakladığında toplum içinde pek de itibarı olmayacağı açıktı. Diğer bir deyişle, varlıklı bir yurttaş ister gönüllü olarak isterse "mahalle baskısı" nedeniyle olsun, bir şekilde servetinin bir kısmını kenti (yurdu) için harcamalıydı. Servetindeki bu azalma maddi olarak bir "kayıp" olsa da "manevi kazancı" hiç de az değildi. İtibar ve onur, zengin yurttaşları, kentleri ve içinde yaşadıkları toplum için bir şeyler yapmaya teşvik etti. Bir Antik Çağ varlıklı yurttaşının toplumda görünür ya da itibarlı olmasının en azından bir yolu philanthropia'dan geçiyordu. Philanthropia'nın bu denli yoğun bir şekilde uygulanır olması, yani sürekliliği, onun kurumsallaşmış bir kimlik kazandığının da göstergesidir. Servetlerinin bir kısmını kentlerinin gelişimine harcayarak Antik Çağ Anadolu coğrafyasındaki hayırseverliğe örnek teşkil eden bu itibarlı yurttaşlar arasında Rhodiapolisli Opramoas, Oinoandalı Diogenes ve Pergeli Plancia Magna'nın adları sayılabilir. Ayrıca, daha ziyade Bizans ve Osmanlı kültüründe rastladığımız vakıfların, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki varlığı da

Sempozyumun organizasyonunu gerçekleştiren Engin Akyürek, Chris Roosevelt ve Oğuz Tekin, VKV Genel Müdürü Erdal Yıldırım ile

AKMED'de gerçekleşen sempozyumun katılımcıları ve organizasyon ekibi

bilinmektedir. Örneğin, kalıntılarının İzmir'in Ödemiş ilçe sınırları içindeki Günlüce köyünde yer aldığı Hypaipa'da bir yurttaşın kurduğu vakıftan ve bu vakfın bünyesinde yer alan tekstil loncalarından söz edilmektedir. Keza, Antalya'nın Kepez ilçe sınırları içinde yer alan Lyrboton Kome'de Arete'nin kurduğu vakıf ve bu vakfın çatısı altında sürdürülen zeytincilik ve zeytinyağı faaliyetleri de dikkat çekicidir.

Bizans döneminde hayırseverliğin teolojik (dini, ilahi) bir yanı da bulunmaktadır. Pagan bir kültürden Hristiyan bir kültüre geçildiğinde, kuşkusuz philanthropia'nın anlamında bir ölçüde kayma olduğu görülmektedir. Bunda, Hristiyan toplumdaki "öteki dünya" algısının da rolü olsa gerektir. Merhamet ve hayır, tanrı nezdinde de değerli bir olguydu. Bu nedenle, Bizans toplumu, hayırseverliğe yüklediği bu teolojik anlamın bilincinde olarak topluma yönelik hayırlı işleri her zaman ön planda tutmuştu. Gerek devlet gerekse kilise tarafından imparatorluk coğrafyasında kurulan hayır kurumlarının sayısı hiç de az değildir: hastaneler, darülacezeler veya yaşlı evleri (*gerokomeia*), imarethaneler, yetimhaneler ve dışardan gelen yabancıların veya gezginlerin konakladıkları *ksenon* denen pansiyonlar... Bu kurumlar, hayırseverlikteki kurumsallaşmanın Bizans'taki tezahürüydü. Bütün bu kurumların kendine özgü kanunları, kuralları ve yönetim şekilleri vardı; ayrıca, Hellenistik ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde olduğu gibi vergi muafiyetinden de yararlanıyorlardı. Devlet, kilise ve manastırlar (ve bazen önemli mevkilerde bulunan varlıklı kişiler) kimsesizlerin ve muhtaçların yükünü hafifletmenin sorumluluğunu taşıyordu. Ne yazık ki başkent Konstantinopolis ve belki birkaç yer dışında hayırseverlik kurumlarına ilişkin veriler fazla değildir.

Genelde İslam kültüründe ya da daha dar anlamda Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında philanthropia'nın geldiği nokta da sempozyumda enine boyuna ele alındı. Sultanların ibadet yerlerine veya muhtaçlar için açılmış bulunan çeşitli tesislerin inşasına veya restorasyonlarına katkısı hatta bunların bir proje kapsamında ele alınması, özünde egemen gücün iktidarını güçlendirmesi veya elde tutabilmesinin unsurlarından biri olarak da değerlendirildi. Fakat egemen gücün, diyelim ki sultanın, parayı devletin kasasından mı yoksa kendi varlığından mı kullandığında bunun filantropik (hayırsever) bir davranış biçimi sayılması gerektiği üzerinde duruldu ya da en azından buna ilişkin sorular geldi. Osmanlı hanedan üyelerinin ve varlıklı kişilerin kurduğu vakıfların ve hayır kurumlarının toplumdaki algısı üzerinde duruldu.

Üç günlük sempozyumun son oturumu Seçil Kınay'ın moderatörlüğünde bir panel olarak organize edildi. Panele katılan, Ali Çarkoğlu (Koç Üniversitesi), Erdal Yıldırım (Vehbi Koç Vakfı) ve Filiz Bikmen (Esas Sosyal) günümüzdeki hayırseverliği hem kavramsal yönden hem de kurumsal ve bireysel bağlamıyla ele aldılar; bağışların (formel veya enformel) nitelik ve amacına ulaşılabilirliğini tartıştılar. İzleyiciler, interaktif bir tarzda gerçekleşen paneli büyük bir ilgiyle izlediler. Sempozyum, bu satırların yazarının kapanış konuşmasıyla son buldu.

Editörlüğünü Oğuz Tekin, Chris Roosevelt ve Engin Akyürek'in yapacağı *Sempozyum Bildiriler Kitabı*'nın bu yıl içerisinde yayımlanması öngörülüyor.

Sempozyum programı ve bildiri özetlerinin yer aldığı kitapçığa şu linkten ulaşılabilmektedir: https://akmed.ku.edu.tr/events/tarih-boyunca-anadoluda-hayirseverlik/

TOPLUMSAL TARİHE BİREYLERİN YAŞAMLARINDAN BAKMAK:

Tarihi Eleştirel Olarak Anlama ve Yazmada Yaşam Yazınının Önemi Öğrenci Atölyesi II

TARİH VAKFI'NIN "GENÇLER TARİH YAZIYOR" PROJESİNİN İKİNCİ ÖĞRENCİ ATÖLYESİ 24 MART 2019 PAZAR GÜNÜ ÖZEL ALEV OKULLARINDA GERÇEKLEŞTİ. ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN KATILDIĞI ATÖLYE ÇALIŞMASINI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ORTAOKULU ÖĞRENCİSİ NEHİR KALE'NİN, LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KATILDIĞI ATÖLYE ÇALIŞMASINI İSE ÖZEL ALEV LİSESİ ÖĞRENCİSİ BİRCE ÖZENÇ'İN KALEMİNDEN SUNUYORUZ.

HAZIRLAYAN: NALAN BALCI

Proje yürütücüleri ortaokul ve lise öğrencilerinin okumaları için kitaplar önerdiler. Ortaokul öğrencileri için tek bir kitap önerildi. Öğrenciler "Anne Frank'ın Hatıra Defteri"ni okuyup incelediler, sundular ve tartıştılar. Özel Alman Lisesi öğrencileri, Aydın Engin'in *Ben Frankfurt'ta Şoförken;* Ulus Özel Musevi Lisesi ve Özel Getronagan Ermeni Lisesi öğrencileri, Serdar Korucu'nun *Halepsizler;* Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Lisesi öğrencileri, Antranik Dzarugyan'ın *Çocukluğu Olmayan Adamlar;* Özel ENKA Lisesi öğrencileri, Fethiye Çetin'in *Anneannem;* Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Tepeören Anadolu Lisesi öğrencileri, Dido Sotiriyu'nun *Benden Selam Söyle Anadolu'ya;* ODTÜ Geliştirme Vakfı Özel Lisesi öğrencileri, Kemal Yıldız'ın *Emanet Çeyiz;* Özel ALEV Lisesi ve ALKEV Özel Anadolu Lisesi öğrencileri ise, Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü* kitaplarını incelediler, sundular ve tartıştılar.

Gençler, göç olgusu ile ilişkili olarak önerilen anı, günlük, yaşamöyküsü ya da özyaşamöykülerini okuyup empatik ve eleştirel bir bakış açısıyla incelediler. Bu çalışmadan sonra gençlerin göç olgusu üzerinden yapacakları sözlü tarih görüşmeleri ile inceledikleri yaşam anlatıları arasında ilişki kurmaları sağlandı.

Projenin ilk atölyesinde ortaokul ve lise öğrencilerine "İnsanlar neden yaşamlarını yazarlar?" sorusu sorulmuştu. Bu sorunun ortaokul yanıtlarını Fırat Güllü, lise yanıtlarını ise Prof. Dr. Füsun Üstel değerlendirdi.

Fırat Güllü, 51 ortaokul öğrencisinin bu soruya cevap verdiğini belirterek yanıtları iki eksende değerlendirdi. "Geçmiş-Gelecek" ekseninde bazı öğrenciler yaşamlarını yazarken geçmişin muhasebesini yapacağını öngörüyor, bazıları ise geleceğe bir şeyler bırakmak istiyor. "Bireysel-Toplumsal" ekseninde ise bazı öğrenciler yaşamlarını toplumsal bir misyon ile kaleme alacaklarını öngörüyor. Diğerlerinde ise, bireysel motivasyon ön plandadır.

Füsun Üstel, 72 lise öğrencisinin bu soruya cevap verdiğini belirterek cevapları "kişisel/varoluşsal nedenlerle yazılan yaşam yazını ve toplumsal/ kamusal nedenlerle yazılan yaşam yazını" olarak iki kategoride değerlendirilebileceğini ifade etti. "Kişisel/varoluşsal nedenlerle yaşam yazını" başlığı altında toplayabileceğimiz cevaplarda *ihtiyaç* vurgusu öne çıkıyor. Bireyler yaşamlarını kendilerini ifade edebilmek, diğerleri tarafından anlaşılmak için yazarlar. Bu cevaplarda öne çıkan temalar ise şöyle: Ölümsüzlük arzusu/ unutulma korkusu; kendini var etme/ tarih içinde konumlandırma kaygısı; kişisel iz bırakma/ kabul görme ihtiyacı. Az sayıda öğrenci ise kişilerin yaşamlarının muhasebesini yapmak, gözden geçirmek ve geçmişleriyle yüzleşmek için yazdığını belirtiyor. "Toplumsal/ kamusal nedenlerle yaşam yazını" başlığı altında toplayabileceğimiz cevaplarda *sorumluluk* vurgusu öne çıkıyor. Bireyler tarihe etki etmek/iz düşmek için yazarlar. Bu cevaplarda öne çıkan temalar ise şöyle: Gelecek kuşaklara katkıda bulunma/ bilgi aktarma; deneyim paylaşma/ başkalarının yaşamlarına rehber olmadır. Ticari çıkar/gelir elde etme amacı sadece iki öğrenci tarafından ifade edilmiştir.

Bu yılki projede atölye çalışmalarını öğrencilerin anlatmasını istedik. Ortaokul atölyesini Özel Şişli Terakki Tepeören Ortaokulu öğrencisi Nehir Kale'nin, lise atölyesini Özel ALEV Lisesi öğrencisi Birce Özenç'in kaleminden sunuyoruz.

NEHİRCE: TARİHİN YAPI TAŞI OLMAK

24 Mart Pazar günü Özel ALEV Okullarında Tarih Vakfı'nın "Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak" adlı projenin ikinci atölyesine katıldık. O gün sabah servise bindiğimizde heyecanlıydım çünkü bu proje için ilk kez başka bir okulu ziyaret ediyorduk. Hem ilk kez ziyaret edeceğim ALEV okullarını hem de atölyenin nasıl geçeceğini merak ediyordum. Galiba bu yüzden okula varmamız saatler almış gibi hissettim.

Saat 09:30'da açılış için konferans salonuna çağrıldık. İlk önce Özel ALEV Ortaokulu Müdürü Lale Kara sahneye çıktı. Hayatlarımızın nasıl tarihin bir parçası olduğundan bahsederek

açılış konuşmasını yaptı. Sonra proje yürütücülerinden Nalan Balcı, atölye programını açıkladı ve akış ile ilgili bazı detayları vurguladı. Ardından proje yürütücülerinden Fırat Güllü, Anne Frank'ı anlatan bir giriş yazısı ile konuşmasına başlayarak 13 Ocak Pazar günü ilk öğrenci atölyesinin ikinci oturumunda sorulan "Yaşamınızı kaç yaşında ve neden yazmaya başlayacaksınız? İnsanlar neden yaşamlarını yazarlar?" sorusuna ortaokul öğrencilerinin verdiği yanıtlara dair bir geri bildirim sunumu yaptı. Proje yürütücülerinden Prof. Dr. Füsun Üstel ise, 13 Ocak Pazar günü ilk öğrenci atölyesinde yapılan "İnsanlar Neden Yaşamlarını Yazarlar?" sorusuna lise öğrencilerinin verdiği yanıtlara dair bir geri bildirim sunumu yaptı.

Geri bildirim sunumları sona erdiğinde ortaokul ve lise öğrencileri atölyelerin yapılacağı alanlara yönlendirildi. Ortaokul atölyesinde ilk öğrenci atölyesinde aldığımız eğitimleri uygulamak için *Anne Frank'ın Hatıra Defteri* projeye katılan her okula paylaştırıldı ve her okul kendi bölümünü sorularla detaylı bir şekilde inceleyerek 5 dakikalık bir sunum hazırladı. Atölye yürütücülüğünü yapan Fırat Güllü, kitaptaki günlük sıralamasına göre okulları sunumlarını yapmaya davet etti. Her okul Anne Frank'ın günlüğüne yansıttığı hayatıyla ilgili fikirlerini anlatıyor, daha sonra bütün grup bu fikirleri tartışıyordu.

Biz okul olarak "19 Mart 1944-1 Ağustos 1944" tarihli günlükleri inceledik. Sunumumuza hazırlanırken oldukça planlı hareket ettik ve çok çalıştık. Önce her birimiz günlükleri okuduk ve soruları bireysel olarak yanıtladık. Bireysel yanıtlarımızı birbirimizle paylaştık. Paylaştıktan sonra otak bir cevaba varabilmek için ortak bir dil yaratmaya uğraştık. Sonra okulda bir toplantı yaparak verdiğimiz ortak yanıtları nasıl 5 dakikalık bir sunuma dönüştürebileceğimiz konusunu tartıştık. Anne Frank House'a giden öğretmenimizin eşinin getirdiği fotoğraflarla sunumumuzu destekledik. Kısaca sunuma iyi hazırlanmıştık, bu nedenle iyi bir sunum yaptığımızı düşünüyorum.

İncelediğimiz kitap Anne Frank'ın hayatı olsa da konu hep dönüp dolaşıp II. Dünya Savaşı'na ve bütün bunları başlatan acımasız lidere dönüyordu. Tam bu noktada neden toplumsal tarihe bireylerin yaşamlarından baktığımızı anlamıştım. Çünkü her büyük olayın arkasında onu başlatan küçük bir insan gizliydi. II. Dünya Savaşı da Adolf Hitler ve onu destekleyen çevresi yüzünden başlamıştı. Ama bu insanların herbiri teker teker niye kötü insanlardı? Hayatlarındaki hangi olaylar, onları nasıl değiştirmişti? Bu soruları sordukça ve cevaplandırmaya çalıştıkça bireysel tarihe daha çok yaklaşıyorduk.

Sunumlardan sonra yemekhanelere yönlendirildik. 12:00-13:15 arası yemek yedik, dinlendik ve sohbet ettik. 13.15 itibariyle konferans salonuna yönlendirildik.

Yrd. Doç. Dr. Özlem Çaykent, sunumuna başladı. Konunun "Sözlü Tarihin Kendi Tarihini Aramak" olacağını söyledi. Lise sunumlarını dinlediğini ve onları takdir ettiğini söyledi. İlk önce sözlü tarihin ne demek olduğunu ve nasıl yapılacağını açıkladı. Verdiği bilgiler sözlü tarih alanında çalışmak isteyen insanların yolunu açmak için verilmiş bilgilerdi ve kısaca bu alanda yol kat etmek isteyen birinin nereden ve nasıl başlayacağını anlatıyordu. Mesela, bu alanda çalışmak için illa bu alanda eğitim görmeye gerek olmadığını söyledi. Bunun, sözlü tarihin henüz ne olduğunu bilmeyenlerin oluşturduğu bir önyargı olduğunu ve her yaştan herkesin sözlerinin tarihin yazılmasına yardımı bulunabileceğini belirtti. Bu konuyla ilgili söylediği bir söz çok dikkatimi çekti ve içime işledi. Sözlü tarih alanında uzman olan birine ait olan söz şuydu: "Sıradan insanlarla yapılan görüşmeler tarihin malzemesi olarak kabul edilmiyorsa geriye belgelendirilebilenlerin tarihi kalır." Bu bilgiler gelecekteki sözlü tarih çalışmalarımda işe yarayacaktı. Sonrasında sözlü tarihin kendi tarihinden bahsetmeye başladı. Sözlü tarih Türkiye'de 90'larda başlamıştı, oysa dünyada 80'lerde ünlenmişti bile. Özlem Hoca'nın bahsettiği "Aşağıdan Tarih" ilk kez duyduğum bir kavramdı. Ben daha merakıma yenik düşüp araştırmadan Özlem Hoca, hemen manasını açıkladı: Aşağıdan tarihi işçi sınıfı, ezilenler, sessizleştirilenler yazar, yapar. Kısacası "politikacıların ya da önemli adamların değil, sıradan insanın tarihidir." Konuşma yavaş yavaş sona yaklaşırken sözlü tarihe bakış açım tamamen değişmişti. Galiba sözlü tarihi daha yeni yeni anlıyordum, herkes onun bir parçasıydı!

Sözlü Tarih Atölyesi I başladığında bizden eşleştiğimiz kişiye hayatıyla ilgili sorular sorarak bir sözlü tarih çalışması yapmamız istendi. Görüşme yaptığımız kişiye "Yaşam Eksenli Sorular" soruyorduk. Benim soruları cevaplamam kısa sürerken görüşme yaptığım kişinin cevap vermesi çok daha uzun sürdü. Bunun sebebini anlayamadım. Ama yine de soruları yanıtladıktan sonra çok kişisel cevaplar vermemiş olmama rağmen kendimi çıplak gibi hissediyordum. Nasıl sorular olduğu önemli değildi, birine kendinle ilgili bir şeyler anlatmak zordu. Biz soruları cevaplamayı bitirdikten hemen sonra süremizin bittiğini söylediler. Öğretmen bize şu soruyu sordu: Bu soruları cevaplarken nasıl hissettiniz? Bu soruya şaşırtıcı şekilde herkes aynı cevabı ver-

di; "Kolay çünkü kendi okulumuzdan kişilerle eşleştiğimiz için onlar zaten bizim içimizi dışımızı biliyorlar" Oysa ben benzer bir cevap vermedim. Acaba bir de önümde bana bu soruları soran tanımadığım bir tarihçi olsaydı ne kadar korkardım? Buradan anlamıştık ki, sözlü tarih önceden tanıdığınız, size güvenen biriyle daha kolaydı. Ama yine de, tarihin malzemesi olmak zannettiğim kadar basit değildi. Bu sorudan sonra birinci atölyeyi bitirdik.

Aradan sonra son atölye için geri geldik. Nalan Öğretmen ne yapacağımızı anlattı. Grup olarak bir göç konusu seçmemiz gerekiyordu ve bizim ailelerimizden biri olabilirdi. Grubumuzda anneannesi Abhaz göçmeni olan bir arkadaşımız vardı. Bu yüzden biz grup olarak Abhaz Göçü'nü ele aldık ve ilk önce yaşam eksenli, daha sonra göç ile ilgili tematik sorular yazdık. Sorular ve cevapların nasıl bir sözlü tarih çalışmasına, yani ürüne döndürüleceğini Nalan Öğretmen açıkladı. İzin alacak, ses kayıtları alacak, bu ses kayıtlarını deşifre edecek ve bir tarihçi gibi görüşme yaptığımız kişinin göç hikayesini yazacaktık. Yani önümüzde uzun ve zahmetli bir süreç vardı. Bunu yapmak için çok heyecanlıydık. Son atölye de bittiğinde günün kapanışı için tekrar konferans salonuna geldik. Proje yürütücüleri tüm gün yaptıklarımızı özetledi ve 26 Mayıs tarihindeki proje finaline nasıl bir hazırlık yapacağımızı anlattı.

Bir sonraki final gününün nasıl geçeceğini çok merak ediyordum ama aslında bu hazırlayacağımız ürüne bağlıydı. Bu oturumdan anladığım şuydu ki sözlü tarih zor bir alandı. Hem soran hem de cevaplayan için. Soranın alacağı cevapları bir ürüne döndürmesi çok zahmetli bir işti, cevaplayanın ise tanımadığı bir insana içini açması. Ama sonuç olarak herkesin tarihte söz hakkı olması çok önemliydi çünkü bir olayı açıklayıp anlamanın en iyi yolu herkesin bakış açısını değerlendirmekti. Hepimiz tarihin bir yapı taşı olmalıydık ve olmaya başlamıştık bile!

NEHİR KALE - ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ORTAOKULU 7. SINIF ÖĞRENCİSİ

TOPLUMSAL TARİHE BİREYLERİN YAŞAMINDAN BAKMAK

Tarih Vakfı'nın her sene düzenlediği "Gençler Tarih Yazıyor" projesine iki yıldır gönüllü olarak katılıyorum. Bu yıl da "Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamından Bakmak" adlı projede "göç" teması üzerine çalışıyoruz. Ocak ayında gerçekleşen ilk atölyede bu konu üzerine eğitimler aldıktan sonra insanların neden hayatlarını yazma ihtiyacı duyduğunu tartıştık, sözlü ve yazılı tarih çalışmaları üstüne bilgi aldık ayrıca insanların göç nedeniyle yaşadıkları sorunları sanatla dışa vurması üstüne bir sunum dinledik. İlk atölyeden sonra tarih öğretmenimiz bize ikinci atölyeye kadar okumamız ve üstünde çalışmamız gereken Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü* kitabını verdi.

Tarih Vakfı Proje Yürütücüleri, kitabı incelememize yardımcı olması için bir yönerge verdi. Yönergede altı soru üzerinden kitabı inceledik. Bu sorular bize verilmiş olan yaşam yazını örneğini daha iyi anlamaya ve incelemeye yönelikti. İncelemenizde özellikle okuduğumuz romanın kurgu olup olmadığına, göçün kitaptaki ve karakterlerdeki etkisine değinmemiz gerekiyordu. Okuma çalışmamızı tamamladıktan sonra haftalık buluşmalarla kitabı incelemeye başladık. Bir yandan da kitapta geçen dönem üzerine araştırmalar yaptık ve göç üstüne makaleler okuduk. Kitabı incelerken bunu Tarih Vakfı'nın bize vermiş olduğu sorular doğrultusunda yapmaya dikkat ettik. Kitabı incelemeyi bitirdikten sonra sıra sunumu hazırlamaya geldi. Sunumu hazırlamak için buluşmalarda kullandığımız notları özetledik ve sunumu kolaylaştırması için notlarımızı "Karakterler, Semboller, Kitapta Göç Unsuru ve Zaman" olmak üzere dört başlık altında topladık. Sunumu hazırlamak için ilk başta Sway uygulamasına başvurduk fakat sonra blog açma fikri bize daha mantıklı geldi. Bu sayede herkes sunumumuza erişebilecek, biz de kitabı incelerken kullandığımız kaynakları paylaşma fırsatı bulacaktık. Çalışmamızı bitirdikten sonra, ikinci atölyeye

kadar olan sürede sunumumuzu tekrar gözden geçirdik ve fark ettiğimiz hataları düzelttik.

24 Mart tarihinde Özel ALEV Okullarında ikinci öğrenci atölyesinin ev sahipliğini yaptık. Çalışmalara geçen atölyede öğrendiğimiz bilgileri gözden geçirerek başladık. Bu aşamadan sonra ortaokul ve lise öğrencileri olarak ayrıldık ve kendi çalışma alanlarımıza gittik. Lise grubu olarak okuduğumuz kitaplar üzerine yaptığımız incelemeleri sunmamız gerekiyordu. Bazı kitapları iki okul olarak incelemiştik. Bu şekilde her sunumdan sonra yaptığımız tartışmada öğrendiklerimizi birbiriyle ilişkilendirme ve kitaplara farklı bir gözle bakma fırsatı bulduk. Sunumların bitmesinin ardından öğle molası için çalışmalara ara verdik. Öğle yemeğinden sonra projenin devamında yapacaklarımızla ilgili bilgi alacak ve kendimize çalışmak için bir konu belirleyecektik. Yemekten sonra ilk olarak Yrd. Doç. Dr. Özlem Çaykent'in sözlü tarih sunumunu dinledik. Hocamızın sunumu bittikten sonra tekrar lise ve ortaokul öğrencileri olarak ayrıldık ve kendi alanlarımıza gittik. Lise grubu olarak kendi alanımıza geçince bir sözlü tarih çalışması yaptık. Bu çalışma için oluşturulan ikili grupların yönergede hazırlanmış sorular üzerinden sözlü tarih görüşmesi yapması gerekiyordu. Görüşme yaptığımız kişinin yaşamına yönelik sorular sorarak deneyim kazandık. Her grup kendi çalışmasını bitirdikten sonra bizden kendimizi ve arkadaşımızı değerlendirmemiz istendi. "Bizimle görüşme yapılırken neler hissetmiştik? Neler bu çalışmanın daha başarılı olmasını sağlardı?" gibi soruları cevapladık. Tartışmalarımız sonucunda karşımızdaki kişiye güvenmemizin büyük önem taşıdığı sonucuna vardık. Bu güven hissini hiç tanımadığımız biriyle yakalayamayacağımızdan karşımızdaki insanın da kendisiyle ilgili bir şeyler anlatması sözlü tarih görüşmeleri için önemliydi.

Bu çalışmayı bitirdikten sonra günün son atölyesi için Tarih Vakfı Proje Yürütücüleri yapacağımız çalışmayı anlattılar ve dikkat etmemiz gereken noktaları söylediler. Her okul göç teması ile ilgili bir konu seçerek sözlü tarih görüşmesi için soru yazma hazırlığı yaptı. Proje final günü için soru yazma çalışmasını tamamladıktan sonra sözlü tarih görüşmesi yapacağımız kişiyi belirleyecek, görüşmeyi yapıp deşifreyi tamamladıktan sonra görüşmeyi yaptığımız kişinin göç hikâyesini kaleme alacaktık. Eğer istersek görüşme yaptığımız kişinin göç hikâyesinden öğrendiklerimizi anlatan kısa film, şarkı vb. yaratıcı bir çalışma da tasarlayabilecektik.

İki yıldır Tarih Vakfı'nın projesine katıldığımdan dolayı gün boyunca yaptığımız çalışmalara daha aşinaydım, buna rağmen başka düşünceleri duymak ve tartışmak benim için hem keyifli hem de geliştiriciydi. Bu atölye, projenin devamındaki adımlarımızı ve dikkat etmemiz gerekenleri öğrenmemiz için yol gösterici oldu. Ayrıca gün boyunca dinlediğimiz konuşmalar, yaptığımız denemeler ve açık bir şekilde fikirlerimizi ifade etme şansımızın olması bizim için çok yararlıydı.

BİRCE ÖZENÇ - ÖZEL ALEV LİSESİ
10. SINIF ÖĞRENCİSİ

Tarih Vakfı Genel Kurulunu Yaptı, Yoluna Devam Ediyor

BİLİMSEL, TOPLUMSAL VE SİYASAL ALANDA GETİRDİĞİ BİRÇOK YENİLİKLE VE ÜLKE GÜNDEMİNE DE TAŞINAN ETKİNLİKLERİYLE KAMUOYUNDA SAYGIN BİR SİVİL TOPLUM KURUMU HALİNE GELEN TARİH VAKFI, 13. OLAĞAN GENEL KURUL TOPLANTISINI 12 MAYIS 2019 GÜNÜ İSTANBUL, EMİNÖNÜ ADRESİNDEKİ TOPLANTI SALONUNDA GERÇEKLEŞTİRDİ.

HAZIRLAYAN: ZEYNEP BÜYÜKPALTA

Mayıs ayını Tarih Vakfı açısından önemli kılan en değerli etkinlik 13. Olağan Genel Kurul Toplantısı oldu. 12 Mayıs 2019'da gerçekleşen toplantı Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Ö. Alkan tarafından açıldı ve iki genel kurul arasında vefat eden mütevelli ve tarih dostlarının anısına saygı duruşu ile başladı. Toplantıya geçilmeden hemen önce ise Prof. Dr. Fatmagül Berktay, "Osmanlı/Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti" başlıklı bir konferans verdi. Genel Kurul, 2017-2019 dönemini kapsayan iki yıllık faaliyet raporunun sunulmasıyla başladı. Sunuşu gerçekleştiren Mehmet Ö. Alkan, sözlerine Türkiye'nin içinden geçtiği buhranlı dönem ile beraber bilim ve düşünce dünyasında yaşanan muazzam çoraklaşmanın, Tarih Vakfı'nı ayakta tutma ve güçlendirme gayesini tarihi bir ödev olarak önümüze koyduğunu vurgulayarak başladı. Tarih Vakfı Yönetim Kurulu'nun 2017-2019 döneminde yürüttüğü faaliyetlerin ve düzenlediği etkinliklerin bir dökümünü sunan Alkan, konuşmasında şu konulara değindi:

Türkiye'nin içinden geçtiği ekonomik, siyasal, toplumsal çalkantıların günlük hayatımıza ve düşünce dünyamıza yansımalarının olanca şiddetiyle hissedildiği yaklaşık iki yılı geride bıraktık. Bu zorlu süreçte Tarih Vakfı'nın yapısından, ilkelerinden ve seviyesinden asla ödün vermeden; gönüllülük ve imece geleneği ile Tarih Vakfı'nı ayakta tutmak, etkinliklerini artırarak ve geliştirerek devam ettirmek için gayretlerimize aralıksız devam ediyoruz. Tarih Vakfı, kuruluşundan bugüne kadar daima alternatif bir seviye ve kalite sunan etkinlikleriyle dikkat çekmiştir. İçinde bulunduğumuz bütün mali zorluklara rağmen Tarih Vakfı'na olan gönül bağımızın ruhumuza verdiği enerji ve sevenlerimizin, gönüllülerimizin, mütevellilerimizin ve dostlarımızın desteği ile faaliyet dökümümüzün de gösterdiği üzere çok verimli iki sene geçirdik. Düzenli konuşmalar, ulusal ve uluslararası toplantılar düzenledik. Tarih alanında yeni kitaplar yayımladık. Toplumsal Tarih dergimizi ele alarak, hem logosunu yeniledik hem punto, font ve sütun sayısında düzenlemeler yaparak daha kolay okunur bir sayfa düzeni ile çıkmaya başladık. Öte yandan dergimizin dağıtım ağını da genişlettik; Türkiye çapında dağıtılmaya başladık. Tarih Vakfı'nın yürüttüğü ulusal ve uluslararası projelerin sayısını artırdık. Ulusal ve uluslararası sergiler düzenledik. Ankara ve İzmir'deki faaliyetlerimizi düzenli ve sürekli kıldık. İstanbul dışında belediyelerle imzaladığımız protokollerle aylık konferanslarımızı Bursa Nilüfer, Adana Seyhan, Eskişehir Tepebaşı'nda yapmaya başladık. Sırada Çanakkale, İzmir, Antalya ve Diyarbakır gibi belediyeler de olacak. Aynı şekilde Koç Üniversitesine bağlı ANAMED Kütüphanesi ile yaptığımız protokolle Taksim'de düzenli toplantılara devam ediyoruz.

Yönetime geldiğimiz andan itibaren yayımladığımız kitap ve dergiler, hazırladığınız ve yürüttüğümüz ulusal ve uluslararası projeler, düzenlediğimiz toplantılar, Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları, sergiler ve İstanbul dışı etkinlikler büyük rağbet gördü ve biz kıt kaynaklarla büyük bir canlılık ve heyecan yakaladık; bununla gurur duyuyoruz. Ayrıntılarını birazdan sunacağım bu döküm, oldukça kısıtlı kaynakla çok değerli işler başarmış olmakla umut veriyor ve yaşadığımız darboğazdan mütevellilerimizle birlikte çıkabileceğimize dair inancımızı tahkim ediyor. Türkiye'nin içinden geçtiği buhranlı dönem, bilim ve düşünce dünyasında yaşanan çoraklaşma, Tarih

Vakfı'nı ayakta tutma ve güçlendirme gayemizi tarihi bir ödev olarak karşımıza çıkarıyor. İnanıyoruz ki, bunu siz mütevellilerimizin desteği ile başararak Tarih Vakfı'nı hep birlikte geleceğe taşıyacağız.

Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu'nun sunulmasının ardından yeni mütevellilerin belirlenmesinden yönetim kurulundaki yeni görevlendirmelere ve yeni dönemde izlenecek yol haritasına kadar bir dizi karar alındı ve Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan oy birliğiyle yeniden Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildi. Mütevelliler Kurulu üyelerinin Tarih Vakfı'nın faaliyetleri ve gelecek döneme ilişkin hedefleri konularında görüşlerini açıklamalarının ardından toplantı sona erdi.

Yönetim Kurulu'nun boşalan 3 üyeliğine Bağış Erten, Başak Tuğsavul Ünal ve Özgün Akduran Erol seçildi. Boşalan mütevelli üyeliklerinin yerine yeni mütevelli adayları olarak şu isimler önerildi ve kendileriyle ilgili daha öncesinde mütevellilerle paylaşılmış bulunan tanıtım metinleri tekrar takdim edildi: Ali Eşki, Anna Vakali, Aylin Özman, İlker Aytürk, Başak Tuğsavul Ünal, Begüm Özden Fırat, Ahmet A. Ersoy, Falma Fshazi Bülbül, Gökhan Pahlı, Hüsamettin Onanç, İclal Dinçer, Mehmet Ertan, Maurus Reinkowski, Nora Lafi, Ömer Durmaz, Özgün Akduran Erol, Kemal Yakut, Saadet Özen, Stefo Benlisoy, Alp Eren Topal ve Yalçın Çakmak. Bu adaylar da Mütevelli Kurulu tarafından yapılan değerlendirme ve oylama sonucunda mütevelli olarak seçildi.

Tarih Vakfı kurulduğu günden bu yana Türkiye'de tarih ve tarihçilik alanında eleştirel, alternatif ve hareketli bir merkez ve ortam yarattı. Tarih Vakfı önümüzdeki dönemde de Türkiye'nin eğitim ve bilim hayatına katkı sunmayı dayanışma ve gönüllülük temelinde sürdürecektir.

Kültürel Miras Kimin İşi?

KÜLTÜREL MİRASI KORUMA DERNEĞİ'NİN EDINBURGH WORLD HERITAGE İLE BERABER YÜRÜTTÜĞÜ, BRITISH COUNCIL TARAFINDAN KÜLTÜREL KORUMA FONU KAPSAMINDA DESTEKLENEN, KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA KAPASİTE GELİŞTİRME (KORU) PROJESİ, KÜLTÜREL MİRASI KORUMAK İÇİN BÜTÜNSEL BİR YAKLAŞIM ÖNERİYOR.

KORU Projesi, yoğunlukla Mardin ve Antakya'da gerçekleştiriliyor. Projenin geleneksel restorasyon projelerinden farkı ise, kültürel mirası korumanın ve geleceğe taşımanın ancak miras alanlarına değen tüm paydaşların katılımı ile mümkün olduğunu göstermesi.

Proje, Türkiye ve Birleşik Krallık'ın birikim ve uzmanlıklarını bir araya getirerek, kültürel miras bilincinin arttırılması ve kültürel mirası korumak için doğru yöntemlerin hem teorik hem de pratik olarak benimsenmesini amaçlıyor. Kültürel mirasın korunması için çok yönlü bir toplumsal dönüşümün gerekliliği ile, projede yerel yönetimler ve topluluklar, gazeteciler, tarihi ev malikleri, tur rehberleri, öğretmenler gibi farklı gruplarla yetişkin eğitimleri yapılıyor. Diğer yandan kültürel mirasın korunmasında birebir çalışan taş ustaları, marangozlar gibi zanaatkârlara yönelik uzman eğitimleri sürdürülüyor.

Bu eğitimlerden en ilgi çekenlerinden biri de kültürel miras alanında kendini geliştirmeye istekli, yerellerinde koruma konusunda öncü olma isteği ve motivasyonuna sahip bireylerin katıldığı Edinburgh Liderlik Akademisi.

Bir hafta süren Edinburgh Liderlik Akademisi'nde, geleceğin kültürel miras liderleri;

- Liderlik özelliklerini geliştirecek atölye çalışmalarına dahil oluyor,
- UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan şehrin tarihi alanlarını ziyaret edecek ve nasıl korunduklarına ve tanıtıldıklarına dair uzmanlarından bilgiler ediniyor,
- Gerek Birleşik Krallık gerekse de dünyanın diğer ülkelerinden gelen katılımcılardan kültürel mirasın nasıl yönetildiğine dair fikir alışverişi yapıyor ve profesyonel ağ yaratma olanağına sahip oluyor.

Projenin 5 ayağı bulunuyor:

1-YETİŞKİN EĞİTİMİ

Tur rehberleri, ilköğretim öğretmenleri, yerel yönetimler, gazeteciler ve tarihi ev malikleri için her gruba ayrı tasarlanmış pratik ve teorik eğitimler düzenleniyor. Bu hedef gruplarına yönelik eğitimler 24-27 Şubat 2018 tarihlerinde Mardin'de, 21-24 Şubat 2019 tarihlerinde Antakya'da gerçekleştirildi. Aynı zamanda taş ustalarına hem Mardin'de hem Edinburgh'da koruma eğitimi veriliyor. Anıt Bakıcıları eğitimi ise Mayıs 2019'da İstanbul'da gerçekleştirilecek.

2-KORUMA GÜZ KAMPI

Türkiye'nin farklı üniversitelerinden öğrencilere yönelik olarak mimari koruma, taşınabilir obje koruma ve kültürel miras yorumlama konularında alanında uzman kişilerin eğitmenliği ile teorik ve uygulamaya dayalı Koruma Kampları gerçekleştiriliyor. İlk kamp 2018'de Mardin'de yapıldı, ikincisi 2019'da Antakya'da yapılacak.

3-RESTORASYON UYGULAMALARI

Tamirevi: Tamirevi'nin ana amacı, Mardin bölgesinde kültürel mirasın korunması alanında kapasite geliştirilmesine destek verecek bir mimari koruma modeli oluşturmak. Mardin tarihi merkezde bulunan geleneksel bir taş konut yapısı, örnek uygulama projesi sunabilmek amacı ile Türkiye'de ilk defa enerji verimli olarak restore ediliyor. Restorasyon uygulaması, tarihi yapıların onarım ve bakımına ve tarihi yapılarda enerji verimliliğini sağlama konularına odaklanıyor.

Tarihi dükkân cephesi: Antakya'da bir tarihi dükkânın cephesi, aslına uygun olarak korunarak düzenlenecek ve aynı zamanda benzer uygulama yapmak isteyenler için bir yol gösterici rehber hazırlanacak.

4-YAPI ANALİZ PROGRAMI

Program, Mardin ve Antakya'nın tarihi kent sınırları içerisindeki tarihi yapıların mimari özelliklerini ortaya koyuyor, güncel durumlarını belgeliyor ve bunları dijital QGIS veri tabanına aktarıyor.

5- BİLGİ BANKASI

Proje kapsamında kültürel mirasın korunmasına dair çeşitli başlıklarda kitapçık ve rehberler hazırlanıyor. Tüm broşürler proje internet sitesinden pdf formatında indirilebiliyor.

Daha detaylı bilgi için:
http://koruprojesi.org/
facebook.com/kulturelmiras/

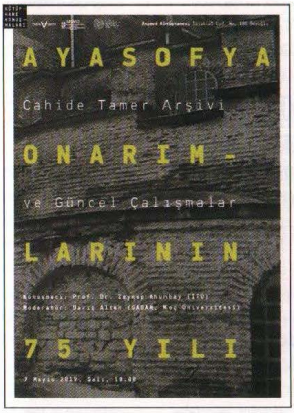

Tarih Vakfı Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları mayıs ayında final etkinliğini gerçekleştirdi. 2019'un "Türkiye - Rusya Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı" ilan edilmesine binaen Erol Ülker'in koordinatörlüğünde Bilkent Üniversitesi Rusya Çalışmaları Merkezi'yle birlikte hazırlanan programın beşinci ve son buluşması 9 Mayıs'ta Erdal Bilgiç'in "Türkiye ve Sovyetler Birliği Ekonomik İlişkileri, 1922-1927" başlıklı sunumuyla gerçekleştirildi. Programın final etkinliği ise 13-14 Mayıs tarihlerinde Rusya Çalışmaları Merkezi'nin ev sahipliğinde Bilkent Üniversitesinde düzenlenen; Rusya, Türkiye ve iki ülke arasındaki ilişkilerin son yüzyılının tartışıldığı "Rusya ve Türkiye: Geçen Yüzyılın İzleri" başlıklı konferansla yapıldı.

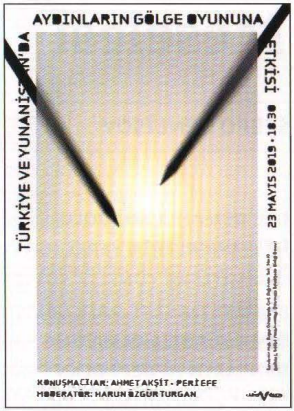
Tarih Vakfı, mayıs ayına bir konferans çağrısıyla başladı: "Türkiye'nin Yakın Tarihinde Emek. Toplum ve Siyaset: 1980-2002". Tarih Vakfı ile Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) ve DİSK iş birliğinde düzenlenmesi kararlaştırılan konferansta tebliğ sunmak isteyen katılımcıların özgeçmişleriyle beraber 250 – 500 kelimelik sunum özetlerini 19 Ağustos 2019 tarihine kadar emekkonferans2019@gmail.com adresine göndermeleri gerekiyor. Kabul edilen tebliğ önerileri 2019 Ekim ayı ortasında açıklanacak. Sunumların son halleriyle emekkonferans2019@gmail.com adresine iletilebilmeleri için ise son tarih 18 Kasım 2019.

Tarih Vakfı Ankara Şubesi tarafından yürütülen Ankara Tartışmaları'nda ise mayıs ayında üç toplantı gerçekleştirildi. 10 Mayıs'ta gerçekleşen buluşmada İlker Aytürk, "Türkiye'de Uç Sağ ve Antisemitizm, 1945-1980" başlıklı konuşmasıyla; Büşra Ersanlı ise, "Tarih Eğitiminde Değişim" başlıklı konuşmasıyla 17 Mayıs'ta Ankara Tartışmaları'nın konuğu oldu. Dönemin 14. ve son toplantısı ise 24 Mayıs tarihinde Murat Meriç'in katılımıyla "Müzikle Ankara Tarihi: Kuşbakışı Bir Girizgah" başlığı altında gerçekleştirildi.

Tarih Vakfı, İstanbul Kültür Üniversitesi Global Political Trends Center (GPoT) ile Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) ortaklığında ve İstanbul Kültür Üniversitesinin ev sahipliğinde 24 Mayıs'ta bir çalıştay düzenlendi. "100'üncü Yılında Uluslararası İlişkiler Öğretisi Çalıştayı" başlıklı çalıştay, sınırlı bir davetli listesiyle kapalı bir etkinlik olarak gerçekleştirildi.

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) Kütüphanesi ortaklığında düzenlenen Kütüphane Konuşmaları'nın mayıs ayı konuğu Prof. Dr. Zeynep Ahunbay oldu. Barış Altan'ın moderatörlüğünde 7 Mayıs'ta gerçekleşen konuşmada, "Ayasofya Onarımlarının 75 Yılı: Cahide Tamer Arşivi ve Güncel Çalışmalar" başlığı altında, Genç Cumhuriyetin koruma mimarlarından Y. Mimar Cahide Tamer'in Ayasofya müzesindeki çalışmaları (1943-1956) ve Ayasofya'nın korunması ile ilgili olarak 1990'lerden günümüze yürütülen projeler hakkında bilgi verildi.

23 Mayıs'ta düzenlenen "Türkiye ve Yunanistan'da Aydınların Gölge Oyununa Etkisi" başlıklı etkinlikle Tarih Vakfı; Harun Özgür Turgan'ın moderatörlüğünde Ahmet Akşit ile Peri Efe'yi ağırladı. Konuşmasında Ahmet Akşit; Karagöz'ün 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar olan serüvenini izlerken, Teodor Kasap ve Ahmed Midhat'ın görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durdu. Peri Efe ise 19. yüzyılda Atina'nın kenar mahallelerinde ve taşrada daha çok fakir bölgelerde oynanan Karagiozis'in algılanışındaki değişimde dönem aydınlarının rolünü tartıştı.

Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak: Tarihi Eleştirel Olarak Anlama ve Yazmada Yaşam Yazınının Önemi proje finali ise 26 Mayıs'ta 10 okul, 132 ortaokul ve lise öğrencisi ve 42 öğretmen ile Özel ENKA Okullarında yapıldı. Eğitim Komisyonu üyelerimiz Nalan Balcı, Fırat Güllü, Zeynep Adıgüzel, Dr. Öğr. Üyesi Erol Köroğlu ve Prof. Dr. Füsun Üstel'in yürütücülüğünde gerçekleştirilen proje, öğrencilerin belirli bir olay ya da döneme dönük yaşam anlatılarına yoğunlaşmaları ve yaşam anlatısı örnekleri aracılığıyla "göç" olgusuna eğilmeleri hedefiyle gerçekleştirildi.

"Anatol Ahali-i Rumiyesi", Misyonerler ve Türkçe İbadet Meselesi

STEFO BENLİSOY

GEÇ OSMANLI ANADOLU'SUNDA BATILI MİSYONERLERİN YEREL HRİSTİYAN CEMAATLERE YÖNELİK SÖYLEM VE FAALİYETLERİNE DAİR ÇALIŞMALARDA ÖNEMLİ ARTIŞ OLMASINA RAĞMEN BUNLARIN HEDEFİ OLAN CEMAATLERİN TEPKİ VE SAVUNMA STRATEJİLERİNİ ANLAMLANDIRMAYA ÇALIŞAN İNCELEMELER HALA SINIRLI DURUMDA. OKUMAKTA OLDUĞUNUZ YAZI, TÜRKDİL ANADOLU ORTODOKS CEMAAT ÖNDERLERİNİN PROTESTAN MİSYONERLERİN "PROPAGANDA" FAALİYETLERİNDE VE İBADETLERİNDE TÜRKÇEYİ KULLANMALARINA NASIL KARŞILIK VERMEYE ÇALIŞTIĞINI İNCELEMEYE ÇALIŞARAK DAHA GENEL "ANADOLULU ORTODOKS KİMLİĞİ" MESELESİ ÜZERİNE BAZI SONUÇLAR ÇIKARMAYA ÇALIŞACAK.

Ortodoks kilise hiyerarşisinde Anadolu'nun Türkçe konuşan Ortodoks ahalisinin ruhani olarak yitirilmekte olduğuna ilişkin kaygılar, on dokuzuncu yüzyıl içerisinde giderek artacaktır. Bu kaygının temelinde bu cemaatlerin kilisenin ayin dilinden bihaber olmaları nedeniyle misyonerlerin tesirine açık olmaları ve İslamlaşma tehdidi altında bulunmaları önemli pay sahibiydi. İstanbul'a göçmüş Türkdil Anadolulu Ortodokslara hitap eden ve bunların başkentin Osmanlı Rum cemaatinin değerler sistemine entegre olmuş ileri gelenlerinin düşüncelerini ifade eden *Anatoli* gazetesi,[1] misyonerlerin Anadolu'daki cemaatlere yönelik faaliyetlerinin yarattığı tehlikelere dair sürekli uyarılarda bulunacaktır. Zira gazete muharrirlerine göre misyonerler Anadolulu Ortodokslara yönelik en ölümcül tehdidi oluşturmaktaydılar. Gazete Ortodoks mezhebinden çıkmayı kişinin bireysel ve toplumsal kimliğinin inkârı olarak görüyor ve bundan ötürü de sayfalarında sıklıkla misyoner faaliyetlerine dair malumat veriyor ve okurlarına uyarılarda bulunuyordu. Bunlarda kullanılan dilin kendisi gazete muharrirlerinin durumun vahametine ilişkin algılarını ele vermektedir. Gazeteye göre Ortodoks Kilisesi mazideki ihtişamını yitirmiş ve misyonerlerin sürekli saldırısı altında bulunmaktaydı:

> Misyonerler dahi kara ciğerimize pençe uzatmaya başladılar, ve mezhepte zayıf olanları içimizden çalarak, bizlere karşu bunları alet kullanmaya başladılar ve olmayacak yerde ekklisialar [kiliseler] yaptılar ve her Kiryaki [Pazar] günleri herkesin anlayabileceği lisanda nasihatlar idiyorlar [...] umum kelisalarında hiçbir Kiryaki nasihat eksik değildir, ve eşidenler bunları bizden alıp, bize sattıklarını bilmeyerek, itibar ve itikat ederler.[2]

Gazeteye göre Anadolu "ehali-i Rumiyesi"nin çoğunluğu ait oldukları mezhebin kaidelerinin anlamını yeterince bilmediklerinden "rafazılar"[3] tarafından kolaylıkla kendilerine celp edilebilmekteydiler. Bunlar her belde ve kasabaya vaizler göndererek ağlarını örmekteyken Ortodoks metropolitler bunlara karşı ahalinin direncini pekiştirecek ve mezheplerinin esaslarını tarif edecek vaizler atamadıkları için az zamanda birçok köy "rafazıların datlı sözlerine ikna olarak tebdil-i mezheb" etmişti. Gazeteye göre bundan on beş sene önce bir "rafazı" bulunmayan karyede şimdi üç Ortodoks bulunmamaktadır zira misyonerler kendi inançlarını yaymak için her tarafta şirketler oluşturup büyük masraflar ederken, Ortodokslar hiçbir teşebbüste bulunmamaktadırlar. Üstelik gazeteye göre "Anatolumuzun en malumatlısı, anlerin yeni bir hademeleri ile bile mukabele" edememektedir. Gazete, "saye-i padişahide mezhepçe serbesiyet olup hem ferd istediği mezhebe dahil" olabileceğini ifade etse de misyonerlerin ahalinin rahatını bozmalarından yakınılır. Gazeteye göre şimdiye kadar bu duruma ilişkin kilise tarafından çok az şey yapılmıştı ve bu durumun en büyük müsebbibiyse metropolitlerdi.[4]

Öte yandan aynı gazetede kullanılan dil bazı çelişkili unsurlar da barındırmaktadır. Bu konuya de-

Nevşehir'de bir Ortodoks düğünü

ğinen başka makalelerde misyonerler ve özellikle de Protestanlığa geçenler yukarıda zikredildiği gibi dini konular hakkında malumatlı değil, tam aksine bilgisiz ve cahil olarak gösterilirler: "Bu rafazılar şaraptan dönme sirkeye benzediklerinden hahısleri, helcanları ziyade olur cehalet asıl nişane-i tefrikaleri ise de, bildikleri ve bilemedikleri bil cümle meseleye müdahale iderler ağızlarından bal akar gibi görinur, lakin her bir kelamları zehirlidir."[5]

Yine başka örneklerdeyse gazeteye hakim alarmist dilin tam tersi biçimde Protestan misyonerlerin okullar kurmak, cemaatlere vaizler göndermek gibi bitmez tükenmez çabalarına rağmen kayda değer bir başarı elde edemedikleri vurgulanır. Örneğin Kayseri gibi misyonerlerin varlığının birkaç on yıl öncesine dek uzandığı bir mahalde Protestanlığı kabul eden Ortodoksların veya Ermenilerin sayısının çok az olduğu vurgulanır.[6]

Bu kendinden emin görünen ifadelere rağmen Protestan misyonerlerin Türk dilli Ortodoks cemaatlerde Türkçe vaaz vermeleri ve İncil'in Türkçe çevirilerini basıp yaygın biçimde dağıtmaları büyük endişeye yol açar. Misyonerlerin Yunanca ayin ve duaları takip edemeyen ve anlayamayan Anadolu Ortodokslarını, duaların Türkçe okunduğu kendi kiliselerine çekmeleri, hiç olmazsa vaazların ve kimi duaların Türkçe okunması yönünde taleplerin yoğunlaşmasına yol açar. Bu taleplerin taşıyıcısı konumundaki *Anatoli* gazetesinin editörleri ısrarla Türkçe vaaz verebilecek vaizlerin atanmasını misyonerlik faaliyetlerine set çekebilecek önemli bir önlem olarak vurgularlar. Gazete geçmişte kiliselerde kimi duaların Türkçe okunduğunu fakat bu uygulamanın kaldırılmasının misyonerlere yaradığına işaret eder: "Bir vakit ekklisialarımızda [kiliselerimizde] *Evaggelion* [İncil] ve *Apostolos* ve sair doalar Türkçe okunur idi, şimdi ise bu kaideyi lağv ittiler, lakin bu sebebe de, çokları 'ben bir şey anlamayorum filan mahalde her şeyi Türkçe okuyorlar oraya giderim' deyu rafazıların" pençesine düşmektedir.[7] İşte buna mani olmak için gazete, Patrikhane ve metropolitlere uzak mesafelerdeki farklı cemaatlere seyahat edip buralarda Ortodoksluğu tahkim etmek için Türkçe vaaz verebilecek vaizlerin atanması çağrısında bulunur.

Rum Milli nizamnamelerinin 1862'deki kabulü sırasında Patrikhane her kilise cemaatine, oradaki yerel nüfusun kendi dilinde vaaz verebilecek bir vaiz atanmasını kabul etmişti. Elbette bu Bulgar ruhban ve cemaatlerinin artan basıncını yatıştırmak için benimsenmiş bir önlemdi. Fakat öyle görünüyor ki Stefanos H. Karolidis gibi Türkdil Anadolulu Ortodoksların bazı önde gelen şahsiyetleri tarafından kendi cemaatlerine de uygulanması talep edilmekteydi.[8]

Üstelik bu dönemde Türkçe vaazların, sadece Anadolu'daki Türkdil cemaatlere değil; Cibali, Kumkapı ve Vlanga gibi Anadolulu Ortodoks göçmenlerin yoğunlukla ikamet ettiği İstanbul semtlerinde de Protestan misyonerleri engellemek için verilmesi istenir.[9] Gazetede 1888 yılında yayımlanan bir makalede Cibali, Vlanga ve Kumkapı gibi Türkdil Ortodoksların bulunduğu semtlerde Türkçe vaazlar verilmesi için Patrikhane'ye çeşitli defalar çağrıda bulunulmasına rağmen herhangi bir adım atılmaması eleştirilir: "Niçun Cibali'de Vlanga'de Kumkapı'da cabeca Türkçe lisanında dahi nutuklar irad olunmasın? Elhamdülillah nutk itmeye muktedir vaizlerimiz eksik değildir ve belki bu ciheti on defa Patrikhane'ye ihtar eyledik ise de, müsameha olundu."[10]

Bu çağrı ilk bakışta oldukça çarpıcıdır. Lakin bu dönemdeki Patrikhane vakanüvisti Manuel Gedeon'a göre daha on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Kitab-ı Mukaddes'i, ayinleri ve kilise tamimlerini Yunanca olarak anlayabilecek Ortodoksların sayısı pek azdı. Üstelik 1830'lara kadar Patrikhane Samatya cemaatine yönelik kilise yazışmalarını dahi Türkçe yapmaktaydı. Gedeon aynı dönemde, Karamanlıcaya neredeyse on çeviri yapmış Antalya Metropoliti Serafim'in başkentte Anadolulu Ortodokslar için Türkçe vaaz verdiğini de ekler.[11]

Öte yandan Protestan misyonerler başkente yerleşir yerleşmez çeşitli anadillerde ve en önemlisi de Türkçe olarak vaaz vermeye başlarlar. Örneğin misyonun yıllık raporu özellikle "bu dil anadilleri olan" Ermeni ve Rumlara yönelik Türkçe haftada iki top-

lantı yapıldığını belirtmektedir.[12] Dahası İstanbul'dan gönderdiği 17 Haziran 1846 tarihli mektubunda William Goodell üç dört aydan beri şehirdeki Rumların bile Türkçe verdiği pazar ayinine katılmaya başladığını bildirir.[13] 1853'te Samatya'daki misyoner faaliyetinden sorumlu bulunan Mr. Ladd sabahları Türkçe ve öğleden sonra Ermenice olmak üzere iki defa vaaz verirken, Türkçe vaazlarına katılanların yarısı Rumlardan oluşmaktaydı.[14] Öyle anlaşılıyor ki 1830'lardan itibaren Protestan misyonerler başkent başta olmak üzere Anadolu'da Türkçe vaaz vermeye başladıkları sırada Patrikhane gerek İstanbul'da, gerekse de taşrada kendisine bağlı bazı cemaatlerin Yunanca bilmemesini bir tehdit olarak değerlendirmeye başlayacak ve Yunancanın bu cemaatlerce "yeniden" edinilmesi için başta eğitim alanında olmak üzere önemli bir çaba harcayacaktır.

TÜRKÇE İBADET MESELESİ

Millî Mücadele esnasında, Türkdil Ortodoks Hristiyanların ibadetlerini her daim Türkçe yapmış olmaları, Ankara basınında ya da Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kuracak Papa Eftim tarafından da sıkça dile getirilen bir iddia olacaktır. Oysa Arnold J. Toynbee Anadolulu Hristiyanların "İncil'i ve Ortodoks ayinini her zaman Türkçe okuyup icra ettikleri" iddiasını reddeder. Tam tersine ona göre Yunanca konuşan din kardeşleri gibi onlar da ayin icrasında genelde Yunancayı kullanmaktaydılar ve "başlangıçta Ortodoks ruhanilerin şüpheyle yaklaştıkları Yunanca karakterli Türkçe [Karamanlıca] İncil, Amerikan misyonerleri tarafından verilmiş bir Protestan hediyesiydi."[15] 1865 yılında İncil'in kilise ayinlerinde okunan kısmını "Karamanlıca"ya çevirerek Yunanca aslıyla birlikte yayımlayan Evangelinos Misailidis de buna yazdığı önsözde o zamana değin "Anatoli kıtasında bulınan Orthodoksos Hristiyan karındaşlarımızın anlayabileceği ales sevi Türki lisanında" Kilise İncil'i tercümesi bulunmadığından yakınır ve "hemvatanlarına" bu hizmeti sunmak için bu çeviriyi yaptığını ifade eder.[16]

Malakopi (Derinkuyu) Aziz Theodoros Kilisesi dışında Paskalya sabahı ayini

Richard Clogg'a göreyse bir Ortodoks cemaat tamamıyla Türkçe konuşuyor bile olsa, rahip metnin anlamını idrak etmeden ilahiyi söylemeye devam etmiş ve ayin dili Yunanca olarak kalmıştı. Papaz veya yerel okul müdürü gibi cemaatin eğitimli mensupları Yunanca okunan İncil'den pasajları bilhassa Paskalya Pazarı gibi günlerde tercüme etmekte ya da açıklamaktaydı.[17] Bu dönemde kimi cemaatlerde ibadetin Türkçe icra edildiğini zikreden bir dizi yabancı gözlemci bulunsa da Clogg, bunların gerçekten de Türkçe okunan pasajlarla, anlamına dair bir fikre sahip olmayıp ruhbanlarca papağan misali Yunanca okunanları birbirinden ayırmakta güçlük çekmiş olabileceklerini zikreder. Clogg için ayinin bazı bölümleri Türkçe icra edilmiş olsa da tümünün Türkçe gerçekleştirilmesi ihtimal dışıdır. Mezmurlar, İncil ve ayin kitaplarının bazıları Karamanlıcaya çevrilmiş olsa da, bütün bir ayini Türkçe olarak aktaran bir kitabın bulunmaması önemlidir. Üstelik Ortodoksluğun derin sırlarının Yunanca dışında Türkçe gibi dillere çevrilmesinin bir küfür oluşturduğu inancı da mevcuttu.[18]

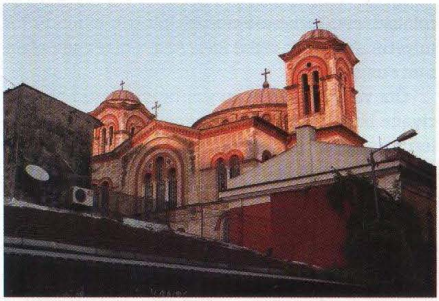
ABCFM (*American Board of Commissioners for Foreign Missions*) namına 1837 yılında Kütahya'yı ziyaret eden Schneider ve Powers yukarıda tasvir edilen tabloyu teyit ederler. Aktardıklarına göre şehrin Rum ve Ermeni sakinleri Türkçe konuşmakta fakat kilise ve mekteplerinde "antik Yunanca ve Ermenice"yi kullanmaya devam etmekteydiler. Onlara göre kiliselerde okunan İncil ve ayinin dili bunu okuyan ve dinleyenler için Latince veya İbraniceden farksızdı. Ahali için yegâne anlaşılır metinler "Yunanca-Türkçe" (Karamanlıca) bazı aziz hayatları ve ilahilerdi. Şark Hristiyanlığını çoktan ölmüş bir inanç olarak değerlendiren Protestan misyonerlerine has yukarıdan bakan bir tavırla ayinlerde kullanılan ahali tarafından "bilinmeyen bir dil"in inanç ve eğitimin gömüldüğü bir mezar olduğunu iddia ederler.[19]

Neticede bu cemaatlerin ayinlerinde en iyi ihtimalle Türkçe ve Yunancanın birlikte kullanıldığını varsayabiliriz. Türkçe, İncil'i okurken ve vaaz esnasında kullanılırken ayin, kendisi dahi anlamını çoğunlukla bilmese dahi yerel rahip tarafından Yunanca icra edilmekteydi zira bunun kendisinin kutsal bir manaya sahip olduğuna inanılmaktaydı ve ancak misyonerler ilahi kelamı Türkçe yaymaya başladıkları zaman bu husus gerçek bir sorun olarak ortaya çıktı.

İşte bu arka plan bağlamında Türkdil Anadolu Ortodokslarına Türkçe vaaz verilmesi ve hatta ayinin bir kısmının dahi Türkçe icrası gündeme gelecektir. *Anatoli* gazetesi İstanbul'da "lisan-ı Rumiye aşina olmayan Anatolı Orthodoksos Hristiyanların"

Kumkapı Aya Kiryaki Rum Ortodoks Kilisesi 1967

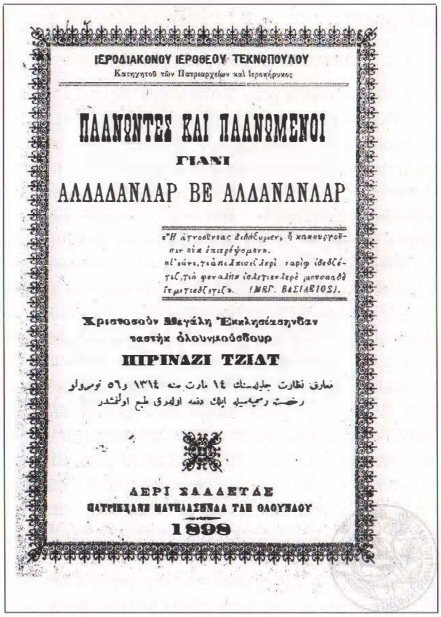
Kumkapı Aya Kiryaki Kilisesi

çoğunlukla ikamet ettikleri Kumkapı, Vlanga gibi semtlerdeki kiliselerde yirmi yıl evvel çeşitli vesilelerle "lisan-ı Türki üzere kelâm-ı ilahiyi vaz-u-irad" edildiğini, bu vaazlar sırasında kiliselerin "hınca hınç" dolduğunu zikreder. Gazeteye göre bu uygulama sonraki yıllarda tavsamış, nadiren yapılır hale gelmiştir. Oysa Anadolulu Ortodoks Hristiyanların şehirdeki sayısı geçen süre içerisinde, sadece bahsi geçen semtlerde değil, "Galata'da, Cibali'de, Fener ve Kiremid mahallesinde" birkaç misli artmıştır. İşte bu esnada şehirdeki Anadolulu Ortodokslara Türkçe Kitab-ı Mukaddes ve vaaz verebilecek Teoloji Mektebi'nden mezun Anadolulu bir ruhaninin atanması için İstanbul'daki Anadolulu ileri gelenlerden oluşan bir heyet, yeni seçilmiş Patrik VIII. Neofitos Efendi'yi ziyaret eder. Heyet, Kilisenin "en sadık ve en muti evlad-ı maneviyesi sıfatı" ile Patrik Efendi'den bahsi geçen mahallerde "kelâm-ı ilahiyi Rumca ve Türkçe olarak" okuyacak Anadolulu bir vaiz tayin olunmasını ve bunun maaşının kendileri tarafından sağlanabileceğini ifade eder. Patrik ise bu arzuyu derhal yerine getireceğini beyan eder.[20]

Gerçekten de kısa bir süre sonra Patrik VIII. Neofitos, Kumkapı'daki Aya Kiryaki Kilisesi'nde, semtteki Anadolulu Ortodokslar için Türkçe vaaz verilmesine ve cemaatin anaokulunda her Pazar Türkçe olarak dini meselelerin işleneceği dersler yapılmasına onay verir.[21] Bu dersler İerotheos Teknopulos adındaki Kapadokyalı bir ruhban tarafından verilmekteydi. *Anatoli* gazetesinden bunların büyük rağbet gördüğü izlenimini edinmek mümkün. Gazeteye yazılan bir mektupta ilk dersin verileceği salonun saatler öncesinde iki yüzü aşkın kişi tarafından doldurulduğu belirtilirken bunların bir haylisinin de "Ermeni karındaşlarımız"dan oluştuğu vurgulanır. Mektuba göre iki buçuk saat süren ders sonrasında Hristiyanlar büyük memnuniyet ve şükran duygularıyla salondan ayrılmışlardır.[22]

Öte yandan Patrikhane'nin resmi organındaki kimi duyurulardan aynı dönemde Anadolulu Ortodoksların yoğun olarak ikamet ettikleri Cibali, Kumkapı ve Vlanga kiliselerinde de zaman zaman Türkçe vaaz verildiği, Galata'da da bir "Pazar dersi" verildiği anlaşılmaktadır.[23] Patrikhane'nin resmi yayını *Ekklisiastiki Alithia*'ya göre bu dersler müminler arasında inancın pekişmesini sağlamalarıyla adeta ikinci bir kilise konumundaydılar. Gazeteye göre Amerika ve Avrupa'da çok yaygın olan "Pazar dersleri"nin yaygınlaşmaları müminleri misyonerlerin tuzaklarından ve kahvehanelerle tavernalarda pineklemekten kurtaracaktı.[24] Bu esnada Vlanga cemaati de Patrikhane'den bir okuma salonu kurulması ve Pazar dersleri yapılmasını talep etmekteydi. Nihayetinde de "Aya Trias" namı altında bu hedeflenenleri gerçekleştirecek bir uhuvvet teşkil ederler. Reisliğine *Anatoli* gazetesi başmuharriri Yoannis Kalfoğlu'nun seçildiği uhuvvetin ilk etkinliği cemaat mektebinin salonunda ahaliye "Allahsızlık, Sofuluk ve Propaganda" başlıklı Türkçe bir ders verilmesiydi.[25]

Anadolulu Ortodoksların yoğun olarak yaşadığı semtlerde, çeşitli vesilelerle ayinlerin hiç olmazsa bir kısmının Türkçe olarak icra edilmesi de ahalinin yoğun alakasıyla karşılanmışa benziyor. Örneğin *Anatoli* gazetesine göre Vlanga'daki Agioi Theodoroi kilisesindeki *Heretismos* ayininin bir kısmının "Ana-

ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΤΕΚΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΛΑΝΩΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΝΩΜΕΝΟΙ

ΠΙΑΝΙ

ΑΛΔΑΤΑΝΛΑΡ ΒΕ ΑΛΔΑΝΑΝΛΑΡ

Χριστοσὸν Μεγάλη Ἐκκλησίαν ναστὴκ ὁλουνμαδοὺρ

ΠΙΡΙΝΑΖΙ ΤΖΙΑΤ

ΑΕΡΙ ΣΑΛΑΕΤΑΣ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΑΝΑΡΙΟΥ

1898

Teknopulos'un verdiği Türkçe vaazlardan oluşan 1898 tarihli Aldatanlar ve Aldananlar kitabının ilk sayfası

tollılar" için Türkçe okunması kilisede bulunan "cemiyetin 5'te 4'ünü teşkil iden Anatollılar"ı çok memnun etmişti.[26]

Öte yandan belli ki bu girişimler Patrikhane'den ziyade bizzat başkentin Anadolulu Ortodoks sakinleri tarafından gerçekleştirilmekteydi. Zira *Anatoli* gazetesinde yer alan yukarıda zikredilen Yoannis Kalfoğlu imzalı "Patrikhanenin düşünmediğini ehali icra ediyor" başlıklı makalede ahalinin artık uyandığını, Patrikhane'den ümidi kesip kendi işini kendi görmeye, "yarasına kendi merhem olmaya" başladığı belirtilir. Misyonerlerin bir kişiyi dahi kendi taraflarına geçirmek için büyük çabalar göstermelerine karşı "amirler" şimdiye kadar hiçbir şey yapmamışlardır. Kalfoğlu'na göre Patrikhane, ahalinin bu girişimlerini görerek bunlara maddi ve manevi yardımda bulunmalıydı.[27] Üstelik İstanbul'daki yukarıda zikredilen olumlu örneklerin varlığına rağmen bunlar oldukça yetersizdi: "Nazarımızı Anatola çevirelim; orada karyeler vardır ki, Ekklisialarının [kiliselerin] minberine daha vaizlar çıkmamışdır; ehalisi mezhepleri içun hiçbir şey eşitmemişdir; mezhep içun efkârları karışık, ve o gibi ademleri yoldan çevirmek kolaydır."[28]

ANATOLİ GAZETESİ BİR YANDAN YAYIN HAYATINA ATILDIĞINDAN İTİBAREN ANADOLULU TÜRKDİL ORTODOKSLARIN OSMANLI RUM MİLLETİNE ENTEGRASYONUNU SAVUNURKEN BUNUN ANCAK YEREL DEĞERLERE, AHLÂKA VE ALIŞKANLIKLARA VURGU YAPARAK VE BUNLARA AŞİNA VE BUNLARI VURGULAYAN ANADOLULU RUHANİ ÖNDERLERCE GERÇEKLEŞEBİLECEĞİNİ SAVUNMAKTADIR.

ORTODOKSLUĞUN MUHAFAZASI

Anatoli gazetesine göre "Anadolular" ilgisizlik ve müsamahaları nedeniyle geride kalmaktaydılar. Gazete Anadolu'da Ortodoksluğun muhafazası için cemaat önderlerinin mekteplerin iyileştirilmesi ve ruhbanın düzeyinin geliştirilmesine çalışmaları gerektiğini savunmaktaydı. Oysa "amirlerin" ilgisizliği kilise ve millet yönetiminin başıboş kalmasına sebep olmuştu. Gazeteye göre "Anatol ahali-i Rumiyesi" içerisinde eğitimliler az olduklarından mezheplerinin anlam ve kurallarını bilmemekteydiler. Bu bilgisizlik misyonerlerin onları kendilerine çekmelerine neden olmakta, her belde ve kasabada misyonerler ve vaizler dolaşarak ağlarını salmaktaydılar. Üstelik gazeteye göre Rumca bilmeyen Ortodokslara yönelik "Rumi-ul huruf ve Türki-ül ibare" (Karamanlıca) basılı eserlerin sayısının artması durumu değiştirmemişti. Bu tür "mezhebi kitaplar"ın artık mevcut olmasına rağmen "Anatol ahalisi" bunları alıp okumamakta, bunlara para vermek istememekteydi. Oysa Anadolu'da kol gezmekte olan misyonerler ve vaizler halkı kendilerine çekmek için yanlarında birkaç çanta kitap taşımakta ve bedelsiz ya da çok düşük bedelle Patrikhane tarafından tercümesi onaylanmamış İncil, Eski Ahit ve benzer kitap ya da gazeteler dağıtmaktaydılar.[29]

Gerçekten de misyonerlerin basım faaliyetlerinin önemli bir kısmı Türkdil Anadolulu Ortodoksları hedeflemekteydi. Evangelia Balta'nın gösterdiği üzere misyonerlerin Karamanlıca basılı eserleri, Karamanlıca basılı literatürün toplamının yüzde otuzunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda misyonerler aynı zamanda Karamanlıca yazımın standartlaşmasına ve baskı kalitesinin de iyileşmesine oldukça büyük katkıda bulunmuşlardır. En önemlisi İncil olmak üzere bu dini içerikli kitaplar büyük sayıda basılıyor (genelde beş bin) ve Anadolu'da misyonerlerin faaliyet gösterdikleri mahallerde bedelsiz dağıtılıyordu.[30]

İşte bu bağlamda *Anatoli* gazetesinin misyonerlere karşı alınmasını önerdiği ilk önlem metropolitlerin kendi beldelerinde ahaliye kendi dilinde inancının temellerini aktaracak "mezhebi dersler" düzenleyecek vaizler atamalarıydı. *Anatoli* "dirayetli vaizler tedariki" için uygulaması güç olmayan ve üstelik de masrafa yol açmayacak beş yol önermekteydi. Birincisi metropolitler kendi ruhani bölgelerinde Patrikhane'nin emri ve yöre ileri gelenlerinin himayesiyle iki ya da üç vaiz istihdam etmeliydiler. İkincisi papaz olacak kimselerin "cahil" değil "ilme aşina ve maharetli" kimseler olmalarına dikkat edilmeliydi. Üçüncü olarak gazeteye göre okullardaki din dersleri mezunların hiç olmazsa mezheplerinin temellerini anlayacak düzeye erişmeleri için takviye edilmeliydi. Dördüncüsü cemaat papazlarının "malumatlı" olanlarının vaazda bulunmaları ve son olarak beşincisi öğretmenlerin bilgili ve ahlâken uygun olanlarının ahaliye ilahi dersler vermelerinin sağlanmasıydı.[31]

Anatoli gazetesinde yer alan oldukça önemli bir vurgu da Anadolu'daki kilise bölgelerine Patrikhane tarafından atanacak metropolitlerin Anadolulu olmasına ilişkindi. Gazeteye göre Anadolu'daki hangi kilise bölgesi Anadolulu metropolitler, yani "vatanın evlatları" tarafından idare edilmişse o bölge ileri gitmişti. Fakat bu gerçeğe rağmen halihazırda sadece üç Anadolulu metropolitin (Kayseri, Konya ve Ankara metropolitleri) görev yapmaktaydı. Bu vurgusunun altında yatan gerekçeyi şu biçimde sunar:

> Bizim ıslahımız, terbiyemiz, terakkimiz içun huyumuza, suyumuza ahlâkımıza münasip zevat tayin olınmalı isbat olınmışdır ki, her hangi Anatol eparhiası [vilayeti], Anatollu mitropolitlerden idare olınmış ise, o eparhia mücerret terakki itmişdir. İspat getirmeye hacet yoktır. Şurası yalınız malumumuz olsun ki, Anatolımız içun Anatollı mitropolitler olmalıdır.[32]

ΑΝΑΤΟΛΗ

ΟΥΜΟΥΡΙ ΣΙΓΙΑΣΙΓΕ ΜΕΖΧΕΠΙΓΕ ΒΕ ΦΕΝΠΙΓΕ ΓΑΖΕΤΑΣΗ ΟΔΟΥΠ

ΕΛΛΑΔΙΑΤ

ΤΖΙΝΚΙΑΝΕ ΚΗΖΗ

ΔΟΡΔΟΥΝΔΖΙ ΦΑΣΗΛ

Anatolılar ve Mitropolitleri, Anatoli gazetesi 17.02.1894, N. 4775

Gazeteye göre Anadolulların "lisanına, huylarına, ahlâk ve edebiyatlarına alışmamış metropolitler ile alışmış metropolitler" arasında büyük fark bulunmaktadır. Bu vurgu oldukça önemlidir zira belli bir Anadolulu Ortodoks kimliğinin, bilincinin ve hassasiyetinin şekillendiğine işaret etmektedir. *Anatoli* gazetesi bir yandan yayın hayatına atıldığından itibaren Anadolulu Türkdil Ortodoksların Osmanlı Rum milletine entegrasyonunu savunurken bunun ancak yerel değerlere, ahlâka ve alışkanlıklara vurgu yaparak ve bunlara aşina ve bunları vurgulayan Anadolulu ruhani önderlerce gerçekleşebileceğini savunmaktadır.

Öte yandan bu ve benzeri vurguların *Anatoli* gazetesinin sayfalarıyla sınırlı kalmadığını da vurgulamak gerek. Örneğin Kayseri Ruhban Mektebi'nde öğretmenlik yapan B. Mistakidis'e göre de Kayseri, Ankara ve hatta kısmen İzmit dolaylarındaki cemaatler için Türkçe bilmeyen metropolit veya öğretmenler atanması tamamen anlamsızdı.[33] Yine Yoannis Yoannidis 1896'da yayımlanan *Kesaria* [Kayseri] *Mitropolitleri ve Maalumat-ı Mütenevviya* başlıklı kitabında, Türkçe konuşan Anadolulu Ortodoksları misyonerlerin propagandalarına karşı müdafaa etmek için Patrikhane'nin Türkçe yararlı kitapların basımını desteklemesi ve en önemlisi kiliseleri dolaşıp cemaatlere Türkçe vaazlar verebilecek gezgin vaizler ataması gerektiğini savunmaktaydı.[34]

Öte yandan *Anatoli* gazetesi bu öneri ve vurgularında bir adım daha ileri de gidecektir. Yukarıda belirtildiği üzere gazeteye göre misyonerlerin taraftar toplayabilmelerinin önemli bir nedeni kendi kiliselerinde duaları Türkçe okunmalarıydı. Ortodoks kiliselerinde Rumca okunup söylenen "mukaddes akoluthiaları [ilahileri] anlamayan bazı zavallı karındaşlarımızı" kolaylıkla kendi bozuk itikatlarına çekebilmekteydiler. Anadolu'da bazı kiliselerde ayin ilahilerinden bazı duaların Türkçe okunduğunu bildiren gazete bunun yeterli olmadığını, ahalinin anlaması ve söylenen duaların anlamının ne olduğunu id-

Zincidere Ruhban mektebi
(Aktis gazetesi 1913)

rak etmeleri için, ilahilerin "kısm-ı azamının Türkçe lisanında okunması"nı Ortodoksluğun muhafazası ve Anadolulu karındaşların misyonerlerin pençesine düşmemesi için faydalı bir önlem olduğunu belirtir. Gazeteye göre bazı hususi dualaların Türkçeye tercüme edilip okunması mümkün olmasa da ayinin kadim düzenini bozmayacak şekilde bazılarının Türkçe okunması "başka Ekklisiada Türkçe okuyorlar oraya dahil olurum" diyen Ortodoksları engelleyecekti.[35] Üstelik gazetenin bu öneriyi yapmasında bir başka neden de "Anatol karyelerinde kâhinlik iden papazların, malumatlı ve lisan-ı Rumiye aşina kimseler olmadığından, lisan-ı maderileri Türkçe olmak hasebi ile" ayini icra eder ve okurken çok sayıda yanlışlar yapmaları hatta bunları işitenlerin duanın Rumca olduğundan şüphe etmeleridir. Dolayısıyla gazeteye göre dualar ve İncil Türkçe okunduğunda ruhanilerin "lisan-ı maderesi telaffuz hasebi ile güzelce okunacak ve ahali de okınanları anlayacaktır".[36]

Bu öneri ilk bakışta hayret vericidir zira ayinlerde yerel cemaatlerin anadillerinin kullanılması Ortodoks kilisesinin ulusal kiliselere bölünmesi sürecinin bir parçası olagelmişti. Ayinlerde Yunanca yerine yerel cemaatin anadilinin kullanılması Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin doğumunda kullanılan ve sonrasında Patrikhane'den ayrı müstakil bir Arnavut Ortodoks Kilisesi'ni savunanların dile getirdiği temel taleplerden biri olagelmişti. Dolayısıyla bu talep ilk bakışta pekâlâ Patrikhane karşıtı "ayrılıkçı" hareketlerle özdeşleştirilebilir. Fakat bir yanlış anlamaya mahal vermemek için gazetenin Ortodoks ruhban hiyerarşisine yönelik eleştirilerine rağmen Anadolulu Ortodoksların Rum Ortodoks milletinin en itaatkâr ve inançlı kesimini oluşturduklarını sürekli vurguladığını ilave etmek gerekiyor. Dolayısıyla gazete bir yandan Anadolulu Türkdil Ortodoksların ihtiyaçlarını dillendirir, onların ahlâkî ve kültürel özgünlüklerini ve diğer Rumlara kıyasla üstünlüklerini vurgular ve Osmanlı Rum millet içerisindeki konumlarını pekiştirmeye gayret ederken, Anadolulu Ortodoksların çıkarlarını Osmanlı Rum millet çerçevesinin dışında veya ondan bağımsız tarif etme girişimlerine de karşı çıkacaktır. Bu bağlamda Türkçenin misyonerlere karşı gerek vaazlarda gerekse de bizzat ayinlerin bir bölümünde kullanılması çağrısını, Osmanlı Rum milletinden ve Patrikhane'den kopmaya dönük bir talep olarak değil; tam aksine Protestan misyonerlerin meydan okuması karşısında Türkdil Anadolu cemaatlerinde Rum Ortodoksluğu tahkim etmeyi amaçlayan bir önlem olarak değerlendirmek gerekir.

DİPNOTLAR

1 Osmanlı matbuatının köklü ve sürekli gazetelerinden biri olan *Anatoli* hakkında bkz. F. Benlisoy ve S. Benlisoy, "Reading the identity of 'Karamanli' through the pages of *Anatoli*", Turcologica 83 *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*. ed. Evangelia Balta ve Matthias Kappler, (Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2010) 93-108; Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "The Anatoli Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press", age, 109-123; Stefo Benlisoy, "Another newspaper in our language! Competition and polemic in the Karamanlidika Press", *Cultural Encounters in the Turkish Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*. ed. Evangelia Balta (İstanbul: Isis, 2014) 359-392.

2 "Nerede kaldı Ekklisiamızın eski azameti?" *Anatoli* N.3954, 13.09.1888.

3 "Rafazılar" ya da "Rafiziler" gerek *Anatoli* gazetesinde gerekse de bu dönemdeki başka Karamanlıca eserlerde Protestan misyonerleri için dinin aklde ve esaslarından ayrılanlar manasında kullanılan bir tabirdir.

4 "Orthodoksianın Muhafazası", *Anatoli*, 12.02.1894, N. 4773.

5 *Anatoli* N. 4814, 28.05.1894.

6 "Protestan Misyonerleri", *Anatoli* N. 4887, 26.11.1894.

7 "Orthodoksianın Muhafazası", *Anatoli* N. 4774, 15.02.1894.

8 Bkz. Stephanos H. Karolidis, "Mukaddime" içinde Μυράτη Φεζάρ, βέ Μιάγιτ γιάνι Φωζλάτ βέ Καμιλιλερίν Αΐνεσί, İzmir: Proodos Matbaası 1875,11-12.

9 *Anatoli* N. 4018, 18.02.1889.

10 "Nerede kaldı Ekklisiamızın eski azameti?" *Anatoli* N. 3954,13.09.1888.

11 ManuelGedeon, "Το Κήρυγμα του Θείου Λόγου εν τη Εκκλησία τον Κάτω Χρόνων". Εκκλησιαστική Αλήθεια, 04.05.1888. 25, s. 200. Ayrıca bkz. Richard Clogg, "Some Karamanli dika Inscriptions from the Monastery of the Zoodokhos Pigi, Balıklı, İstanbul" *Byzantine on Modern Greek Studies* Vol. 4 1978, 57 (55-67).

12 *The Missionary Herald*, January 1837, s. 7.

13 *The Missionary Herald*. October 1846, s. 357.

14 *The Missionary Herald*, September 1853, vol. 9, s. 260.

15 Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, (New York: 1970) s. 194.

16 Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον γιάνι Ινζίλ Σερίφ, (İstanbul: Evangelinos Misaillidis Tabhanesi 1865). s. δ-ε.

17 Richard Clogg, "The Publication and Distribution of Karamanli Texts by the British and Foreign Bible Society before 1850 Part I", *Journal of Ecclesiastical History*, XIX (No 1) 1968, 57-81.

18 Richard Clogg, "Anadolu Hıristiyan Karındaşlarımız: the Turkish-speaking Greeks of Asia Minor", içinde John Burke & Stathis Gauntlett (eds), *Neohellenism*, (Canberra: Australian National University, 1992) s. 71-3.

19 *The Missionary Herald*, June 1837, s. 254-255.

20 Heyette şu isimler yer almaktaydı: Sinyosoğlı Simeonaki Efendi, Hacı Yeorgi Efendi, Karabeyoğlı ve Hristoforos Hristoforidis Efendi.Tabip Yordanaki Efendi Cerrahoğlı, Nikolaki Kiryakidis ve Grigorios Hıtroğlu Efendiler. *Anatoli*, 10.12.1891, N. 4478.

21 Bkz. örneğin *Anatoli* N. 4545, 06.06.1892; *Anatoli* N. 4547 11.06.1892; *Anatoli* N. 4551, 20.06.1892; *Anatoli* N. 4554.27.06.1892.

22 *Anatoli*, N. 4503, 13.02.1892. Yine bkz. Εκκλησιαστική Αλήθεια, 05.06.1892, cilt 14, s. 106; Εκκλησιαστική Αλήθεια, 03.06.1892, cilt 18, s. 137. Teknopulos 1898 yılında başta Kumkapı ve Samatya'da olmak üzere Türkçe verdiği bu vaazları *Aldatanlar* ve *Aldananlar* (Πλανώντας και Πλανωμένοι γιάνι Αλδατανλάρ βέ Αλδανανλάρ) başlığı altında Karamanlıca olarak iki cilt hal'inde yayımlayacaktır. *Anatoli* N. 5735, 20.01.1898; *Anatoli*, N. 5806,22.04.1898.

23 Cibali'de Türkçe vaaz duyurusu için bkz. Εκκλησιαστική Αλήθεια, 24.07.1892, 21, s. 162. Kumkapı için bkz. Εκκλησιαστική Αλήθεια, 31.07.1892, 22, s. 170. Vlanga için bkz. Εκκλησιαστική Αλήθεια, 07.08.1892, 23, s.178.

24 Εκκλησιαστική Αλήθεια, 26.06.1898, 22, s. 179.

25 *Anatoli* N. 5883, 29.05.1898.

26 "Anatol Ekklisialarında Akolouthiaların Türkçe Lisanında Okunması" *Anatoli* N. 4794, 02.04.1894.

27 "Patrikhanenin Düşünmediğini Ehali İcra İdiyor" *Anatoli* N, 5830, 23.05.1898.

28 "Orthodoksianın Muhafazası", *Anatoli*, 12.02.1894, N. 4773.

29 "Orthodoksianın Muhafazası", *Anatoli* N. 4774, 15.02.1894.

30 Evangelia Balta, "Το Καραμανλίδικο Έντυπο", Τα Ιστορικά,cilt 5, sayı 9, (Aralık 1988) 213-228. Misyonerlerin Karamanlıca yayınları için bkz. Richard Clogg, "Notes on some Karamanli Books printed Before 1850 now in British Libraries, with Particular Reference to the Bible Translations of the British and Foreign Bible Society" Μικρασιατικά Χρονικά, XIII (1967) 981-563; "The Publication and Distribution of Karamanli Texts by the British and Foreign Bible Society before 1850 Part I and II", *Journal of Ecclesiastical History*, XIX (No 1 and 2) 1968, 57-81; 171-93.

31 Orthodoksianın Muhafazası", *Anatoli* N. 4774, 15.02.1894.

32 "Anatolhlar ve Mitropolitleri", *Anatoli* N. 4775, 17.02.1894.

33 "Πνευματική Κίνησις εν Καππαδοκία κατά τον ΙΗ' και ΙΑ' αιώνα", Νεολόγος Εβδομαδιαία Επιθεώρησις, s. 22.11.1892, s. 86.

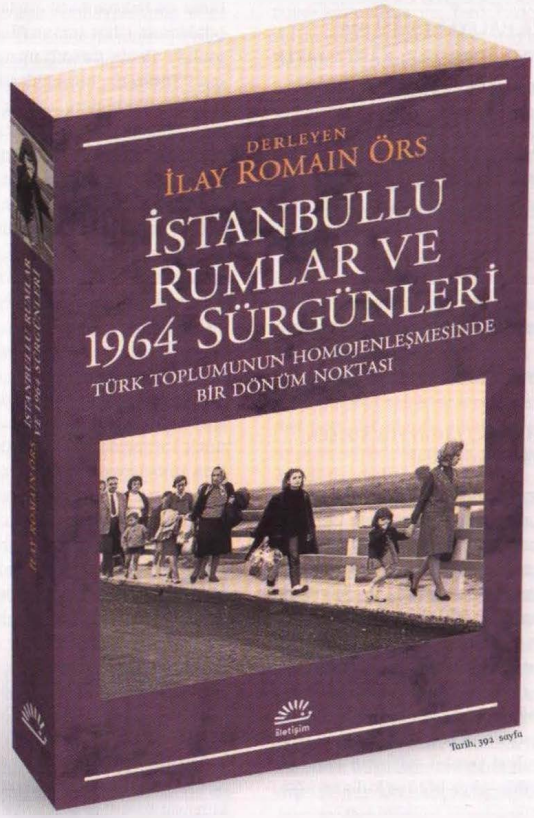
34 Ioannis Ioannidis, Καισάρεια Μητροπολιτικαί βε Μαλλουμέτη Μπιτενεβίβια, (Dersaadet: 1896) 41-42.

35 "Anatol Ekklisialarında Akolouthiaların Türkçe Lisanında Okunması" *Anatoli* N. 4794, 02.04.1894.

36 Agm.

1964 sürgününün anatomisi...

1964 yılında İstanbullu Rumlar büyük bir felaket yaşadılar. Evlerini terk etmek zorunda bırakıldılar ve bilmedikleri bir dünyaya sürgün edildiler. Yabancı statüsüne alınmaları, bir bavulla vatanı terk etmeleri, hukukla korunan tüm haklarının bir anda ellerinden kayıp gitmesi, bu trajik olayda yaşanan travmalar ve zorluklar... *İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri*, sözü bu acının muhataplarına bırakıyor.

TARİHİN KÖTÜYE KULLANIMLARI:

Popülizm, Nostalji ve Yeni Türkiye'nin Tarihi Dizileri

BURAK ÖZÇETİN

DİRİLİŞ: ERTUĞRUL ANLATISI İYİ VE KÖTÜ, MİLLET VE DÜŞMANLARI, MÜSLÜMANLAR VE HRİSTİYANLAR/ŞAMANLAR VE DİĞERLERİ ARASINDA KURULAN KARŞITLIKLARA DAYANMAKTADIR. CESUR, DİNDAR, DİĞERKÂM, ROMANTİK, KORKUSUZ, ZEKİ VE AHLAKLI BİR KARAKTER OLAN ERTUĞRUL, KAYI BOYU'NUN VE HALİYLE DE İSLAM DÜNYASININ DOĞAL LİDERİDİR. KARİZMATİK BİR LİDER OLARAK MİLLETİN VE ÜMMETİN GÜÇ VE İRADESİNİN TARTIŞILMAZ BİR ŞEKİLDE VÜCUT BULMUŞ HALİDİR. DİRİLİŞ: ERTUĞRUL'UN SÖYLEMİNDE MİLLET HEM MODERN HEM DE DİNİ BOYUTLARA SAHİPTİR.

"Geçmiş, gelecekten çok daha tahmin edilemez hâle gelmiştir."
Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 2009, s.14.

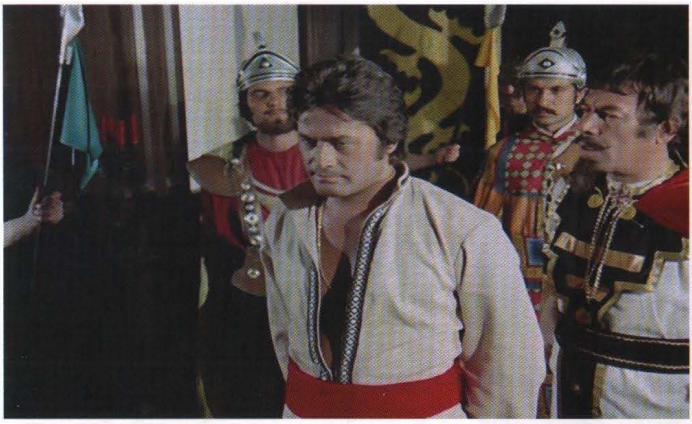
İCAT EDİLEN GELENEK, TAHAYYÜL EDİLEN ULUS VE NOSTALJİ

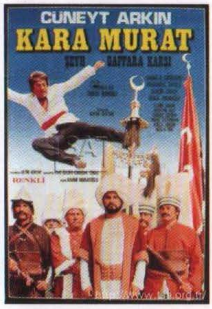
Yukarıda Boym tarafından aktarılan çağdaş Rus deyişi, nostaljinin hem geçmişe ve artık var olmayan ya da hiç var olmamış bir eve özlem olduğuna hem de bugünü inşa eden yanına vurgu yapmakta. Geçmiş, gerçekten de hiç olmadığı kadar tahmin edilemez hale gelmiştir. Özellikle de Türkiye gibi meşruiyet krizlerinin ve yeniden inşa iddialarının sık sık gündeme geldiği ülkelerde geçmiş, ya da tarih, sıklıkla muhtelif siyasi projelerin elinde bir araç olarak kullanılır. Yakın zamanda yükselişe geçen sağ-popülist hareketler ve bu hareketlere meşruiyet zemini sağlayan anlatılar incelendiğinde de tarihin sıkça kötüye kullanıldığını görmek mümkündür.[1]

Yaklaşık son on yılda, popüler kültürde *Muhteşem Yüzyıl* (Tims Productions, 2011-2014) ile başlayan tarihi dizi furyası yepyeni anlamlar ve boyutlar kazanarak bugün de hala canlılığını koruyor. Bir yandan bakıldığında, tarih gerek Yeşilçam gerekse TRT için her daim önemli konulardan biri oldu. Karaoğlan, Tarkan, Kara Murat ve Malkoçoğlu'nun maceralarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Bizans'la, Orta Asya Türklerinin Çin'le mücadelesi ele alındı. Bunların yanı sıra Kurtuluş Savaşı'nda işgalci güçlere karşı yürütülen mücadele, Kore ve Kıbrıs'taki çatışmalar ve biraz da hak ve batıl güçler arasındaki mücadeleye odaklanan cihat temalı filmler de popüler milliyetçi muhayyilenin önemli unsurları haline geldi. Müslüman Türklerin Bizanslılar, Rumlar, Haçlılar, kâfirler ve hatta Vikinglere karşı giriştikleri kavgalarda söz konusu olan 'kahpe' Bizans ile mert Osmanlı, kötü Hristiyan ile iyi Müslüman arasındaki mücadeleydi. Anlatıların neredeyse tamamında Müslüman Türk dünyaya meydan okudu ve dünyayı dize getirdi[2]. Bu kültür ürünlerinde erkeklik, militarizm ve milliyetçilik iç içe geçti ve "ideoloji, politika, sınıf ve cinsiyet ilişkileri vb. gibi pek çok husus popüler bir anlatı olan sinema aracılığıyla yeniden ve yeniden işlendi ve inşa edildi."[3]

Hızlı siyasal ve toplumsal dönüşümlerin yaşandığı toplumlarda geçmişin, geçmişe ait olay, figür ve sembollerin yeniden 'hatırlanması' ve bu hatırlama sürecinde gerçeklikle fantazinin, olgularla uydurmanın iç içe geçmesi yeni ve Türkiye'ye has bir olgu değil. Eric Hobsbawn ve Terence Ranger'in 'geleneğin icadı' olarak adlandırdığı bu süreç tarihsel malzemenin, özellikle antikiteye ait olanların yeni şekillerde ve yeni motivasyonlarla yeniden işlenmesine karşılık gelir.[4] Bununla birlikte, Selim Deringil'in ifadeleriyle, "kökeninin çok eskiye dayandığı iddia edilen 'yeni geleneklerin' tarihsel sürekliliği yapaydır, diğer bir deyişle 'yaratılmıştır'."[5] Bir soyutlama düzeyinde geleneğin icadını milliyetçilik, İslamcılık, sosyalizm gibi büyük ideolojilerin tümünde gözlemlemek mümkündür. Lakin, geleneğin icat edilme süreçleri, mekanizmaları, geleneğin icadına neden ihtiyaç duyulduğu, geleneğin ne tür bir bilgi üretim/yayım süreci eşliğinde icat edildiği, sürecin içerisinde yer aldığı politik ve kültürel koşullar gibi noktalar daha ayrıntılı sorgulama ve incelemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

Geleneğin icadı olarak adlandırılan bu süreç modern kitle iletişim araçlarının doğuşundan ayrı

Rahmi Turan'ın yarattığı çizgi roman kahramanı *Kara Murat*, 1970'li yıllarda sinemaya uyarlandı ve milliyetçi muhayyileyi besleyen önemli bir popüler kültür ürünü oldu

düşünülemez. Milleti muhayyel bir siyasal cemaat olarak adlandıran Benedict Anderson[6] "matbaa kapitalizmi"nin modern milliyetçiliğin doğuşu ve yayılmasında oynadığı merkezi role vurgu yapar. Matbaa ve modern baskı teknikleri dilde, duyuşta ve düşünüşte birliğin yerleşmesini sağlayan kitap ve gazeteyi yaygınlaştırmış ve kitleselleştirmiştir[7]. Müze, harita, nüfus sayımı gibi modern teknikler; bayrak, arma, marş gibi öğeler ulus tahayyülünü mümkün kılan unsurlar haline gelir.[8]

Hem mevcut iktidarın meşrulaştırılması hem de geleceğin inşasında tarihin yaratıcı bir şekilde yeniden ele alındığı görülür. *Nostos*, yani eve dönüş ve *algia* yani özlem kelimelerinin birleşimi olan nostalji "artık var olmayan veya hiç var olmamış bir eve duyulan özlemdir"[9]. Boym, çarpıcı eseri *Nostalinin Geleceği*'nde yeniden kurucu nostalji ve düşünsel nostalji arasında ayrıma giderek, nostaljinin "aldatma ve manipülasyon" mekanizmalarından bazılarını aydınlatabilecek bir tipoloji önerir:

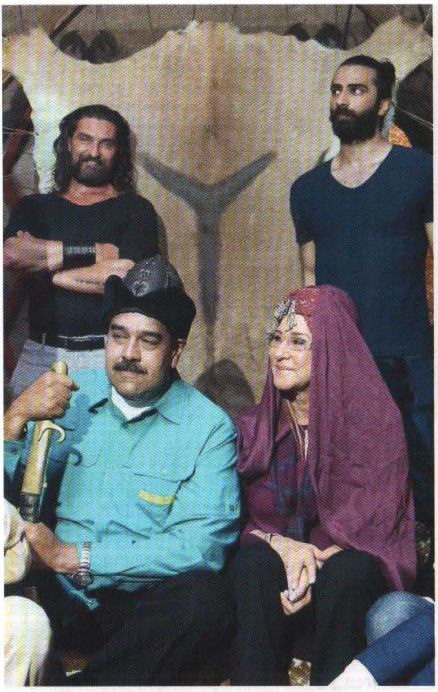
> Yeniden kurucu nostalji *nostos*'u vurgular ve yitirilmiş evin tarih aşırı bir tarzda yeniden inşasına teşebbüs eder. Düşünsel nostaljide ise *algia*, özlemin kendisi gelişip serpilir ve -iştiyakla, ironikçe, çaresizce- eve dönüşü erteler. Yeniden kurucu nostalji kendisini nostalji olarak değil, daha ziyade hakikat ve gelenek olarak görür. Düşünsel nostalji ise insanın özlemlerinin ve aidiyetinin çiftdeğerliliği üzerinde durur, modernliğin çelişkilerinden çekinmez. Yeniden kurucu nostalji mutlak hakikati korurken, düşünsel nostalji sorgular.[10]

NOSTALJİ, POPÜLİZM VE TARİHİN KÖTÜYE KULLANIMLARI

Geleneğin icadının farklı tarihsel dönemlerde, farklı coğrafyalarda deneyimlenen bir süreç olduğunu; araştırmacılara düşen görevinse bu süreçlerin neden ve nasılına odaklanmak olduğunu belirtmiştik. Boym, yeniden kurucu nostaljinin son dönemdeki ulusal ve dinsel canlanmanın özünü oluşturduğunu iddia eder ve bu tip nostaljide iki ana olay örgüsü olduğunu söyler: Kökenlere dönüş ve komplo. Boym'un yorumuna bir ek yapmak mümkün. Yeniden kurucu nostalji günümüzde sağ kanat popülist ideoloji ve hareketlerin temel meşruiyet dayanaklarından biri haline gelmiştir. Bu yazıda da amacımız tarihin (kötüye) kullanımlarını, Yeni Türkiye'de tarihi dizilerin tarihi yeniden yazma, geleneği icat ve tahayyül etme biçimlerine odaklanarak ele almak. Bir diğer amaç da toplumun önemli bir kesiminin tarih kavrayışını şekillendiren popüler anlatıların, günümüz siyasal ve kültürel mücadeleleriyle ilişkisine odaklanmak. Bunun için önce bugünün gözde kavramı popülizmden ne anladığımızı paylaşmamız, daha sonra da popülist siyasal imgelemde tarih ve nostaljinin oynadığı role değinmemiz gerekiyor.

Tanımlanmaya direnen, müphemliği ile kötü bir şöhrete sahip ve ele avuca sığmaz ve anlaşılması zor bir kavram popülizm. Bir yandan da çağımızda siyaseti anlarken başvurmadan edemediğimiz kavramların başında geliyor. Dünyanın farklı bölgelerindeki, farklı tarihsel dönemlerdeki ve farklı politik-ideolojik-örgütsel özellikler sergileyen hareketleri ve liderleri popülist olarak adlandırdığımız düşünüldüğünde kavramsal bir netlik ortaya koyma mecburiyeti kendini dayatıyor.

Basit ama güçlü bir tanım Cas Mudde'den geliyor. Toplumu, bir yanda 'saf halk' diğer yanda 'yozlaşmış elitler' olarak iki antagonistik ve homojen gruba ayrılmış olarak tahayyül eden ve siyasetin yegâne amacının halkın genel iradesinin ifadesi olması gerektiğini iddia eden bir ideolojidir popülizm.[11] Antagonizma ve halk iradesi vurgusu bir ideolojiyi popülist yapan temel öğelerdir. Popülizm siyasal uzamı 'halk' ve 'onun ötekisi' arasında bölmek suretiyle basitleştiren statüko karşıtı bir ideolojidir.[12] Popülist siyasal tahayyül ahlak iddiası temeline yaslanır. Ahlaki olarak birlik ve bütünlük arz eden halkın karşısına, halkın dışında yer alan küçük azınlıkları -yani elitleri- yerleştirir. Popülizmin düşmana ihtiyacı vardır: Kimi zaman bu düşman göçmen ya da mültecidir; bazen de geçmişten günümüze şaşmaz bir devamlılıkla düşmanlıklarına devam eden dış unsurlardır.

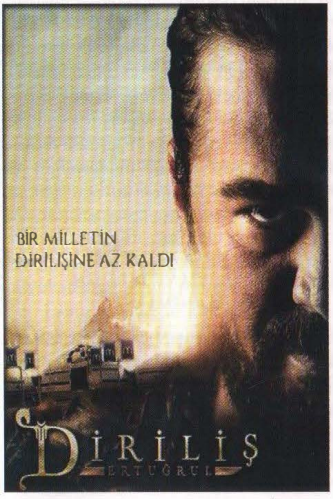
Venezuela Devlet Başkanı Nicolas Maduro 10 Temmuz 2018'de *Diriliş: Ertuğrul* setini ziyaret etmişti

Popülizm siyasal alanın basitleştirilmesine dayanır, "karmaşık bir farklılıklar ve belirleyenler dizisini, her iki kutbunun da zorunlu olarak kesin olmadığı katı bir ikilikle ikame eder"[13]. Popülizmin temel politik stratejisi basitleştirme ve kutuplaştırmadır; "toplumsal çoğulluğun iki büyük kamp şeklinde basitleştirilerek kutuplaştırılması"dır: "Basitleştirme ve kutuplaştırma kitlelerin mevcut seçkinlere karşı ve çoğunlukla bir liderin varlığında cisimleşen organik bir anlatının bayrağı altında daha kuvvetli bir şekilde birleşmesini sağlama işlevi görür."[14] Hem bugün hem de icat edilen geçmiş bu manişeist[15] tahayyülün süzgecinden geçirilir. Yunanistan'da dinsel popülizm üzerine yazan Stavrakakis'in sözleri ile "bu akım Tanrı'nın yanında yer alan güçlerle, yani Biz'le Onlar, yani Şeytanın yanında mevzilenenler arasında bir ayrıma gider."[16]

Cemaatin tahayyüle ve fantaziye[17] dayalı birlik, saflık ve bütünlüğünün inşasında geçmişin seçmeci bir şekilde nostaljik ve komplocu bir mantığa dayanarak okunması önemli bir rol oynar. Taggart, popülist hareketlerin her daim kendilerini bir 'anayurt' ile ya da bunun fikri ile özdeşleştirdiğini söyler.[18] Bu anayurt, hizmet ettiklerini iddia ettikleri idealize edilmiş cemaatin bir temsilidir aynı zamanda. Taggart'a göre popülizmin merkezi unsuru halk değil, bu anayurt idealidir. Anayurt muhayyilenin mekanıdır; sınırları çok da net olmayan, bulanık ve dağınık bir retrospektif inşadır; açık bir biçimde romantize edilmiş ve tepeden tırnağa tarih dışıdır; ve son olarak, anayurtla birlikte geçmişten devralınan bir vizyon bugüne yansıtılır. Geçmiş, hiç olmadığı kadar bugüne dairdir artık[19]. Taggart'a göre, popülistleri bir araya getiren unsur, anayurdun erdemlerine duyulan sarsılmaz inançtır. Anayurt, gerçek yuva ile muhayyel olanın arasındaki sınırların bulanıklaştığı nostaljik bir inşadır. Bunların hiçbiri durduk yere ortaya çıkmaz, yok olup giden cemaat ve uyum hissine bir merhem olma derdindedir.

Kayıp anayurda duyulan nostaljik ve komplocu ilgi popülist, özellikle de milliyetçi ve aşırı sağ popülist hareketlerin alametifarikalarındandır. Faşizmi popülist aşırı milliyetçiliğin palingenetik bir biçimi olarak adlandıran Griffin, bu tahayyülün uç ifadelerine göndermede bulunuyordu. Palingenesis, *palin* (yeniden, yeni) ve *genesis* (yaradılış, doğum) kelimelerinin birleşiminden oluşur ve "bir kriz ya da çöküş dönemini takip eden, mistik olabildiği kadar seküler gerçeklerle de ilişkilendirilebilen bir yeni başlangıç ya da yeniden doğuş sürecini" anlatmaktadır.[20]

Popülizm, tarih ve nostalji bahsinde altınının çizilmesi gereken başka önemli bir nokta ise medya ve popüler kültürün yukarıda ana hatları çizilen tahayyülün üretim ve yeniden üretiminde oynadığı roldür. Günümüzde buna bir de kullanıcı katılımına ve kullanıcı türevli içerik üretimine daha fazla olanak tanıyan yeni medya ortamlarının sunduğu olanaklar da eklenir. Şanlı geçmişi 'hatırlayan' ve 'hatırlatan' anlatılar popüler kültürü kaplar; tarihin olgularla bağını koparmış, gurur okşayıcı ve aslen günümüz siyasi kaygılarına eklemlenmiş aktarımları banal milliyetçiliğin[21] ve popülist siyasetin kültürel leitmotifi haline gelir. Bugün Türkiye'de *Diriliş: Ertuğrul* (2014, Tekden Film), *Filinta* (2014, ES Film), *Payitaht: Abdülhamit* (2017, ES Film) gibi tarihi dizilerin resmi politikanın bir parçası olarak maddi ve sembolik olarak desteklenmesi ve bu dizilerin popülerliği bu olguya işaret etmektedir.

YENİ BİR MİLLET, YENİ BİR DEVLET, YENİ BİR TARİH

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2017 yılında bir konuşmasında sarf ettiği "Bu insanlar Erdoğan'a değil, millete karşı" sözleri yukarıda ana hatları çizilen popülist siyasal tahayyülü bir çırpıda özetler nitelikteydi. Toplumu, gerçek temsilcisi olduğunu iddia ettiği halk ile yozlaşmış seçkinler arasında iki antagonistik kutba ayıran AKP popülizminin geldiği noktada halk iradesi gerçekten de temsilini liderinin isminde ve cisminde bulmaktadır.

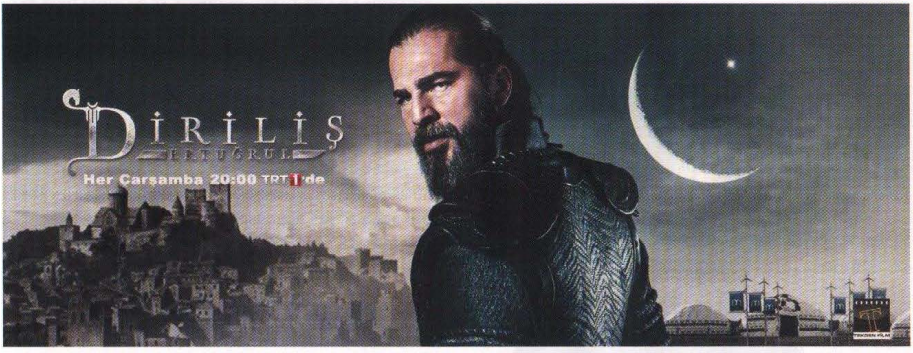
Erdoğan'ın 'milli irade', 'yerli ve milli iktidar', 'Büyük Türkiye' ve 'Yeni Türkiye' gibi sıkça dillendirdiği sloganlar AKP popülizminin üzerinde yükseldiği sacayaklarını oluşturmaktadır. AKP popülizminin ya da Erdoğanizmin[22] temel mantığı halkın tek bir ortak iradesi olduğu ve bu iradeyi ancak halkın gerçek lideri olan Erdoğan'ın temsil ve icra edebileceği iddiasına dayanır. Bununla birlikte Erdoğan'ın 'halk' ve 'millet'i kapsayıcı olmaktan uzaktır; ekseriyetle Sünni-Müslüman Türk unsurlara göndermede bulunur. AKP projesi olan bu yeni milliyetçilik, bu kimliği reddedenleri milletin düşmanları olarak kodlar. Duruma ve döneme göre dindar olmayan Kürtler, Aleviler, liberaller, solcular, sekülerler ve tüm muhalif çevreler bu kapsam içine alınır.[23] Yeni Şafak köşe yazarı Hayrettin Karaman'ın sözleriyle toplum, "Cumhurbaşkanı Erdoğan sevdalısı ve her şeye rağmen öz değerlerini tamamen kaybetmemiş" olan kesimlerle, diğer kesimler arasında bölünmüş durumdadır.[24]

Toplumun iki düşman kutba bölünmesi, bilinen ve müphem dış güçlere ve düşmanlara yapılan vurgu ile birlikte ilerler: 'Faiz lobisi', 'haçlı zihniyeti', 'üst akıl', 'Geziciler', 'üçüncü havalimanının açılmasından tedirgin olan Almanlar'la birlikte uzun bir düşman listesi mevcuttur. İçerde ve dışarıda patlak veren krizler, AKP popülizminin güç devşirdiği uğrak noktalarıdır. Moffitt popülist siyasetin en iyi performanslarını kriz ve gerilim dönemlerinde icra ettiğini söylerken önemli bir noktanın altını çizer.[25] Rusya ile 2015 yılında yaşanan jet krizi ya da Hollanda ile 2017 Referandumu sırasında yaşanan diplomatik kriz anlarının AKP'li seçmenin konsolidasyonu için kullanıldığını söylemek mümkündür.

YENİ OSMANLICILIK

AKP popülizmini özgün kılan özelliklerden biri, Osmanlı geçmişine yönelik yeniden kurucu nostaljik bir tutum ile Yeni-Osmanlıcı bir maceracı dış politika hattını harmanlaması oldu.[26] Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik*[27] adlı çoksatarı Türkiye'nin Osmanlı geçmişine, yani özüne geri dönmesi; özellikle de Türkiye'nin Ortadoğu siyasetindeki pasif konumunu bir kenara bırakıp daha cüretkar bir politika hattını belirlemesi yönünde bir çağrıydı. Bu yeni rol ile bir yandan Türkiye'den bir uygarlık ekseni yaratması bekleniyordu, diğer yandan da Türkiye'nin etkinlik alanı genişleyecekti.[28]

Osmanlıcılık ihtirası Türkiye siyasetinde yeni bir olgu değildi. 1980'lerde, özellikle de Türki Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazandığı 1990'larda Türkiye'nin güç ve etkinlik alanını genişletme yolunda çabalar gündemdeydi. Turgut Özal, Yeni-Osmanlıcılık olarak adlandırılabilecek siyasal tahayyül ve stratejinin o ana değin en iddialı ve kapsamlı formülasyonunu sundu.[29]

Yeni-Osmanlıcılığın bir dış politika stratejisi olmanın ötesinde, yeni bir siyasal ve kültürel iktidarın hegemonya iddiasında kurucu bir unsur olarak belirlenmesi AKP döneminde gerçekleşti. Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik*'inin ayrıntılı analizinde Saraçoğlu, kitapta vurgulanan "milletin ortak kimliği olarak Osmanlı mazisinin sadece bir dış politika stratejisinin değil aynı zamanda ideal bir toplum tasarımının referans noktasını teşkil ettiğini" söyler ve ekler: "Davutoğlu'na göre ortak Osmanlı mazisiyle uyumlu bir dış politikanın hayata geçirilebilmesi için aynı zamanda bunu sahiplenen ve bir bütün olarak kendi bünyesinde yansıtan bir topluma, 'insan unsuruna' ihtiyaç vardır."[30]

Duyguların siyasal ve sosyolojik analizin asli unsurlarından biri olabileceğini etkileyici bir şekilde ortaya koyan *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm* adlı çalışmasında Tandoğan "AKP'nin ülkenin Osmanlı geçmişini hatırlamak/hatırlatmak üzere sembolik düzlemde ve toplum nezdinde kat ettiği yol bakımından, kendisinden önceki siyasal çabaların çok üzerinde bir ilerleme kaydettiğini" belirtir. Tokdoğan'ın bir başka önemli vurgusu ise günümüz-

de Yeni Osmanlıcılığın kazandığı 'banal' niteliktir. Banallikten kastedilense "Yeni Osmanlıcılığın sembolik uğraklarının, toplumsal tabanın da katılımı ve ortaklığıyla mütemadiyen yeniden üretilmesi, kutsallaştığı ölçüde sıradanlaşması ve bir tür milli habitus biçimini almasıdır"[31]. Diziler, filmler, nesneleri, semboller, araç camlarında yerini bulan tuğralar, marşlar, yüzükler ve flamalarla Yeni Osmanlıcılık zamanın bir moda akımıymışçasına popüler kültürün, tüketim kültürünün ve gösteri çağının unsurlarından biri haline gelir.

Yazının geriye kalan kısmında, 2014 yılından beri yayında olan, 2019 Mayısı itibariyle de yaklaşık 150'nci bölümü yayınlanan *Diriliş: Ertuğrul* dizisine, dizinin tarih yorumuna ve güncel politik, kültürel mücadelelere nasıl eklemlendiğine değineceğiz.

DİRİLİŞ: ERTUĞRUL

Diriliş: Ertuğrul Osmanlı Beyliğinin kurucusu Osman Bey'in babası, Moğol istilasından kaçarak Anadolu topraklarına yerleşen Oğuz Türklerinin Kayı Boyu'nun beyi Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul Gazi'nin hayatı, maceraları ve tarihsel başarılarına odaklanan bir televizyon dizisidir. Dönem hakkında, Süleyman Şah ve ailesi, Kayı Boyu ya da Ertuğrul Gazi hakkında yeterli tarihsel kayıt olmasa da dizi dönem hakkında son derece canlı ve ayrıntılı bir portre sunmaktadır.

***Diriliş: Ertuğrul* dizisinin kostüm ve aksesuarları tüketim kültürünün önemli unsurları haline geldi**

Diriliş: Ertuğrul anlatısı iyi ve kötü, millet ve düşmanları, Müslümanlar ve Hristiyanlar/Şamanlar ve diğerleri arasında manişeist ikilikler ve karşıtlıklara dayanmaktadır. Cesur, dindar, diğerkâm, romantik, korkusuz, zeki ve ahlaklı bir karakter olan Ertuğrul, Kayı Boyu'nun ve haliyle de İslam dünyasının doğal lideridir. Karizmatik bir lider olarak milletin ve ümmetin güç ve iradesinin tartışılmaz bir şekilde vücut bulmuş halidir. *Diriliş: Ertuğrul*'un söyleminde millet hem modern etnik hem de dini boyutlara sahiptir. Modern bir millet ve milliyetçilik tahayyülü geriye dönük olarak dizide şaşmaz bir gerçeklik olarak yansıtılmıştır.

Dizinin ilk bölümü 2014 Aralık ayında devlet televizyonu TRT'de yayımlanmıştır ve şu anda hala aynı televizyon kanalında beşinci sezon ve 150. bölüm yayındadır. Her bir bölümü iki saatin üzerinde süren dizi, eski AKP milletvekili Kemal Tekden ve Mehmet Bozdağ yapımcılığında Tekden Film tarafından çekilmektedir. *Diriliş: Ertuğrul* ilk bölümden günümüze şaşırtıcı bir izlenme oranına ulaşmış, ortalama yaklaşık %12 rating ve %28 share oranını yakalamıştır.

Dizi, mevcut tarihsel kanıt ve dokümantasyonla çelişmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair son derece net bir çerçeveye dayanmaktadır. Bilindiği üzere, Osmanlı tarihçileri arasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve imparatorluk haline gelme süreci ile ilgili birbiriyle çekişme halinde olan iki temel açıklama mevcuttur. Gaza tezinin savunucularına göre Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve bir imparatorluğa evrilmesinde gaza fikir ve pratiğinin merkezi, bir rolü olmuştur. Örneğin İnalcık, Osmanlı Devletinin 1300 yılı civarında Anadolu'daki Selçuklu Sultanlığı'nın ve Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarında kendini gazaya adamış küçük bir uç beyliği olarak ortaya çıktığını söyler[32]. Colin İmber ve Colin Heywood gibi tarihçiler ise gaza tezinin yeterli tarihsel dokümantasyondan ve kanıttan yoksun olduğunu vurgular ve gaza tezini Osmanlı tarihine romantik bir milliyetçi özü tarih dışı bir şekilde dayatmakla eleştirirler.[33] Gazanın Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rolünü tümüyle yok saymayan Cemal Kafadar ise gaza kavramının kendisinin doğru tanımlanması ve anlaşılması gerektiğini vurgular. Kafadar'a göre, gaza kavramı, toplumsal, ekonomik, demografik ve diplomatik koşul ve ilişkilere bağlı olarak farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamlar edinmiştir. Buna ek olarak Kafadar Osmanlıların gaza ruhuyla hareket etmiş olamayacaklarını, ne tümüyle Ortodoks Müslümanlar olduklarını ne de dışlayıcı bir mantığa sahip olduklarını belirtir.[34]

Erken dönem Osmanlı tarihine dair bu tartışmalara ve muğlaklıklara rağmen *Diriliş: Ertuğrul*

yoğun bir şekilde partizan Türkçü-İslamcı ideolojik bir fantazi ile yüklü, tümüyle tarihdışı ve teleolojik bir tarih yorumunu popüler bir dile tahvil eder. Dizideki bütün iyi karakterler gaza fikrini benimsemiş, Pan-Türkist ve Pan-İslamist boyutları olan din ve millet fikri ile donanmış 'iyi Sünni Müslümanlar' olarak tasvir edilir. Diziye ismini de veren ana karakter Ertuğrul'un daha 12. yüzyıl gibi erken bir dönemde son derece modern bir millet ve ümmet bilinci vardır; tüm askeri ve siyasi hamlelerinin kılavuzu olan bu bilinç dizinin tanıtım metninde şu sözlerle özetlenmiştir: "İhanet, ihtiras ve akıl oyunlarıyla yüz yüze gelen Ertuğrul için tek hedef vardı. Bir milletin dirilişine vesile olmak..."

Gerçekten de, dizinin sunduğu anlatıya göre Ertuğrul bir yandan İslam dünyasını, yani ümmeti, diğer yandan da Türk dünyasını liderliği altında bir araya getirip birleştirecek olan emperyal bir figürdür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok önceleri Ertuğrul'un yapıp ettikleri devasa bir cihan imparatorluğuna giden yolda döşenen taşlar olarak sunulur. Bakıldığında, geçmişe dönük, teleolojik ve tarihdışı okuma, Boym'un 'yeniden kurucu nostalji' olarak adlandırdığı olguya karşılık gelir. Zira *Diriliş: Ertuğrul* dizisinde sunulan bu emperyal anlatı, AKP'nin İslam dünyasını birleştirme ve Ortadoğu'da etkin bir güç olma iddiasına karşılık gelen Yeni Osmanlıcı tutum ile örtüşmektedir.

Diriliş: Ertuğrul Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun öncesinde Ertuğrul ve alplerinin, Kayı Boyu'nun var oluş ve güçlenme mücadelesinde oynadıkları destansı rolü merkeze alan popüler bir anlatıdır. Ertuğrul ve alpleri bu süreçte bir yandan dış güçlerle savaşır; lakin onları dış güçlerden daha fazla zorlayansa obanın içindeki iç mihraklar, ayrılıklar ve ihanetlerdir. Sıkça vurgulandığı üzere, dış düşmanlarla kıyaslandığında, bu iç mihraklar ve hainler millet ve ümmetin birliğine ve dirliğine daha büyük bir tehdit arz etmektedir. Haçlılar, Tapınak Şövalyeleri, Moğollar ya da Bizanslılar farklı sezonlarda karşımıza çıkan asli düşmanlardır. Belirttiğimiz üzere Kayı Boyu ya da Selçuklular içindeki düşmanlar, dizinin anlatısında daha merkezi bir konum kazanmaktadır. İç ve dış düşmanlara karşı yapılması gerekense Ertuğrul'un tartışılmaz liderliği ve otoritesi altında birleşmektir.

Diriliş: Ertuğrul AKP siyasi seçkinleri ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'la yakın bağları ile de dikkatleri üzerine çekmektedir. TRT'de yayımlanan dizi cömertçe maddi ve manevi olarak desteklenmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere önde gelen AKP figürleri her fırsatta diziyi izlediklerini belirtmişler ve dizinin tanıtımını gönüllü olarak üstlenmişlerdir. Erdoğan bir keresinde dizi platosunu ziyaret ederek yönetmen koltuğuna oturmuştur. *Diriliş: Ertuğrul* yapımcıları ve senaristleri de bu desteğin hakkını vermek için ellerinden geleni yapmışlar, AKP'nin güncel politik vurgu ve dertlerini sistematik olarak senaryoya ve anlatıya yedirmekten geri kalmamışlardır. Aslında bir bakıma, Kayı Boyu günümüz Türkiye'sinin tarihsel bir projeksiyonu ve obadaki mücadeleler de güncel politik mücadelelerdir. Ertuğrul da bir Erdoğan temsili olarak okunmalıdır. Dizinin retrospektif ve araçsalcı tarih yorumu ve günümüz siyasi mevzilenişleriyle ilişkisi dizi senarist ve yapımcılarından Mehmet Bozdağ tarafından kendi sözleri ile şu şekilde ifade edilir:

> Hayalime ve aklıma ne düşerse onu yazıyorum. Tabii bunun bir sistematiği var, o ölçüde devam ediyorum yazmaya. Yalnız şu var. O dönem hakkında çok az bilgi var elimizde. Bugüne ait hikâyeleri o güne uyarlamak çok zorluyor bizi.[35]

Dizinin güncel siyasi çekişmelere eklemlenme düzeyini anlamak açısından çarpıcı bir olay Süleyman Şah Türbesi'nin 22 Şubat 2015 tarihinde güvenlik sebebiyle taşınmasının (Şah-Fırat Operasyonu) dizi-

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 7 Haziran 2015 tarihinde *Diriliş: Ertuğrul* dizisinin setini ziyaretinde

de "öngörülmesi" ve Süleyman Şah'ın vasiyeti olarak aktarılmasıdır. Dizinin dokuzuncu bölümündeki bir diyalogda Süleyman Şah, yakınlarından birine, torunlarının birinin gelip mezarlarını orada koymayacağını, kendi topraklarına taşıyacağını söyler.

Diriliş: Ertuğrul ya da burada ele almadığımız *Payitaht: Abdülhamit* ve *Filinta* gibi popüler kültür anlatıları AKP'nin Yeni Osmanlıcı yerli ve milli kültür yaratma ve yeni bir kültürel-politik hegemonya inşa etme çabasında önemli bir işlev görürler. Aynı zamanda komplocu, yeniden inşacı ve manişeist mantığın AKP söyleminde işgal ettiği merkezi konumun da altını çizer. Diziye göre, dış ve -daha tehlikelisi- iç düşmanlar tarafından sürekli olarak tehdit ediliyor olmak daimi bir olağanüstü hal rejimini gerekli ve kaçınılmaz kılar –ki bu AKP'nin bugün benimsediği politik hatla da uyum içindedir.

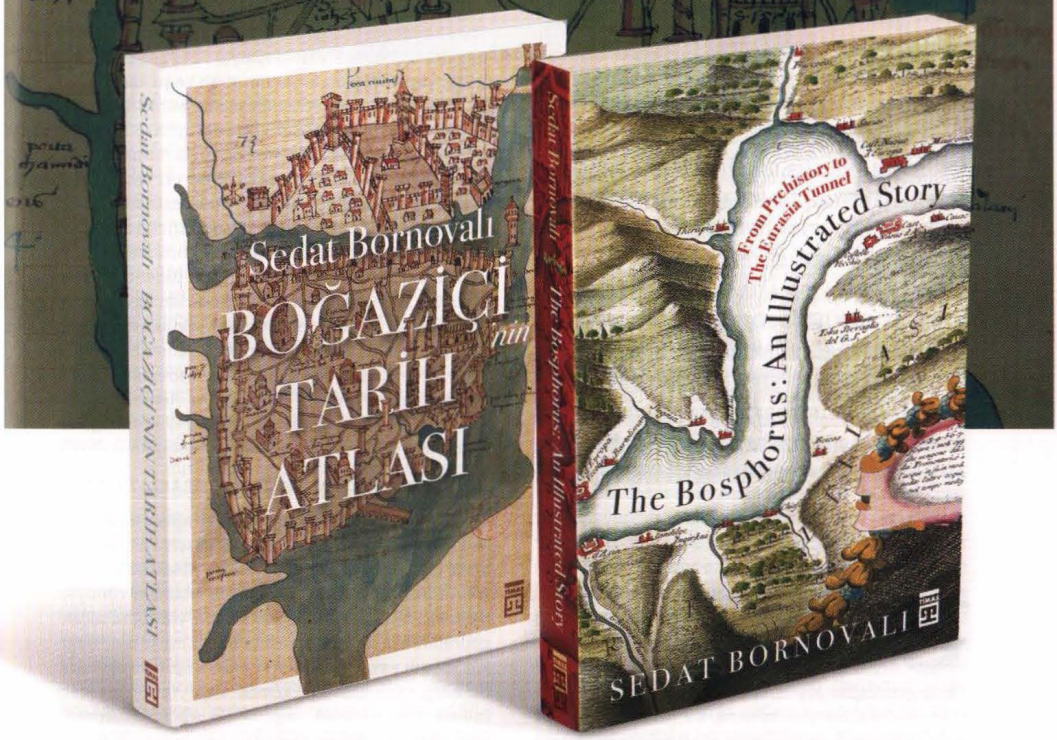
Bitirirken, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın TRT World Kanalının açılış gecesinde, 2016 Altın Kelebek Ödül Töreni'nde *Diriliş* ekibi ile program sunucusu Okan Bayülgen arasında yaşanan gerginliğe atfen yaptığı konuşma tarihin ve hikâyelerin işlevleri ve popülist bir söyleme nasıl eklemlenebildiği hakkında bize çok şey söylemektedir:

> Benim çok sevdiğim bir Afrika atasözü var, 'Aslanlar kendi hikâyelerini yazmadıkça, avcıların kahramanlık hikâyelerini dinlemek zorundayız'. Onun için aslanlar kendi hikâyelerini yazmaya devam edecekler. Onların o şekilde yorum yapmalarına hiç kafanızı takmayın, yola devam edin. Bu millet sizi bağrına basmış. Onlar bassa ne yazar basmazsa ne yazar? Onların orada verilecek şekli bir ödülü önemli değil. Asıl önemli olan siz bu milletin gönlünü kazandınız ya asıl ödül bu. Benim torunlarım bile ya bırakamıyorlar. Bu denli gönülleri fethetmiş bir dizi bu. Sıradan değil. Beyefendi izleyememiş, fırsat bulursa izleyecekmiş.[36]

DİPNOTLAR

1 Burak Özçetin (2019) "The Show of the People against the Cultural Elites: Populism, Media and Popular Culture in Turkey", *European Journal of Cultural Studies*.
2 Savaş Arslan (2011) *Cinema in Turkey*. New York: Oxford University Press, s. 175.
3 Tebessüm Öztan (2013) "Bir Aşkınlık Anlatısı Olarak Şimal Yıldızı..." Sünbüloğlu, N. (der.) *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(Lik)ler*. İstanbul: İletişim, s.117.
4 Eric J. Hobsbawm (1983) "Introduction: Inventing Traditions", Hobsbawm EJ ve Ranger T (der.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, s.6.
5 Selim Deringil (2017) *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İstanbul:İletişim,s.20.
6 Benedict Anderson (1991) *Imagined Communities*. London and New York: Verso.
7 Lucien Febvre ve Martin H. (2000) *Kitabın Doğuşu*. İstanbul: Avcıol.
8 Anderson, s. 164.
9 Svetlana Boym (2009) *Nostaljinin Geleceği*. İstanbul: Metis,s.14.
10 Age. s. 20.
11 Cas Mudde (2004) "The Populist Zeitgeist", *Government and Opposition*, 39(4).
12 Francisco Panizza (2005) "Introduction: Populism and the Mirror of Democracy", Panizza F (der.) *Populism and the Mirror of Democracy*. Verso: London and New York
13 Ernesto Laclau (2005) *On Populist Reason*. Verso: London and New York, s. 81.
14 Nadia Urbinati (2014) *Democracy Disfigured: Opinion, Truth and the People*. Harvard University Press: Cambridge, s. 141.
15 İranlı peygamber Mani'nin kurduğu, iyi ile kötü, aydınlık ile karanlık arasındaki mücadeleye dayanan din.
16 Yannis Stavrakakis (2004) "Antinomies of Formalism: Laclau's Theory of Populism and the Lessons from Religious Populism in Greece", *Journal of Political Ideologies* 9(3), s. 70.
17 Slavoj Žižek (1989) *The Sublime Object of Idealogy*. New York: Verso.
18 Paul Taggart (2000) *Populism*. Buckingham: Open University Press, s.67.
19 Andreas Huyssen (2003) *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford University Press.
20 Roger Griffin (1993) *The Nature of Fascism*. London and New York: Routledge, s. 34.
21 Michael Billig (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
22 Tanıl Bora (2017) *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
23 Bilge Yabancı (2016) "Populism as the Problem Child of Democracy: The AKP's Enduring Appeal and the Use of Meso-level Actors", *Southeast European and Black Sea Studies* 16(4).
24 *Yeni Şafak*, 21 Temmuz 2016.
25 Benjamin Moffitt (2015) "How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism", *Government and Opposition* 50(2).
26 Yabancı, age.
27 Ahmet Davutoğlu (2002) *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre
28 Sevgi Adak ve Ömer Turan (2011) "Çatışma, Diyalog, İttifak: Türkiye-AB İlişkilerinde Medeniyetçi Söylem", *Toplum ve Bilim* (120).
29 Hakan Övünç (2015) "Identifying Ottomanisms: The Discursive Evolution of Ottoman Pasts in the Turkish Presents", *Middle Eastern Studies* 51(3).
30 Cenk Saraçoğlu (2013) "AKP Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçi Doktrini Olarak Stratejik Derinlik", *Alternatif Politika* 5(1), s. 60.
31 Nageham Tokdoğan (2018) *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim, s. 74.
32 İnalcık H (1994) *An Economic and Social History of the Ottoman Empire Vol. I. 1300-1600*. Quataert D (ed.). Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press, s.11.
33 Süleyman Demirci (2013) "Is the Early Ottoman History 'A Black Hole?': Discussions About the Foundation of the Ottoman Empire and Gazi/Gazâ Concepts", *History Studies* 5(1).
34 Kafadar C (1996) *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*. California: University of California Press, s. 11.
35 Mehmet Bozdağ (2016) Destanlarımız her çağda yaşıyor. *Cins*, Aralık. s. 15.
36 Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Diriliş ekibine destek. *NTV*, 16.11.2011. https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-dirilis-ekibine-destek,vuBnb_I620uQk8Ae8aLo1g

Boğaz'ın Serin Sularında Mavi Bir Yolculuk!

Sanat tarihçisi Dr. Sedat Bornovalı'nın, dünyada bir örneği daha olmayan Boğaziçi'nin her iki yakasına sıralanmış tarihî ve kültürel mirası tadına doyulmaz bir incelikle ve zengin görseller eşliğinde anlattığı kitabı *Boğaziçi'nin Tarih Atlası* şimdi İngilizcede...

TİMAŞ

timas.com.tr timastarih iyi ki kitaplar var...

Necip Fazıl'dan Payitaht'a: Hangi Abdülhamid?

EMRE CAN DAĞLIOĞLU*

PAYİTAHT ABDÜLHAMİD DİZİSİ, NECİP FAZIL KISAKÜREK'TEN MUSTAFA ARMAĞAN'A UZANAN MUHAFAZAKAR SAĞ TARİHYAZIMINDAN BESLENDİĞİ KADAR, DÖNGÜSEL MAĞDURİYET ANLATISININ GLOBAL ANLAMDA YÜKSELİŞİNİN BİR ÜRÜNÜ OLARAK DA GÖRÜLMELİDİR. TARİHİ, MAĞDURİYETLER TEMELİNDE ANLATAN VE BU MAĞDURİYETLERİN ÖZNELERİNİ GÜNCEL SİYASETİN SEYRİNE GÖRE KURGULAYAN BU TARZ MİTİK ANLATILAR DÜNYANIN HER YERİNDE POPÜLİST SİYASİ HAREKETLERİN ÖNEMLİ PARÇALARI ARTIK. TARİHSEL GERÇEKLİKTEN DEVŞİRİLEN MAĞDURİYET TEKELİNDEN BİR KORKU SİYASETİ DEVŞİREN BU SİYASİ HAREKETLER, ÇEŞİTLİ ŞEKİLLERDE BU ANLATILARI EBEDİ KILMAK DERDİNDELER.

Ünlü Avrupa tarihçisi Timothy Snyder, 2010'larda totaliter fikirlerin siyaset sahnesine dönmesi ve ana akım haline gelmesinin, tarihe farklı bir bakış açısını da beraberinde getirdiğini söyler. Esas dinamiği kriz üretmek olan bu totaliter siyaset tarzı, bu krizlerin ezelden beri sürdüğünü vurgulamak için tarihsel gerçeklerden çok, mitik anlatılara ihtiyaç duyar. Bu anlatılar, merkezine aldığı toplumun devamlı olarak mağdur edildiği iddiasındaki kurgulardır. Bu kurgularda zaman geleceğe doğru akmaz, döngüsel olarak tekerrür eder. Bu döngüsellik içinde, söz konusu toplumun bitmek tükenmek bilmeyen ve her daim aynı kalan tarihsel tehditler karşısındaki mağduriyeti ön plana çıkarılır. Dolayısıyla, ne yaparsak yapalım, o tehditler hep vardır. Düşman bizi hedef almaktan hiç vazgeçmeyecektir. Bu anlatının içinde politik liderin yapabileceği tek şey, tehditlere karşı toplumu korumaktır. Daha fazlasını yapmak, yani toplumu tehditler karşısındaki kırılgan halinden çıkarmak ise bu sonu gelmez tehlikeler döngüsünde yapabileceği bir şey değildir, zira tehditler sayısızdır ve biri bitmeden diğeri zuhur edecektir. Ve tabii ki, söz konusu lider bu rolü üstlenmediği veya bir değişim olduğu/talep edildiği anda, toplum tehlikelere tamamen açık hale gelecek ve hatta toplumun bilinen haliyle sonu gelecektir.[1]

Bu yazı 2017 yılında yayına giren ve şu anda üçüncü sezonunda olan Payitaht Abdülhamid dizisinin Snyder'in işaret ettiği bu tür bir yeni tarihsel anlatıya denk düştüğüne ve hangi noktalarda muhafazakâr sağın tarihçilik geleneğinde ciddi bir yer teşkil eden Abdülhamid literatüründen farklılaştığına bakıyor. Bunun için, yazıda öncelikle muhafazakâr sağ fikriyatın kilit ve belki de kurucu figürü Necip Fazıl Kısakürek'in bahsettiğim literatürün başat eseri *Ulu Hakan II. Abdülhamid Han*'ındaki sultan figürünü inceleyeceğim. Bunun yanı sıra, hem söz konusu literatürü popülerleştirerek günümüze taşıması hem de dizinin tarihçi ekibinde bulunması bakımından önemli bir isim olan Mustafa Armağan'ın *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı* serisinde çizilen Abdülhamid figürünü dizide verilen anlatıyla karşılaştıracağım.

"İDEOLOCYA ÖRGÜSÜ"NÜN ZORAKİ LİDERİ

Necip Fazıl ilk kez 1965 yılında kitaplaştırdığı *Ulu Hakan*'ı, Abdülhamid'e dair resmileşen anlatıya bir karşı çıkış olarak kurgular. Fakat Kısakürek, bu kitabı "tarihi hikmet yönünden ele alabilen cemiyet hamurkarı bir büyük fikirci" olarak yazdığını alçakgönüllülük örtüsü altında ima eder. Zira amacı, "hakikat kaygılı yavan bir akılla nizama uygun ve eksiksiz bir karşı tarih anlatısı yazmak" veya "tarihe ait meçhulleri malum kılmak" değildir. Bu kitabın esas derdi, "belli başlı bir ideolocya örgüsüne uygun bir muhakemenin nasıl olacağını öğretebilmek"tir. Kısakürek için, bu "her melekeye dayanan bir tez, bir manifesto ve bir dava çerçevesi"dir. Bu çerçeveye yani güttüğü cemiyet davasına en uygun tarihsel şahsiyet olarak II. Abdülhamid'i gördüğü için böyle bir anlatıya girişir. Abdülhamid, onun için, çizdiği ideolojik çerçevede başlattığı fikir hamlesine gönül verenlerin bakıp feyz alabilecekleri "ilk tarla"dır.[2] Bu sebeple, Kısakürek için, Abdülhamid'in hasımlarının sultan için söyledikleri ve yazdıkları önemlidir zira onları yalanlamak ve bu anlamda "tabu kırıcılık" onun için önemli bir motivasyondur.

Bu çerçevede, Necip Fazıl'ın çizdiği Abdülhamid portresi elbette ki övgü doludur. Abdülhamid, henüz çocukken dahi etrafındaki sahtelikleri sezmeyi be-

Necip Fazıl Kısakürek
Kaynak: https://www.haberlerankara.com/haber/2564594/turk-edebiyatinin-ustadi-necip-fazil-kisakurek

cerebilen büyük bir şahsiyettir. "Her şeyi gören, duyan, sezen hassas mizacıyla efsanevi bir karakter"dir ve bu sayede incelikli hesaplar üzerine kurduğu dış siyaseti hünerle uzun yıllar yönetmeyi becermiştir. Zira yönetim anlamında bir dehadır ve böylece devleti nihai akıbetinden otuz üç yıl müddetle kurtarmayı başarmıştır. Yalnızca zekâ ve karakter anlamında değil, Kısakürek'e göre zarafet anlamında da Sultan gıpta edilen ve adeta arzu edilendir. Tüm bunların bir araya gelebilmiş olmasına, Necip Fazıl bir ilahilik atfeder. Ona göre, Abdülhamid "devlete kudret ve şevket kazandırmak ve bütün Osmanlı tebaasını hürriyet, huzur ve adalet nimetlerine kavuşturmak için" ilahi bir kaderle tahta geçmiştir. Abdülhamid'in Berat gecesinden bir gün sonra doğması ve Berat gecesine üç gün kala tahta çıkması buna işarettir. Aynı şekilde, derin sezgisi ona bahşedilen ilahi nurla açıklanabilir. O kadar ki, Abdülhamid "tek başına azizleştirilecek ve her şeyin üstünde tutulacak bir ruh ve seciye cevheri"dir. Bu ilahi seçilmişliğin izleri, Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra da varlığını sürdürecektir. Zira Abdülhamid düşmanlarının hemen hepsi, "ilahi irade ve Sultan'ın ahının tesiriyle bir şekilde mahvolacaklardır."[3]

Tüm bunlara rağmen, Abdülhamid, Necip Fazıl'ın aradığı "aksiyonu ruhta başlatacak ve çığır açabilecek" olan lider değildir. Sultan, şahsında çok önemli özellikler toplamış olsa da, "fert ve cemiyet halinde yepyeni bir petek mimarisi kurup onu yepyeni bir aşk ve iman haliyle doldurabilecek çok büyük bir fikir ve aksiyon kahramanı" soyundan gelmez. Kısakürek'e göre, tüm Osmanlı hükümdarları içinde "illet"i yalnızca o görmüştür ve "ilacını getiren" de yalnızca odur.[4] Necip Fazıl, "*egomania*"sı dikkat alınarak okunduğunda, bu noktada adeta kendisinin büyük bir fikir adamı olarak bahşedilmiş olmasını müjdeler.[5] Başka bir deyişle, davasını aksiyona dönüştürecek lideri aradığını açık eder. Şöyle ki, ona göre, Abdülhamid'in esas eksiği, yakınında aksiyonu başlatabilecek büyük bir fikir ve hareket adamı olmamasıdır. Türk tarihinin yaklaşık 400 yıldır bu tür bir adamın eksikliğini hissettiğini söyleyerek bizzat kendisini işaret eder. İşte tam bu eksiklik sebebiyle Abdülhamid tamamlanmamıştır ve onun için ancak "müdafaa ve eldekini muhafaza dehası" denebilir. Bu nedenle, Osmanlı'nın kurtuluşunu hızlı ve kalıcı bir şekilde sağlayamamıştır. Zamana yaydığı sabırlı bir arayışa girmiş fakat etrafını saran tehditler buna izin vermemiştir. Bundan dolayıdır ki, Abdülhamid "Türk tarihinin en büyük mazlumu"dur.[6] Yani Necip Fazıl için ideal lider figürü değil, tarihsel haksızlığın kristalize halidir. Dönüp baktıkça tarihsel haksızlığa karşı bir hınç duyulacak, bu hınç güncel siyasi mücadeleye tahvil edilecek ve bu mücadeleyle kazanılacak olanlar ancak tarihsel adaleti yerine getirecektir.[7]

Necip Fazıl'ın tehdit algısı zamanda, mekânda ve çeşitlilikte bir hayli geniştir ve Kısakürek bu tehlikelere ve öznelerine karşı kullandığı dilde bazen küfre varacak kadar serttir. Abdülhamid için bu tehlikeler, Batı kopyacılığı olarak gördüğü Tanzimat'ın ve onun "yarı ve çeyrek aydınları" ile Galata bankerlerinin "mikrobuna kendini kaptırmış saraydaki çevresi"yle başlamıştır. Ancak Abdülhamid bunların esas maksatlarının ne olduğun en toy halinde bile sezebilmiş ve kendini her daim bunlardan uzak tutmayı başarabilmiştir. Bunların ardından, Kısakürek'in Türkçü-İslamcı bir perspektiften okuduğu dönemin bin bir çeşit tebaası ve onların gafletleri gelmektedir. Ona göre kozmopolitlik bir hakaret olan Masonluk, "gizli Yahudi hegemonyasının nöbet kulübesi olmak"; bu tebaaların eşitliğini savunmak ise "Mason meraklı insaniyetçilik"tir. Yalnızca bu beklenen kategoriler değil, Necip Fazıl için siyah harem ağaları dahi bir tehdittir çünkü ona göre bu "çikolata renkliler, zekaları kısıtlı olsa da, son derece kurnaz ve altına meraklıdırlar." Necip Fazıl, aynı zamanda Hristiyan ve Yahudi tebaanın hiçbir temsilcisine Osmanlıcı olma ihtimali bırakmadığı bir tablo çizer. Osmanlı için canını feda edeceğini söyleyen tüm gayrimüslimleri "samimiyetsiz, aşağılık ve azınlık aksanlı" ("ikili oynayan" anlamında kullanır) bulur.[8]

Gayrimüslimlerin esas niyetlerinin karşısında Abdülhamid'i gerçek bir Türkçü olarak gören Necip Fazıl için, Genç Osmanlı-Jön Türk hareketi "Garp ena-

Fransız dergisi Le Petit Journal'ın 18 Ekim 1908 tarihli kapağı. İllüstrasyonda Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve Bulgaristan'ın özerk ülke olarak bağımsızlığını ilan etmesi karşısında II. Abdülhamid'in çaresizce seyirci kalışı tasvir ediliyor
Kaynak: https://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Le_Petit_Journal_Balkan_Crisis_(1908).jpg

yisi sahte aydınlar"dır. İttihat ve Terakki ise "öz kökünü kaybetmiş, İslam'dan sıyrılmış, öz nefsini inkâr etme pahasına Batı'ya yönelmiş ve bütün iç muhasebeleri bundan ibaret kalmış insanlar" topluluğudur. Buradan anlaşılacağı gibi, Necip Fazıl için özellikle İngiltere ve Rusya (dönemin anti-komünist literatürüne göre Moskof) Osmanlı'yı paylaşmak için her an fırsat kollamaktadırlar. Ancak Necip Fazıl'ın azılı antisemitizmi bu noktada kendini çok net gösterir. Zira ona göre, Abdülhamid'in en büyük düşmanı "ne Ermeni ne Moskof ne İngiliz ve ne de milli kök alakasını kaybetmeye başlayan yarı aydın Türkler zümresi"dir; gizli planda "baş düşmanı sadece Yahudi'dir". Necip Fazıl için bunun tek sebebi "Yahudi'nin tipi ve seciyesi"dir; İngiltere'deki, Galata'daki banker de, saraydaki doktor da "bozguncu ve fesatçı"dır.[9]

Necip Fazıl için, Abdülhamid'in bu tehditler karşısında attığı adımların hiçbirisi eleştiriye muhtaç değildir. Kısakürek'e göre, bu anlamda söylenebilecek tek şey, Sultan'ın gerekenden fazla merhametli olmasıdır. 31 Mart Olayı'nda İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nu Hassa Ordusu'yla ezmemiş olması da bunun en kuvvetli delilidir. Ancak bunun dışında, onun için dönemin şartları gereği ortada olan aciliyete rağmen eleştirilebilecek bir şey yoktur. Kısakürek'in bu tür eleştirel yaklaşımlara verdiği cevap şudur: "Devletin perişan hali ortadayken bunlarla mı uğraşalım?" Bu anlamda, Necip Fazıl bir Abdülhamid apolojisti değildir çünkü ortada apolojisi yapılacak, gerekçe üretilecek bir şey yoktur. Kısakürek için de, Abdülhamid'i yazarken demokrasi karşıtı ve istibdat yanlısı görünmek gibi bir kaygıya mahal yoktur çünkü kendi ideolojik cephaneliğinde demokrasiden çok, güç ve iktidar sahibi olmak önemli bir değer taşır. Ona göre, yönetim şekilleri milli üstünlüğe giden yolda sadece teferruattır, bu yolda mesele üstün şahsiyetlere sahip olmaktır. Çünkü bir milleti kurtaracak kahraman hiçbir zaman "bir anayasa muharriri" değildir. Bu kişi ancak milletin mahkumiyetinin tüm sebeplerini bilen ve sırrını çözmüş olan "büyük bir diriltici ve aksiyon insanı" olabilir. Bu yüzden, 1876'da ilan edilen Meşrutiyet'in kahramanı olarak görülen Mithat Paşa, "sahte kahraman, içi samanla dolu bir müze aslanı"dır ve sürgüne gönderilmesi onun için bir kurtuluştur. 1878'de Meclis-i Mebusan'ın kapatılarak meşruti yönetime son verilmesi de Abdülhamid'in yönetimi hızlıca ele alması gereken bir ortamda "bir kılıç darbesi"yle meseleyi çözmesidir. Abdülhamid'in sert sansür politikası ise "milli bünyeyi korumak için, doktorun aşı enjektörü gibidir."[10]

Necip Fazıl'a göre, Abdülhamid'in şifacılığı, iç ve dış siyasetteki başarısı sayesindedir. Bu bağlamda, maceradan uzak, rakiplerinin tezatlarını kovalayan ve birbirine düşürme politikası güden Sultan, "basit bir savaş"a (1897 Osmanlı-Yunan Savaşı) girerek bu dönemi atlatma başarısı göstermiştir. İçeride ise "mikropları temizleyerek," "devlete yeni bir ruh getirerek" ve "dini, cemiyete hakim kılarak" Tanzimat'tan beri Osmanlı'ya ilk defa "huzur ve hayat şevki" getirmiştir. Bu duygular, başarılan gerçek kalkınma sayesinde mümkün olmuştur. Bu kalkınma çerçevesinde, Abdülhamid eğitimden demiryollarına, sağlıktan fabrikalara ne eser varsa hepsine imzasını atmıştır. Böylece "ruhunu Doğu'dan ve aklını Batı'dan alan şahsiyetli bir medeniyet anlayışı ve milli ruh" kökünü ilk defa Abdülhamid'de bulmuştur. Bu sayede, Necip Fazıl'a göre, Abdülhamid dönemi halk dilinde de "bereket" olarak anılır.[11] Kısakürek'in Abdülhamid anlatısı boyunca Sultan'ın halktaki imajına değindiği tek nokta burasıdır. Bu anlamda Necip Fazıl, halkın Sultan'a verdiği payeleri bir değer olarak ön plana çıkaran bir anlatı kurgulamaz. Onun kurgusunda güç ve iktidarın temeli halkın sevgisinde değil, yönetim kabiliyetindedir ve bu anlamda, yönetebilmek için halka ihtiyaç yoktur.

MİSTİK ABDÜLHAMİD

Mustafa Armağan'ın yazdığı *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı* (ilki 2006'da, ikincisi 2009'da yayımlandı) serisinin ruhunu ve yapısını Necip Fazıl'ın Ulu Hakan'ından aldığı ziyadesiyle aşikardır. Zira Armağan, Necip Fazıl'ın "Abdülhamid'i anlamak her şeyi anlamak olacaktır" cümlesini Sultan'a dair sorduğu soruların ve merakının merkezine koyar.[12] Ancak Necip Fazıl'dan farklı olarak Armağan, tarihçiliğe yeni bir perspektif getirmek konusunda iddialıdır. Fakat yine de Armağan'ın yapmaya çabaladığı da Necip Fazıl'ınki gibi Abdülhamid'i tarihsel bir sembol ola-

rak ele almak değildir; bugüne ve geleceğe yönelik bir projeksiyon ortaya koymaktır. Armağan'a göre, 2000'lere kadar gelen anlatı Türkiye'ye o güne kadar dünyada biçilmiş rolün getirdiği bir dar ufuklu perspektifin ürünüdür, Türkiye bu rolünü nasıl değiştirme gayretindeyse, tarihe bakışını da aynı şekilde değiştirmelidir.[13] Abdülhamid bu şekilde ele alınabilecek sıradan bir tarihsel şahsiyet değildir. Hatta şahsiyet tanımının sınırları dahi ona dar gelecektir zira Abdülhamid emperyalizme karşı soylu direnişin son kalesi, insanlığın son adasıdır, o bir fikirdir. Bu anlamda, Armağan'ın ortaya koyduğu iki kitap, yalnızca Sultan'ın varsa hata ve eksiklerine gerekçeler ve bahaneler bulma ve yaptıklarını temize çıkarma arayışında bir *hagiografi* olarak ele alınamaz.

Muhafazakar tarihçiliğin de katkısıyla II. Abdülhamid figürü tüketim kültürünün bir parçası haline geldi

Armağan'ın yapmaya çalıştığı Abdülhamid'i soyutlaştırmak, mistikleştirmek ve Necip Fazıl'ın deyimiyle azizleştirmektir. Ancak Armağan'ın kafasındaki Abdülhamid figürü, Kısakürek'inki kadar net değildir. Armağan'ın Abdülhamid'i, Sultan'dan başkasının çözemediği sırlar ve paradokslar içinde çok gizemli bir şahsiyettir ve üzerindeki sır perdeleri kaldırmakla tükenmeyecektir. Bu da Sultan'ı yalnızca tarihsel bir bağlam içerisinde ve araştırmalarla elde edilecek bilgilerle anlaşılamayacak bir karaktere dönüştürür. Abdülhamid'i anlamak, bilgi sahibi olmanın ötesinde ayinsel bir eyleme dönüşür. Böylece Armağan onu zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde ebedileştiren bir anlatı kurgular. Bu kurguda Sultan, varlığı ve yaptıkları kadar yokluğu ve yapamadıklarıyla da etkili ve kutsal bir ruh olarak ele alınır. Bu yüzden Armağan, *Tutunamayanlar*'ın Turgut'unun Türkiye'nin siyasi sorunlarının kaynağı ve tezahürü olarak gördüğü Abdülhamid kabusunu dahi Sultan'ın mirasının uzun erimli etkisi olarak takdirle anacaktır.[14] Zira görmeyi arzu ettiği gibi Abdülhamid, uzak görüşlü ve başa çıkılamaz bir hayalet olarak her yerdedir. Bu anlamda, tüm 20. yüzyılı ve bugünü okumak için anlamanın olmazsa olmaz olduğu bir figürdür.

Armağan'ı Kısakürek'ten ayıran bir başka önemli özellik, ortaya koymak istediği tablo için Abdülhamid üzerine yazılmış yarı-akademik ve akademik çalışmaları seferber etmiş olmasıdır. 1950-1980 arasında bazısı büyük ilgi görmüş muhafazakâr eğilimli popüler tarih mecmualarına yaslanan Armağan, 1990'lardan itibaren büyümeye başlayan eleştirel tarih literatürünü de söylemsel mühimmat devşirmek için kullanır. Bu anlamda, öncüllerinden ayrılsa da, söz konusu literatürün nüanslı anlatısını ve tarihsel anın her öznesine eleştirel bakışını bir kenara koyar. Armağan için önemli olan bu tür çalışmalarda geçebilecek bir cümlenin dahi kendi anlatısı için işlevsel olup olmamasıdır. Bu sebeple, çoğu zaman bu alıntılar bağlamından koparılarak, söz konusu tarihçiler Abdülhamid'i yüceltmek amacıyla çalışmışçasına sunulur. Örneğin, Armağan'a göre Nadir Özbek'in Osmanlı'nın son dönemindeki sosyal devlet mekanizmasını incelediği doktora tezi "Abdülhamid Han'ın iyilikseverliği ve hayırlı baba imajı" üzerinedir. Öte yandan, Ussama Makdisi'nin "Osmanlı oryantalizmi" olarak isimlendirdiği kolonyalist yönetim zihniyeti, Armağan için Osmanlı'nın Batılı güçlere benzediğini ortaya koyan bir nitelemedir. Aynı şekilde Abdülhamid'e, kolonyalist bir yönetim pratiğine işaret eden "imparatorluğun yeniden/içeriden fethi politikası" uyguladığını atfetmek, Armağan'a göre çok doğru ve Sultan'ı yüceltici bir tespittir.[15] Zira Armağan, Necip Fazıl ve diğer anti-Kemalist sağ tarihçilerden farklı olarak, modernite-gelenek ikilemi içinde Abdülhamid'i gelenek tarafında gördüğü için göklere çıkarmaz. Bu anlamda, Tanzimat'ı yalnızca Batı kopyacılığı olarak görmez ve düşmanca ele almaz. Aksine, Abdülhamid Tanzimat'ın modernleşme çabasının en önemli taşıyıcısıdır hatta Tanzimat devrinin ve hatta daha sonra Kemalizmin düştüğü gelenekten uzaklaşma hatasından azade (ve "dine saygılı") olduğu için bu çabanın en doğru ve gerçek temsilcisidir.[16]

Bu bağlamda, Armağan'ın Abdülhamid'e yönelen tehditler kurgusu da Necip Fazıl'dan farklılık gösterir. Elbette yine Sultan'a yönelen tehditlerin ardı arkası kesilmez ve sürekli bu tehlikelerle boğuşmak zorunda kalır. Ancak Armağan bu tehditlerin çeşitliliği konusunda Kısakürek kadar cüretkâr değildir. Abdülhamid'in en yakın adamlarının gayrimüslim olduğunu ve bu tebaalara karşı yumuşak ve eşitlikçi bir siyaset güttüğünü özellikle ön plana çıkarır; esas tehdit kaynağı, Batı ülkeleri ve onların yönettiği gizli örgütlerdir. Bu anlamda, Armağan için de bu gizli örgütlerin Masonik ve dolayısıyla Yahudilikle bağlantılı olduğuna yaslanan antisemit komplo teorileri ikna edici ve açıklayıcı olsa da, bu kurguda Osmanlı Yahudileri "bizim Yahudilerimiz" olarak farklı bir yere konur ve nihayetinde "iyi Yahudiler"e yer verilir. Bu anlamda, Armağan Abdülhamid'in dünyasını Necip Fazıl kadar Türkçü bir perspektiften okumasa da, İslamcılık bu dünyayı anlamlandıran temel

renk olarak anlatıda yer alır. Abdülhamid, oyunu global anlamda büyük oynayan, tüm İslam dünyasının liderliğine oynayan ve koloni Müslümanlarına yardımlarla koşan beynelmilel bir figürdür. Aynı şekilde, Armağan, her ne kadar İttihatçıları Sultan'ı devirmek ve daha sonra imparatorluğu batırmakla sürekli suçlasa da, onlara karşı Necip Fazıl kadar sert değildir. Zira Armağan'a göre Sultan, hainler hariç gafil evlatlarını her şeye rağmen bağrına basmaya hazır bir babadır.[17]

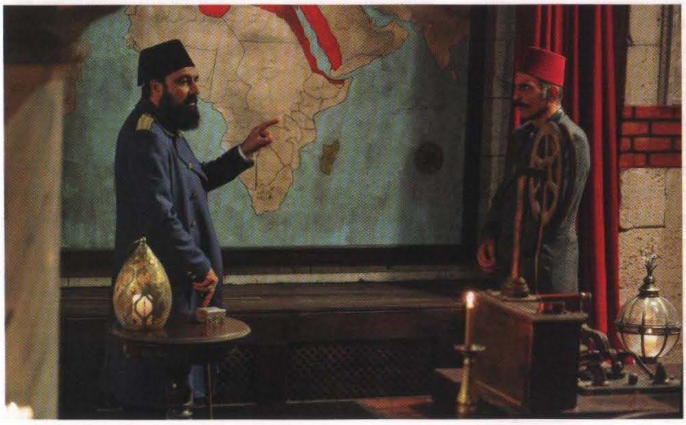
Bu yönüyle Armağan'ın kurgusu Necip Fazıl'ınkinden bir kez daha ayrılır. Armağan'ın Abdülhamid'i sert bir lider/baba portresinden çok, affedici bir aile babası figürüdür. Bu sebeple Sultan'ın derin merhameti anlatı boyunca sürekli olarak vurgulanır ve Necip Fazıl'ın yaptığı gibi haddinden fazla görülmez veya eleştirilecek bir yön olarak değerlendirilmez. Zira Armağan'a göre Abdülhamid'in halka olan sevgisi ve halkın ona teveccühü çok önemlidir. Dahası, Abdülhamid'in ne kadar doğru bir lider olduğunun en temel göstergesi ve dayanağı budur. Armağan'ın Abdülhamid'i gücünü ve iktidarını halktan alır. Aydınlar onu anlayamamış olsa da, Sultan kendini halka anlatmayı başarmıştır. Bunu sağlayan en temel şey ise Abdülhamid'in projeciliği, yaptığı altyapı yatırımları ve elinden geldiğince kalkındırdığı ekonomidir.[18] Bu anlamda, Armağan'ın Abdülhamid'i Necip Fazıl'ınkinden farklı olarak bir aksiyon adamıdır aynı zamanda. O, projelerini el yordamıyla da olsa geliştiren, uygulayan ve oyunları, tuzakları bozmaya dayalı karşı oyunlar oynayan küresel bir aktördür. Dolayısıyla Necip Fazıl'inki gibi yapabileceklerinin sınırı olan bir figür değil, bizim anlayabileceğimizin çok ötesinde işler başaran bir yöneticidir.

Abdülhamid'i bugüne dair dersler vermesi için yeniden kurgulamanın ilk işaretlerini veren Armağan için, Abdülhamid'e yönelen eleştirilere gerekçeler sunmak ve Sultan'ın hatalarını temize çekmek önemlidir. Bu konularda verilecek cevap olarak da Armağan şu iki soruyu üretir: "ya ne yapsaydı?" veya "diğer imparatorluklarda yok mu?" Bu çerçevede, Armağan Abdülhamid'e yönelen otokrat suçlamasına ve sert sansüre yapılan eleştirileri dönemin diğer devletlerinden örneklerle göreceli hâle getirirken, I. Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla ilgili konuda da dönemin şartlarının Sultan'a başka çare bırakmadığının altını çizer.[19]

PAYİTAHT'TA YENİ NE VAR?

Bu anlatılar hesaba katılarak izlendiğinde, Payitaht'ın ruhunu üfleyenin Necip Fazıl ve Mustafa Armağan olduğunu söylemek mümkündür. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, dizi muhafazakar sağ tarihçiliğin önemli isimleri ve aynı kitlenin saygı duyduğu tarihçiler tarafından olağandışı bir Abdülhamid portresi çizdiğinden ötürü sertçe eleştirildi. Fakat yine de bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tarihi öğrenmek isteyenlere diziyi salık vermesi ve dizinin anlattığı olayların bugün de aynen yaşandığını söylemesi, Payitaht'ın çizgisinin ve söyleminin iktidarca onaylandığını gösteriyor.

Bu bağlamda, dizinin genel iskeletini Abdülhamid'i devirmek ve Osmanlı'yı parçalamak için özellikle çalışan ve birçok katmandan oluşan bir düşmanlar ağının Sultan'a kurduğu oyunlar ve Sultan'ın bunlara karşı imparatorluğu savunma çabası oluşturuyor. Bu yönüyle dizi, Armağan'ın kitabındaki hiç bitmeyen tehditlerin döngüsel anlatısına yakınsıyor. Fakat tehditlerin kaynağı olan figürlerin karakteri ve organizasyonu bakımından Necip Fazıl'ın hayal dünyasına daha yakın. Zira dizi Kısakürek'in çizdiği tabloda olduğu gibi saraydaki hainlerden Jön Türkler'e, Ermenilerden dış güçlere uzanan sonu gelmez bir düşman çeşitliliğine sahip. Ancak, dizinin Necip Fazıl'ın kesif antisemit kurgusuna esas yaklaştığı nokta, tüm bunların arkasında/üstünde Osmanlı'ya yönelen bir Yahudi tehdidi görmesidir. Yahudilerin iyi tüccar olması, para için yaşaması ve dünyayı çıkarları uğruna acımasızca yönetmesi gibi tüm antisemit klişelerin gürültülü biçimde işlendiği dizi, bu seviye II. Dünya Savaşı'nı Yahudilerin çıkardığına ve Holokost'un İsrail'in kurulmasını kolaylaştırmak için yine onlar tarafından kurgulandığına kadar ulaştı. Bunun yanı sıra, yine Kısakürek'in kurguladığı gibi dizide düşman figür ola-

Payitaht Abdülhamid dizisinde II. Abdülhamid'in kurduğu iddia edilen gizli hafiye teşkilatı olan "Hüdhüd Teşkilatı"nın başına "Halil Halit Paşa" adlı karakterin geçirildiği sahneden bir görüntü
Kaynak: https://www.trt1.com.tr/diziler/payitaht-abdulhamid/fotogaleri/57-bolum

Payitaht Abdülhamid dizisinde II: Abdülhamid'in 20. sene-i devriye töreninin canlandırıldığı sahneden bir görüntü.
Kaynak: https://www.trt1.com.tr/diziler/payitaht-abdulhamid/fotogaleri/1-bolum

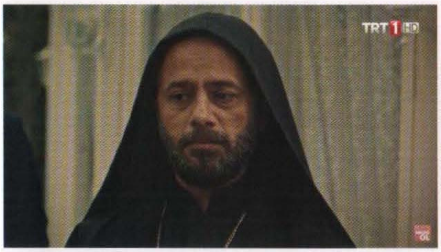
rak gösterilen gayrimüslimlerin iyi olabilme ihtimallerini bugüne kadar seyirci hiç göremedi.

Dizinin diğer anlatılardaki bir başka tehdit kategorisi olan İttihatçılara bakış açısı ise dönemsel olarak değişiyor. Dizinin ilk sezonunda Sultan'a karşı oynanan oyunlarda kullanılan bir iç muhalefet unsuru olarak gösterilen örgüt, dizinin yapımcısının İttihatçıları savaş kahramanı olarak gösterdiği başka bir diziye başlamasıyla Payitaht'tan adeta silindi. Ancak İttihatçılar, dizinin üçüncü sezonunda Yahudi üst aklın kurguladığı oyunlarda Ermenilerle birlikte yer alan iç tehdit odağı olarak geri döndüler. Yine de, Necip Fazıl'ın tamamen dışladığı "yarı aydınlar"dan çok, İttihatçılar dizide Armağan'ın tasvir ettiği gibi aralarında hainlerin bulunduğu, kandırılmış gençler olarak görülüyor. Dizide Abdülhamid sürekli olarak İttihatçıların arasında gerçek vatanseverlerin olduğu vurgusunu yapıyor. Aynı şekilde dizideki Abdülhamid, Osmanlı geçmişi ve Tanzimat Dönemi konusunda Armağan'ın çizgisindeki gibi kapsayıcı ve sahiplenici. Sultan, Tanzimat Dönemi'nde atalarının yapmış olduğu müsriflik ve Avrupa hayranlığı gibi küçük hatalardan dersler çıkarmakla yetiniyor.

Dizinin kurgusunun bir başka önemli ayağı ise geçmiş kisvesi altında bugüne göndermeler yapmak. Armağan'ın kitaplarında görece çekingen ve kısıtlı alanlarda yaptığı göndermeler, dizide istekli ve cüretkâr bir biçimde yapılıyor. Armağan'ın kitaplarını yazdığı dönemin siyasi konjonktürünün, onu bu anlamda daha cesur olmaktan alıkoymuş olduğu düşünülebilir. Ancak dizi için bu kısıtların söz konusu olmaması sonucunda Abdülhamid adeta bir sultan değil, bugünden geçmişe gitmiş bir siyasetçi olarak yer alıyor dizide. Dizideki Abdülhamid, iktidarının gücünü ne ailesinden ne tahtından alıyor. Halk tarafından kimsenin özünü anlamadığı bir sevgiye mazhar oluyor ve yaptıklarını bu sevgi sayesinde halk için yapıyor. Sultan'ın kişisel özelliklerine tezat karakter göz önüne alındığında, dizide açıkça "Abdülhamid Erdoğan'ın bedeninde yeniden doğuyor."[20]

Bu özdeşlik üzerinden iyice aşikâr olan siyasi göndermelerin yanı sıra Armağan ve Kısakürek'in vurguladığı dış politikadaki ustalık, büyüyen ekonomi ve altyapıya yatırım bağlamları tamamen bugünün anlam dünyasına hitap ediyor. Marmaray benzeri bir raylı sistem hayal ediliyor, İngiliz elçisi tokatlanıyor, CHP'ye, Abdullah Gül'e ve ABD'ye göndermeler yapılıyor. Aynı şekilde, dizide Sultan'ın önceki anlatılarda karşı karşıya olduğu tehditlere tarihsel bağlamından tamamen kopuk ekonomik tehlike boyutu da ekleniyor. Abdülhamid, yükselen et ve ekmek fiyatlarının dış güçlerin manipülasyonu olduğunu belirtiyor veya artan sebze-meyve fiyatlarına çözüm olarak günümüzdeki tanzim satış noktalarının benzeri bir yaklaşım öneriyor. Dizide Abdülhamid dönemi apolojisinden çok, bugünkü duruma dair yapılan eleştiriler bir şekilde cevaplanıyor. Sultan'ın neden Meclis'i kapattığına gerekçe olarak Armağan'ınkine benzer bir tutumla dış güçler gerekçe gösteriliyor ve Sultan'ın ağzından, "Ya ne yapsaydık Paşa?" sorusu düşmez oluyor.

Kısakürek ve Armağan'ın anlatılarıyla büyük oranda benzeşen bir temel kurguya sahip olmasına rağmen Payitaht zaman ve somut gerçeklik algısı olarak bunlardan radikal bir biçimde kopuyor. Bu bağlamda, dizide siyasi pozisyon olarak nerede durduğu

Yukarıdaki sahnenin yer aldığı dizinin birinci bölümünde yaşlı bir adam olan İzmirliyan (ortada sakallı ve kukuletalı), 12. bölüme gelindiğinde yukarıdaki fotoğrafta görülen hale gelir.

Damat Mahmud Paşa

veya ne zamana kadar yaşadığı bilinen insanların hayatlarını bambaşka seyirler içinde görebiliyoruz. Örneğin, 1899'da oğullarıyla birlikte Avrupa'ya kaçarak Jön Türk Hareketi'ne katılan Damat Mahmud Paşa dizide Sultan'a en sadık bürokratlardan biri olarak resmediliyor. Aynı şekilde, 1926'da Kaliforniya'da ölen Antranik Ozanyan ise dizide İstanbul'da dahil olduğu çete içinde Sultan'ın gayrinizami zabitleriyle çatışırken ölen biri olarak izleyiciye sunuluyor. Esas ilginç olan ise kurgudaki zaman algısının tamamen kayması. Dizi, Sultan'ın cülusunun yirminci yılı törenleriyle açılmış olsa da, 12. bölümde bu törenlerden önce gerçekleşen Taşnakların Ağustos 1896 tarihli Osmanlı Bankası Baskını'nı izlemeye başlamıştık. Bu noktadan sonra dizi kronolojik anlatı kurma kaygısını tamamen kaybederek, kendini tekrarlayan ve hiç de ilerliyormuş gibi görünmeyen bir zaman döngüsüne giriyor. Dolayısıyla, dizinin zamansal anlamda nereye doğru ilerlediği tamamen meçhul. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına giden yolu açan İngiltere ile Rusya'nın Reval görüşmeleri olurken, diğer yandan Paris'te 1902'de yapılan Jön Türk Kongresi toplanıyor.

Bu zaman algısı olmayan döngü içerisinde, Kısakürek ve Armağan'ın Abdülhamid'in esas mağduriyetini devşirdiği 1909'daki hal edilme sürecine varılabilecekmiş gibi görünmüyor. Fakat dizide Abdülhamid'in mağduriyetinin kaynağı nihayetinde tahttan indirilmesi değil. Sultan; her ne kadar her şeyi duyan, gören, bilen ve buna göre pozisyon alan bir lider olsa da kendisine yönelen tehditlerden dolayı iktidarını tam anlamıyla kuramıyor ve hiçbir zaman hükmettiği topraklarda tam anlamıyla düzenini sağlayamıyor. Dizide İngiltere Başkonsolosu, İstanbul'da mahkeme kurup bir Osmanlı paşasını yargılayacak kadar yetki sahibiyken; her bölümde İstanbul'un bir köşesinde dış güçlerin oyunları neticesinde silahlar patlıyor, bombalar atılıyor ve çok ciddi suçlar işleniyor. Dolayısıyla, Abdülhamid bir yandan zekanın, gücün ve iktidarın sembolüyken; diğer yandan sürekli olarak mağdur ediliyor ve ebedi olarak mazlumlaşıyor. Başka bir deyişle, geçmiş bir yandan Necip Fazıl'ın yaptığı gibi bir lünç kaynağı olarak kullanılıyor, diğer yandan da Armağan'ın yaptığı gibi idealize edilerek kutsanıyor. Ancak dizi başka bir yandan da bu geçmişi olduğu haliyle reddederek, radikal bir şekilde yeniden kurguluyor.

Elbette ki beslendiği literatürle büyük benzerliklere sahip olsa da, dizinin güncel göndermeleri; tüm yönleriyle bugünü açıklama kaygısı, zamansal ve tarihsel gerçeklere radikal müdahaleleri, onu muhafazakâr sağ tarihçiliğin yeni bir fenomeni haline getiriyor. Bu anlamda Payitaht; Kısakürek'ten Armağan'a uzanan bu tarihyazımından beslendiği kadar, Snyder'in sözünü ettiği döngüsel mağduriyet anlatısının global anlamda yükselişinin bir ürünü olarak da görülmelidir. Tarihi, mağduriyetler temelinde anlatan ve bu mağduriyetlerin öznelerini güncel siyasetin seyrine göre kurgulayan bu tarz mitik anlatılar Hindistan'dan Bangladeş'e, Polonya'dan İsrail'e, Rusya'dan ABD'ye, dünyanın her yerinde popülist siyasi hareketlerin önemli parçaları artık. Aynı şekilde, tarihsel gerçeklikten devşirilen mağduriyet tekelinden bir korku ve duygu siyaseti devşiren bu siyasi hareketler, çeşitli şekillerde bu anlatıları ebedi kılmak derdindeler. Fakat yine de sormak gerekir: Payitaht'ın sonu bilinen bir tarihsel hikâyeyi sonsuzlaştırarak nihayete erdirmemesinin ve tarihin akışına bu derece radikal bir müdahalenin başka bir örneği var mıdır?

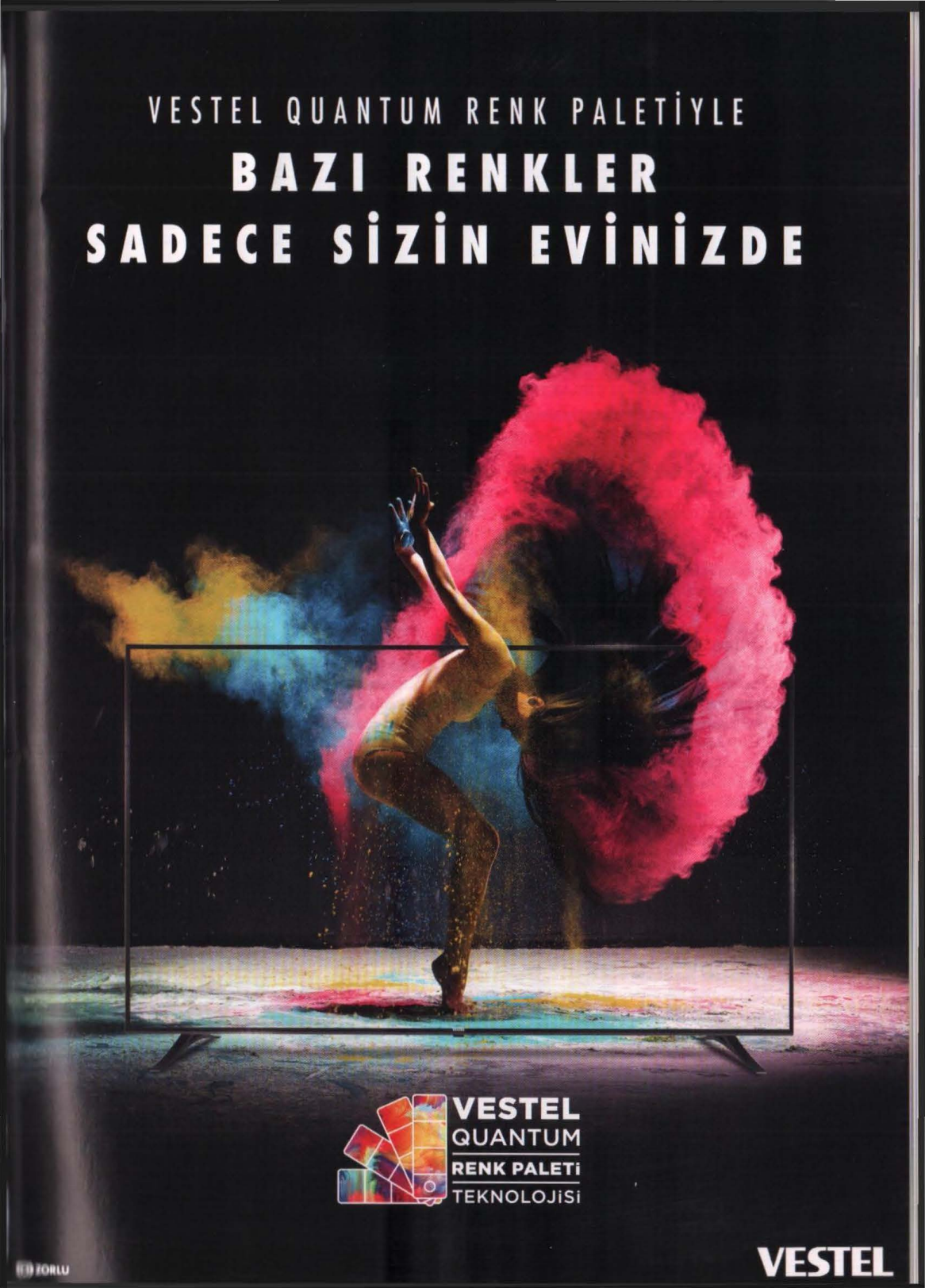
DİPNOTLAR

* Bu yazıya katkılarından ve yardımlarından ötürü Mukadder Okuyan, Barış Alp Özden, Ömer Turan, Kaner Atakan Türker, Yektan Türkyılmaz ve Kerem Ünüvar'a müteşekkirim. En büyük teşekkürü Tamar Nalcı'ya borçluyum. Tüm eksikler ve hatalar elbette ki şahsıma aittir.

1 Timothy Snyder, *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America* (New York: Tim Duggan Books, 2018): 8-20.
2 Necip Fazıl Kısakürek, *Ulu Hâkan II. Abdülhamid Hân* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1965): 5-9.
3 *a.g.e.*, 35-70, 230.
4 *a.g.e.*, 63, 191-192, 218.
5 Necip Fazıl'ın İslamcı fikriyattaki yeri ve *egomania* terimi için bkz. Tanıl Bora, *Cereyanlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017): 442-446.
6 Kısakürek, *Ulu Hâkan*, 62, 236.
7 Fethi Açıkel, "'Kutsal mazlumluğun' psikopatolojisi", *Toplum ve Bilim* 70 (1996): 167.
8 Kısakürek, *Ulu Hâkan*, 36-47, 108, 142.
9 *a.g.e.*, 191-192, 234, 293-294.
10 *a.g.e.*, 38, 62-65, 185.
11 *a.g.e.*, 217-273.
12 Mustafa Armağan, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı* [daha sonra *AKD*] (İstanbul: Ufuk Kitap, 2006): 29.
13 Mustafa Armağan, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 2* [daha sonra *AKD2*] (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009): 12.
14 Armağan, *AKD2*, 15. Turgut'un Abdülhamid kabusu için bkz. Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017): 82-84.
15 Armağan, *AKD*, 43, 76, 204-205
16 Doğan Gürpınar da Mustafa Armağan'ın Derin Tarih dergisini inceleyerek benzer bir çıkarın yapmıştır, bkz. Doğan Gürpınar, "Sağ-Revizyonizm: Mustafa Armağan, Derin Tarih ve Bir Melez Söylemin İcadı," Ümit Kurt ve Doğan Gürpınar (der.), *Türk'iye'de Tarih ve Tarihçilik: Kavramlar ve Pratikler* içinde (Ankara: Hece Yayınları, 2018): 220.
17 Armağan, *AKD*, 144-147, 161-163, 193; *AKD2*, 221-240.
18 Armağan, *AKD*, 142, 219-281; *AKD2*, 106-111.
19 Armağan, *AKD*, 44-56, 126; *AKD2*, 301-307.
20 Nagehan Tokdoğan, *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018): 145.

VESTEL QUANTUM RENK PALETİYLE

BAZI RENKLER SADECE SİZİN EVİNİZDE

VESTEL

Payitaht: Bir "Cumhurbaşkanı Abdülhamid" Portresi

SERDAR KORUCU

HER NE KADAR TARİHE BAĞLI KALIP KALMADIĞI TARTIŞILSA VE "MUHTEŞEM YÜZYIL" KADAR ÇOK İZLENMESE DE "PAYİTAHT ABDÜLHAMİD"İN BİR BAŞARISI VAR. O DA, İLK BÖLÜMLERİNDE HAREMDEN, HATTA YARI ÇIPLAK HALDE YATAK ODASINDAN ÇIKMAYAN GENÇ VE YAKIŞIKLI "MUHTEŞEM" SULTAN SÜLEYMAN'IN YERİNİ, AYAĞINI TEYEMMÜM ETMEDEN YERE BASMAYAN, SIK SIK NAMAZ KILARKEN GÖSTERİLEN, HİÇBİR TARİHİ KAYITTA YER ALMASA DA DİZİDE ZİKİR TÖRENİNE KATILAN "ULU HAKAN" II. ABDÜLHAMİD'E BIRAKMASI.

"ANDREA: Kahramanları olmayan ülkeye yazıklar olsun!
(...)
GALİLEO: Hayır. Kahramanlara gerek duyan ülkeye yazıklar olsun."
Bertolt Brecht / Galilei'nin Yaşamı

Türkiye en çok televizyon izleyen ülkeler arasında. Ulusal[1] ve uluslararası[2] araştırmaların sonuçları da bunu gösteriyor. Durum böyleyken Türkiye'de güven duyulan isimlerin ekrandakiler arasından seçilmesi şaşırtıcı değil. Araştırmalar[3] toplumun güven duyduğu isimleri, öykündüğü "kahraman"ları ya ekranda görmek ya da ekrandan seçmek istediğini gösteriyor.

MUHTEŞEM YÜZYIL: İKTİDAR TEHDİTTİR, KÖR VE SAĞIR EDER

Kasım 2002'den bugüne sekiz hükümet kurmuş AK Parti'nin dizilere, özellikle de tarihi içerikli olanlara ilgisi son birkaç yıldır yükselişte. AK Parti'nin dizilerle "imtihanını" başlatan ise Muhteşem Yüzyıl oldu.

Dizi, 2011'de daha yayına girmeden tanıtımıyla milliyetçi kesimleri rahatsız etti. İktidar da bu duruma sessiz kalmadı. Dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, endişe ve üzüntü içinde olduğunu söylüyordu. Arınç'a göre Kanuni Sultan Süleyman "Muhteşem" diye bilinirken dizide çok "farklı" gösterilmişti: "(...) harem, içki düşkünü, hatta bazı sahnelerinde söylemeye dilim varmayan bir ilişki içerisinde göstermeye matuf... Fragmanlarından böyle anlaşıldığı düşünülebiliyor."[4] Bülent Arınç, Sultan'ın "farklı" gösterildiği iddiasını neye vardırıyordu bilinmez ama "söylemeye dilim varmayan bir ilişki içerisinde" dediği büyük ihtimal aynı dönemde Habertürk'te yayınlanan "Tarihin Arka Odası" programında Pelin Batu'nun dile getireceği iddia ile ilgiliydi: "Özellikle Batılı kaynaklarda Kanunu ile Sadrazam İbrahim'in eşcinsel ilişkiye girdiği iddiaları yazılıyor."[5]

Diziye tek tepki hükümetten değildi. Saadet Partisi[6] ve Büyük Birlik Partisi[7] diziyi protesto ediyor, Alperen Ocakları tepki olarak televizyon kırıyordu.[8] Tepki dalgası RTÜK'e de uzanmıştı. Dizi için üç haftada yapılan şikayetler 2010 yılı içindeki toplamından fazlaydı.[9]

Çok eleştirilse de dizide zaten Süleyman ile Hürrem'in aşkı ve sonrasında Hürrem'in iktidar mücadelesi öncelikliydi. Buna paralel olarak yayınlanan fragmanda da, 5 Ocak 2011'de yayınlanan dizinin ilk bölümünde de bol bol harem sahnesi vardı. Bu harem klasik Osmanlı anlatısının uzağındaydı. Pek çok kişiye göre "Tudors" dizisindeki gibiydi,[10] hatta "çakması"ydı.[11] Haremdeki kadınlar dekolteli, dönemin gerçeğine uymayacak şekilde Fransız kıyafetliydi.[12] Bu dış görünüşün dışında rahatsız eden şeylerden biri de harem içinde dönen dolaplardı.

Dizi yayınlandığı sürece büyük ilgi çekti, uzun süre reytinglerde birinciliği kimseye bırakmadı.[13] Öyle ki *The New York Times* dizi için "Osmanlı Çağı'nın Sex and the City'si" diyecekti.[14] Fakat bu hızlı yükselişi durduran dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan olacaktı. Erdoğan, bir dizi olan Muhteşem Yüzyıl'ı "belgesel" diye niteliyor ve şöyle diyordu: "(...) bunlar televizyon ekranındaki ecdadımızı zannediyorum o 'Muhteşem Yüzyıl' belgeselindeki gibi tanıyor. Bizim öyle bir ecdadımız yok. Biz öyle bir Kanuni tanımadık. Biz öyle bir Sultan Süleyman tanımadık. Onun ömrünün 30 yılı at sırtında geçti. Sarayda o gördüğünüz dizilerdeki gibi geçmedi." Erdoğan dizinin yönetmenini ve televizyon sahibini de

Dünyanın 100'e yakın ülkesinde Türkiye yapımı diziler izleniyor. Bu yapımlar arasında başı çekense hala "Muhteşem Yüzyıl"

hedef gösteriyor, yargıya "gerekli kararı vermesi" için çağrıda bulunuyordu. Çünkü Erdoğan'a göre "milletin değerleriyle oynanmakta"ydı, "milletçe gereken ders hukuk içinde verilmeli"ydi.[15] Halbuki RTÜK aylar önce dizinin ilk bölümleri yayınlanırken "tarihe mal olmuş bir şahsiyetin mahremiyeti konusunda gerekli hassasiyet gösterilmediği" nedeniyle bir uyarı cezası vermişti.[16] Fakat belli ki bu o dönem başbakan olan Erdoğan için yeterli değildi. Erdoğan'ın bu çıkışı tartışılsa da, destek verenler de vardı. Onlar arasında yer alan bir kişi tarih dünyasındandı. İlber Ortaylı'ya göre Başbakan bu uyarıyı yapabilirdi. Hakkıydı. Hatta geç bile kalmıştı.[17]

Türkiye'nin büyük medya gruplarından Doğuş Grubu'na bağlı olan Star TV'ye transfer olmuş ve reklam pastasından en büyük dilimi alan "prime time"da yayınlanan "Muhteşem Yüzyıl"da "düzeltmelere" gidildi. "İstenen" değişiklik yapıldı. İlk fark edileni kadınların dekoltelerine "çeki düzen" verilmesiydi.[18] Fakat aynı süreçte yayınlanan bir fragman Sultan Süleyman'ın rüyasını konu alıyordu ve oradaki bir söz medyada Erdoğan'a yanıt diye algılanacaktı: "İktidar tehdittir, kör ve sağır eder." Asıl kırılma noktası ise Gezi olacaktı.

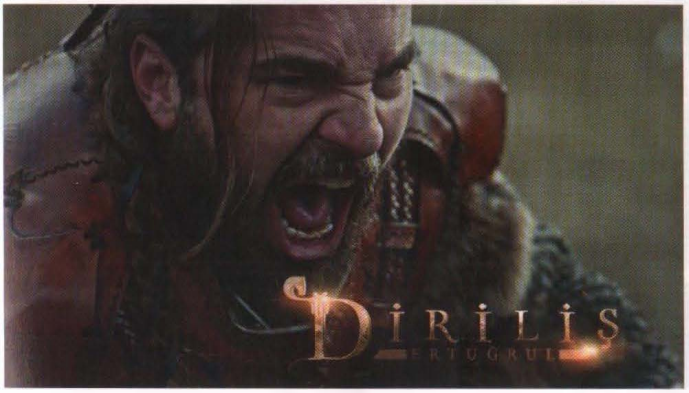
Dizinin başrol oyuncusu Halit Ergenç, Türkiye tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan, kiminin "direniş", kiminin "darbe girişimi" olarak adlandıracağı, bu adlandırmalardan uzak durmak isteyenlerinse "olay" diye anacağı Gezi'de ön plana çıktı. Üstelik de "Mesele sadece Gezi Parkı değil arkadaş, sen hâlâ anlamadın mı? Hadi gel. #direngeziparkı"[19] tweeti nedeniyle hedef gösterilen ve hala yurtdışında, Londra'da yaşamak zorunda kalan Mehmet Ali Alabora'nın yanı başındaydı.

Muhteşem Yüzyıl'ın bazı kesimlerin gözünde yeterince "yerli ve milli" olmadığı böylece aşikârdı ama başarısı da tartışılmazdı. Hatta "dünyada en çok ihraç edilen dizi" unvanını aldı.[20] Sadece dizinin geçtiği yeri, İstanbul'u görmek için bile Ortadoğu'dan turistlerin akın etmesi bu kırılması güç rekorun etkisini ortaya koyuyordu.

Bu rekorun kırılması için devletin tüm imkânları seferber edildi. Bunda da TRT başrolü alacaktı. Pek çok diziye başlandı ama en yüksek bütçelisi ve en öne çıkanı, yapımcılığını ve senaristliğini Mehmet Bozdağ'ın yaptığı, başrolünü Engin Altan Düzyatan'ın üstlendiği "Diriliş Ertuğrul" olacaktı.

GENÇLERE ÖZGÜVEN KAZANDIRMA DİZİSİ: DİRİLİŞ ERTUĞRUL

"Diriliş Ertuğrul" dizisi de "Muhteşem Yüzyıl" gibi seyircilerini geçmişe götürüyor. 13. yüzyılda Osmanlı

TRT'den yapılan açıklamaya göre "Diriliş Ertuğrul" dizisi 60'tan fazla ülkeye ihraç edilmiş durumda. Bu veriye göre dizi hala "Muhteşem Yüzyıl"ın rekorunun gerisinde

İmparatorluğu'nu kuracak olan Osman Bey'in babası Ertuğrul Bey'in hayatına odaklanıyordu. Dört tarafta düşmanlar vardı ve varlığını sürdürebilmesinin tek yolu "halkın uyanışı"ydı. *The New York Times*'tan William Armstrong'un kaleme aldığı gibi bu "uyanış" pek çok şey ifade ediyordu. Dizinin temelleri daha içe dönük ve milliyetçiydi, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ile kendini güçsüz hisseden Türklerin bam teline dokunmaya çalışıyordu. Üstelik dizi, 2017'de yapılan Anayasa değişikliğine ilişkin referandum sırasında "haç ile hilal arasındaki mücadele" kavramını da kullanarak İslamcı milliyetçiliği savunan Erdoğan ile aynı çizgide gidiyordu. Armstrong'a göre, bu yeni diziler genelde politik atmosfere uyuyor, uyduruluyordu.[21]

Bu dizinin dokunulmazlığı da vardı. Mesela 14 Kasım 2016'da Pantene Altın Kelebek Ödülleri'nde sunucu Okan Bayülgen'in, yaşanan ödül krizinin ardından her zamanki iğneleyici üslubu ile dizi hakkında espri yapması onu hedef tahtasına oturtacaktı. Erdoğan bu krize müdahil oluyor, isim vermeden Bayülgen'e yükleniyordu. Cumhurbaşkanı'na göre dizi kritik öneme sahipti, bir projeydi. Çocuklara ve gençlere tavsiye etmesinin nedenini "şimdi bununla biz onlara özgüven kazandırıyoruz, bu çok önemli" diye açıklıyordu.[22] Erdoğan sık sık "sevdiği bir Afrika atasözü"nü de hatırlatıyor, "Aslanlar kendi hikayelerini yazmadıkça, avcıların kahramanlık hikayelerini dinlemek zorundayız." diyordu.[23]

"Diriliş Ertuğrul" dizisi ile "aslanların kendi hikayelerini yazma" süreci başladı mı? Yoksa "avcılar kendi hikayelerini yazmaya" devam mı ediyorlar tartışması süregitse de kesin olan bu "üretim" sürecinden çıkacak başka projeler de vardı. Onlardan biri "Payitaht Abdülhamid"di.

CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN'A GÖRE BELGESEL: PAYİTAHT ABDÜLHAMİD

"Payitaht Abdülhamid" projesi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı heyecanlandırıyordu. Bunu yine TRT'ye verdiği bir röportajda Diriliş Ertuğrul dizisinden övgü ile söz ettikten sonra "(...) mesela yeni bir adım daha atılıyor, Sultan Abdülhamid'le ilgili. Mesela bunların da ben ses getireceğine inanıyorum" diye dile getiriyordu.[24]

Yapım 24 Şubat 2017'de başlar başlamaz, bugüne kadar da muğlâklığını koruyan "Bu bir dizi mi, yoksa belgesel mi?" tartışması başladı. Her bölüm "Tarihteki gerçek kişi ve olaylardan esinlenerek hazırlanmıştır" diyerek başlasa da yapım "gerçeği yansıttığı" iddiasının da peşini bırakmadı, en azından TRT'nin internet sitesindeki tanıtımında. Çünkü o tanıtımda dizi, "Ulu Hakan unvanı ile taçlandırılan Sultan Abdülhamid Han'ın hayatının son 13 yılını anlatan" diye tanıtılmakta. "Anlatan" ifadesi bir belgeseli hatırlatırken bu izlenimi 6. bölümden itibaren dizide yer alan bir başka mesaj pekiştirecekti. Mesajı gönderen isim Suriye'nin başkenti Şam'da yaşayan, ülkede savaş şartları nedeniyle zor şartlar altında bulunduğunu ifade eden Osmanoğlu ailesinin reisi, Sultan Abdülhamid'in torunu Şehzade Dündar Osmanoğlu'ydu. Dündar Osmanoğlu, yeğeni Orhan Osmanoğlu'nun yapıma danışman olduğunu hatırlatıyor, destek veriyor, "Tarihin bir pusula olarak kullanılması gelecek adına umut verici" diyordu. Bu sadece Osmanoğlu ailesinin görüşü değildi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2017 yılının son gününde Düzce'de halka seslenirken özellikle gençlere tarihi bilmenin önemini anlatıyor ve referans olarak Payitaht'ı işaret ediyordu: "Biz 18 milyon kilometrekarelik bir vatandan küçüle küçüle 780 bin kilometrekareye geldik. Neydik ne olduk. Bunu da bilelim. Tarihimizi de bilelim. Payitaht'ı izliyorsunuz değil mi? Orada görüyorsunuz." [25] Erdoğan'ın bu çıkışından hemen sonra dizinin eski yönetmeni Serdar Akar, Cumhuriyet gazetesine konuşuyor ve "Tarihin diziden öğrenilmemesi lazım. Kitap okusunlar" diyordu.[26]

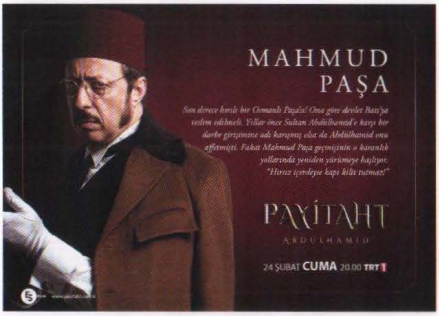
Tarihe ne kadar bağlı kalıp kalmadığı hep tartışılsa da "Payitaht Abdülhamid"in bir başarısı var elbet,

Tahsin Paşa rolünü oynayan Bahadır Yenişehirlioğlu'na göre "Payitaht Abdülhamid"e Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin getirdiği yasağın, AB raporlarında ve ABD basınındaki tepkinin nedeni aynı: "Çok doğru bir iş yapmaları"

her ne kadar Muhteşem Yüzyıl kadar çok izlenmese de. O da, ilk bölümlerinde haremden, hatta yarı çıplak halde yatak odasından çıkmayan genç ve yakışıklı "Muhteşem" Sultan Süleyman yerini, ayağını "teyemmüm etmeden" yere basmayan, sık sık namaz kılarken gösterilen, hiçbir tarihi kayıtta yer almasa[27] da dizide ilahiyatçı Fatih Çıtlak'ın[28] başını çektiği zikir törenine katılan "Ulu Hakan" II. Abdülhamid'e bırakması...

Pembe dizilerdekileri andırırcasına iyi ve kötü karakterlerin siyah-beyaz resmedildiği dizide Sultan ile karşıtları arasında bir başka fark da "dindarlık" üzerine. II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan, hala "kötü" olduğu bölümlerde Mahmud Paşa'yı sabah namazına kaldırmak istiyor ama amacında başarılı olamıyordu. "Mahmud Paşa hadi kalk ezan okunuyor" dediğinde ret cevabı alınca, "Şeytan kandırıyor seni. Haklısın Mahmut, haklısın. Sadece sen kendini kandırırsın" diye sitem ediyordu. İkilinin oğulları Prens Sabahattin, annesine değil babasına çekmiş olacak ki, bir başka günahın içinde, meyhanelerin gediklisiydi. Sultan'ın oğlunu, şehzadeyi de yanlarına çekmek istediklerinde -en azından ilk başlarda- zorlanıyorlardı. Şarap ikram edildiğinde şehzade "Destur, o kadar da değil" diyor, Prens Sabahattin "Şehzademiz sofu çıktı,

Dizinin ilk bölümlerindeki tanıtımlarında ülkeyi "Batı'ya teslim etmeye çalışmakla" itham edilen Mahmud Paşa ilerleyen bölümlerde Sultan'ın yanında yer alacak.

meydanlarda CHP başta olmak üzere muhaliflere söylenilenler gibi...

İlerleyen bölümlerde hakkında tahkikat yürütüldükten sonra adeta "tövbe" ederek Sultan'ın yanında saf tutacak olan Mahmud Paşa'nın "kötü" olduğu dönemlerde başka olumsuz özellikleri de vardı. Diziye göre Müslüman olmayanlarla yakınlığı da bu alanlardan biriydi. Öyle ki Hristiyan ve Yahudi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da vergisi ile yayında olan TRT ekranlarında bu özelliği bir kahvehane sohbeti sırasında şöyle yankılanacaktı: "Mahmud Paşa, Ermeni, Rum, Yahudi, hiç fark etmez ne kadar İstanbul artığı varsa iş tutardı. Sonra çapulcularla düşüp kalkmayı bıraktı. Zannımca kendine daha yağlı ortaklar buldu." O "yağlı ortak"ların ayrıntıları ileri bölümlerde verilecek olsa da "çapulcular" üzerinden verilen "Gezi" mesajına biraz daha dikkatli bakmak gerek.

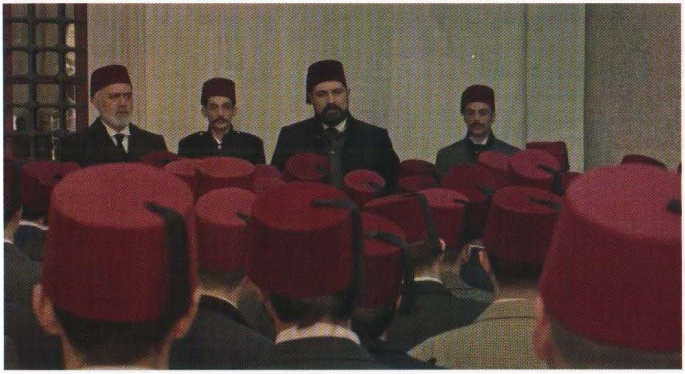
DÜŞMANLARININ PLANINA GÖRE MUHALİF GENÇLER SOKAKLARA ÇIKACAK, MAHMUD PAŞA DA GENÇLERİ SAKİNLEŞTİREREK SADRAZAM OLACAKTI. OLAYLAR BÜYÜMEYE BAŞLARKEN KAHVEHANEDEKİ EĞİTİMSİZ AMA II. ABDÜLHAMİD'E BAĞLI GENÇLERLE MUHALİF OLANLAR ARASINDAKİ SÖZ DÜELLOSU "ALT MESAJ" DERDİ BİLE GÜTMÜYORDU: "GENCECİK GAZETECİLER VURULUR, BUNUN GİBİ ÇOMARLAR DA RAHATSIZ OLUR."

görmeye bile tahammülü yok" diye yanıt veriyordu. Prens Sabahattin, şehzadeden sıkıldığını babası Mahmud Paşa'ya anlatırken aralarında geçen diyalog dindar seyircinin sabır sınırlarını zorlayacak cinstendi: "Kuran tilavetine ziyafet diye bakan adamın eğlence anlayışı da bu kadar olur."

Sultan'ın yerine göz koyduğunu hatta "Osmanlı Kralı" olma arzusunu açıkça dillendirecek olan Mahmud Paşa "ıksırana tıksırana kadar" yiyip içiyordu. Mesela Abdülhamid'in "israf" diye masadan kaldırttığı pastırmayı, bir sonraki sahnede dizinin meşhur kötü karakteri Mahmud Paşa afiyetle, sınırsızca, elinde döndüre döndüre yiyordu. Prens Sabahattin bile babasının bu iştahına hayret ediyor, "Bu kadar hadisenin üzerine bu kadar yemen. Hiç hazımsızlık çekmiyor musun?" diyor, bir başka bölümde de "Pederim çok merak ediyorum acaba senin iştahını kesecek felaket mevcut mudur bu cihanda?" diye soruyordu. Mahmud Paşa "damak tadı"nı anlatırken ise bu kez "halkı aşağılamaktan" geri durmayacaktı: "Şimdi ben böyle bulgur üstü soğanla yaşayacak bir insan değilim. Şu damak zevkinden yoksun halka bak. Abdülhamid gibi bir sultanı baş tacı yaptılar." Çünkü dizinin verdiği mesaj belliydi, Sultan'ın karşıtları halktan kopuktu, onların değerlerine düşmandı. Tıpkı bugün

"HAFİYELER GENÇLERDEN MERHAMET DİLEYECEK. KORK ABDÜLHAMİD KORK"

Dizide, gençliği galeyana getirecek olay, muhalif gazeteci Samir'in tehdit edilmesi ve vurulmasıydı. Elbette ki Samir'i vuran Hiram aslında Saray'dan değil, Sultan'ın düşmanlarındandı ama "suç" yine ve dizide her zaman olacağı gibi haksızlıkla Abdülhamid'e yıkılmaya çalışılıyordu. Düşmanlarının planına göre muhalif gençler sokaklara çıkacak, Mahmud Paşa da gençleri sakinleştirerek sadrazam olacaktı. Mahmud Paşa, Hiram ile konuşmasında Samir'in "Ey Kızıl Sultan" diye başlayan yazısını okuyor ve şöyle devam ediyordu: "Susmayacağız. Bu memlekette bir gün hürriyet güneşi doğacak (...) Binlerce gençten kork! Beni sustursan dahi onlar, bu yazıdan ilham alanlar

"Payitaht Abdülhamid" dizisinde II. Abdülhamid. "Sultan susacak hürriyet gelecek" diyen öğrencilere şöyle yanıt veriyor: "Okuduğun mektebi kim açtı evladım? (...) İstanbul'dan Berlin'e kaç günde gidilirdi? Şimdi üç günde gidilir. Hürriyet istersiniz, hür değil misiniz?"

sokaklara dökülecek. (...) O göğsüne nişan taktığın hafiyeler gençlerden merhamet dileyecek. Kork Abdülhamid kork!"

Olaylar büyümeye başlarken kahvehanedeki eğitimsiz ama Abdülhamid'e bağlı gençlerle muhalif olanlar arasındaki söz düellosu "alt mesaj" derdi bile gütmüyordu: "Gencecik gazeteciler vurulur bunun gibi çomarlar da rahatsız olur." Bugün sosyal medya dilindeki "çomar" ifadesini Osmanlı'da kullanan var mıydı bilinmez ama o sırada akıllara yine Gezi'nin geldiği kesin. Bu sahneleri Samir'in yeni manifestosu takip edecekti ve garip bir şekilde bu manifestoda, dizideki gazeteciyi tehditle hiç alakası olmayan "ağaç", "çiçek" ve "doğa" vurgusu yer alıyordu: "Sultan denen zorba beni öldürür sonra sıra sana gelir ama seninle de bitmez. Sıra dağa gelecek, ormana, kuşa, çiçeğe. Sonra yetmeyecek rüzgara, çocuğa, güneşe, toprağa, denize, aşka gelecek zulüm. (...) Zorba yakmaya başladı mı durmaz kardeşim."

Dizide "Dış mihrakların destekçisi" olarak gösterilen Mahmud Paşa'ya göre plan kusursuzdu, nümayişler Sultan'ın sonu olacaktı. Fakat beklenen olmayacak, plan suya düşecekti. Üniversiteli gençler "Sultan susacak, hürriyet gelecek!" nidalarıyla ilerlerken, Abdülhamid, Mühendishane-i Hümayun'da eğitim gören öğrencilerin karşısına dikiliyor, "Benim iktidarımda kimin canına dokunulmuş ki bir gazeteciye dokunulsun" deyince derin bir sessizlik oluyordu. Sonrasındaki sorusu yaptığı icraatlarla ilgiliydi. "Okuduğun mektebi kim açtı evladım?" diyor ve ekliyordu "İstanbul'dan Berlin'e trenle kaç günde gidilirdi? (...) Şimdi üç günde gidilir. Hürriyet istersiniz, hür değil misiniz?"

Bu diyalog, Semuhi Sinanoğlu'nun *Birikim* dergisinde de yazdığı gibi, özgürlüğün hizmete endekslenen bir bakış açısıyla işlendiğinin en açık örneklerinden. Yol, köprü, okul yapmayı; ulusal bir meclise sahip olmaya eşitleyen bu anlatının hiç kuşkusuz günümüz Türkiye siyasetinde çok ciddi bir karşılığı var. Bu yaklaşım; özgürlük taleplerini bir çırpıda gençlerin cehaletine ve yabancı güçler tarafından manipüle edilebilirliklerine indirgiyor. Gezi protestolarının "faiz lobisine" ilintilendirilmesi gibi.[29] Fakat bu lobiler, düşmanlar dizinin devam eden bölümlerinde de durmayacak, dizinin yine kötü karakterlerinden Sara Hedaya, muhalif gazeteci Samir'e Sultan'ı kötülerken, yine söz nereden oraya getirilir bilinmez, Abdülhamid'in çiçek ve ağaca bile düşman olduğunu söyleyerek üstü kapalı Gezi göndermesi yapacaktı: "Çocuklar istikbalsiz, kadınlar kara peçeler ardından soluyor. Abdülhamid göğü kaplamış, şimşekler gibi gürlüyor, dolu olmuş yağıyor, çiçeğe, ağaca, umuda bile tahammülü yok, vuruyor da vuruyor zorba."

YERLİ-MİLLİ GENÇ: "HAİNE SUAL ETMEM, İHANETİ GÖRDÜĞÜM VAKİT İNFAZ EDERİM"

Halbuki "yerli" ve "milli" gençler böyle değildi. Sultan'ın hayatını kurtarmış olan Ömer, "akan kanlarda duş" alacağını söylemiyor fakat bir Paşa'yı ölümle tehdit etmekten geri durmuyor, sözleri hukukun üstünlüğünün önemini tek satırla silip atıyordu: "Bu vakitten sonra haine sual etmem, mahkeme kurmam, ihaneti gördüğüm vakit infaz ederim. Eğer kendi koluna sıkan ihanet içindeyse kafasına da sıksın Paşa!"

Dizinin anlatımına göre böyle olmayan gençlerin akıllarını çelivermekse dış güçlerin hayali. Hatta Osmanlı ülkesinin ancak bu yolla karıştırılabileceğine inanıyorlar. Bunu da yine dizinin kötü karakterlerinden Emmanuel Karasu'nun dilinden öğreniyor izleyici. Karasu, Abdülhamid'in düşmanlarına sesleniyor,

II. Abdülhamid'e düzenlenen suikast girişiminde Sultan'ı kurtaran Ömer hızla yükselecekti

"Payitaht Abdülhamid"deki bu sahnenin ardından sosyal medyada Necmeddin Erbakan'ın da KKTC bayrağını, İsrail'e yanıt olarak çizdiği iddiası dolaştı. Ancak KKTC bayrağının çizimi Kıbrıslı Türk ressam Emin Çizenel'e ait

Sultan'ın gücünü överek "resmini bile indiremezsiniz" dedikten sonra, yaptığı planda gençlerin rolünü vurgulayarak "Abdülhamid'i devirmek için onu ayakta tutan milleti bozmak, gençliği değiştirmek gerek. Ben bunu yapacağım" diyordu. Bu "değişen gençlik" ile "devletin idare edildiği" koltuklar ele geçirilecek, "Avrupalı gibi oturarak, büyüyerek sonunda karşı konulmaz bir ordu" kurulacaktı. Böylece FETÖ tanımı da dizinin içinde üstü kapalı da olsa yapılmış oluyordu.

15 Temmuz 2016'daki "kalkışma"dan sonra yayına giren "Payitaht Abdülhamid" daha ilk bölümünün başında da FETÖ atfı ile başlamıştı. "Allah size ömürler versin padişahım" nidaları arasında Abdülhamid görünürken, bir komplo, bir suikast girişimi, bir "kalkışma" hazırlanıyordu. Bazen bir dilencinin elinde, bazen Mahmud Paşa'da, bazen bir katilde, bazense camiden çıkanın elinde bir simge vardı. İzleyenlere "FETÖ" haberleşme ağı olduğu iddia edilen Bylock'u hatırlatan bu simge, "Payitaht Abdülhamid" dizisindeki antisemitizmi daha ilk dakikalarda ayan beyan gösterecekti. Simge, İslam'a göre Süleyman Mührü, Yahudiliğe göre ise Davut Yıldızı'ydı.

"Payitaht Abdülhamid"in en sorunlu alanlarından birinin kendini daha bu ilk dakikalarında hissettiren antisemitizm olduğu kesin. Fakat buna geçmeden önce dizideki tüm Yahudilerin "kötü" gösterilmediğinin de hakkını vermek gerek. Biri aralarından sıyrılmayı başarıyor. Onun da özelliği, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın her İsrail ile krizde tüm Yahudi dünyasına hatırlattığı gibi 1492'de Osmanlı'nın yardım eli uzattığını sürekli tekrarlaması, devamlı "Sizlere minnettarız" demesi, Tanrı'nın Yahudilere toprak vaat ettiğine inanmayı "Peygamberleri öldüren ümmetlerin zırvaları" diye nitelemesi ve İsrail'in kurulma istemini "Hem Yahudilerin hem Filistin civarında yaşayanların felaketi" diye adlandırması... Üstelik de bu kişi Herzl'in babası olarak gösteriliyor. Onun dışındaki neredeyse tüm diğer Yahudiler "kötüler safında". Bu nedenle dizi için "Bir tutam 'Siyon Önderlerinin Protokolleri', bir tutam da anlamsız bir Osmanlıcılık klişesinden katılmış" içeriğe sahip olduğu eleştirileri de yapıldı.[30] Türk Yahudi Toplumu Başkanı İshak İbrahimzadeh de Twitter üzerinden "Payitaht'ta Abdülhamid Han üzerinden devletimiz kurumu @trt de incelikle kurgulanmış antisemit sahneleri halen esefle izlemek zorunda kalmak" ifadeleri ile tepkisini gösterdi.[31]

Dizide ısrarla soyadı "Herzıl" diye telaffuz edilen aslında "Hertzel" diye okunması icap eden Theodor Herzl'den başlanırsa... Dizide Herzl karakteri üzerinden bilinen tüm antisemit söylemler birbiri peşine sıralanmakta. Mesela Theodor Herzl, bir sahnede "zengin Yahudiler" mitinin izinden servetleri hesaplıyor, ardındansa "Tüm bunları toplayınca dünyadaki servetin yarısı ediyor ve bu güce rağmen Yahudilerin bir devleti yok" diyordu. İleriki bölümlerde Herzl, Sultan'ı dolandırma planları yaparken "Bu dolandırıcılık değil ticaret. Biz ticareti iyi biliriz Sara" diyecek, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kuruluşuna dair dizideki anlatının Twitter'a yansıttığı yorumlara göre "FETÖ taktiği"[32] gibi gazete haberleri ile itibarsızlaştırdığı ve şantaj uyguladığı rakiplerini ekarte edip "Lider Herzl" sloganları eşliğinde teşkilatın başına geçerek sosyal paylaşım platformlarında antisemit mesaj dalgasını köpürtecekti. Herzl bu kuruluş toplantısında, "Yakında tüm insanlık Yehova'nın seçtiği biz Yahudilere hizmet ettiği sürece yaşayacak" sözünün ardından bir Davut Yıldızı çizip yanına da "yoğun istek" üzerine Nil ve Fırat'ın olduğunu iddia ettiği iki çizgi çizecekti. Bunun üzerine II. Abdülhamid'in "One Minute" deme vakti geliyordu: "Eğer sadece bir Siyonist yıldızı çizmiş olsalardı bizi pek alakadar etmezdi. Lakin bu iki çizgi üstteki ve alttaki biri Nil biri Fırat'tır."

"Payitaht Abdülhamid" dizisinde Sultan'a karşı Theodor Herzl'in kullandığı araçlardan birinin de, Erdoğan'ın "Açık konuşmak gerekirse İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına aday olduğumuz günden itibaren bize en çok saldıranların, bizi en çok linç etmeye çalışanların başında"[33] diye nitelediği "medya" olması şaşırtıcı değil. Zaten dizinin daha ilk bölümünün beşinci dakikasında Abdülhamid için denilen "Tam 20 yıl geçti. Tahta ilk geçtiği günü hatırlar mısın? Kimsenin padişah olma ihtimali vermediği bir şehzadeyken talih onun parmağına saltanatı taktı. 20 yılda memleketi nereden nereye getirdi?" sözü Cumhurbaşkanı'nın sıklıkla tekrarladığı, medyanın kendisini hedef almasının simgesi haline gelen "muhtar bile seçilemez" başlığını hatırlatıyor.

ÖRNEK MUHALİF GAZETECİ: BEN SAMİR, KANDIRILMIŞ BİR MUHARRİR

Her ne kadar Theodor Herzl'in de işi aslında gazetecilik olsa da dizide tüm muhalif gazeteciler kötü gösterilmiyor. Ama bir gazeteci muhalifse onun "kandırılmış" olduğu kesin. Mesela Samir, "Biz ki her zulmü, esaret, karanlığı bertaraf etmek için yola çıkmamış mıydık Sara?" diye sorduğunda, onu "yönlendiren" Sara Hedaya gerçek yüzünü gösteriveriyor ve "O masallar senin gibi budala romantiklerin ninnisidir" diyordu. Samir'in bu kez ölmeden önce yazdığı mektupsa "kandırılışının" bir itirafı olacaktı. Bir yalanın peşinden giderek hayatını ziyan ettiğini söylüyor, "Hürriyet diyenler beni kandırdı kardeşim" diyerek itirafta bulunuyor, "Elime hürriyeti sıkıştırdı, vatanımı, dinimi, imanımı sattım, sakın ola sen onlara kanma kardeşim" diye tavsiyede bulunuyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da Abdülhamid ile ilgili konuşmalarında, bir dönem Sultan'a muhalefet etmiş fakat sonra pişman olmuş entelektüellerin hissiyatına tercüman olan Rıza Tevfik Bölükbaşı'na ait şiiri hatırlattığını da bu noktada unutmamak gerek:

Tarihler ismini andığı zaman,
Sana hak verecek ey koca Sultan!
Bizdik utanmadan iftira atan.
Asrın en siyâsi padişahına.
Padişah 'hem zalim hem deli' dedik,
'İhtilale kıyam etmeli' dedik,
Şeytan ne dediyse biz belî dedik,
Çalıştık fitnenin intibahına![34]

"Payitaht Abdülhamid"e göre tüm düşmanların ülkesine göz dikmesinin başlıca nedenlerinden biri de kendi dev projesi: "Hicaz Demiryolu". II. Abdülhamid dizide bu projeyi "ustalık eseri" olarak tanıtıp "Bizi kıskanıyorlar" demese de Sultan'ın Tahsin Paşa'ya, "Biz çalıştıkça milletimize hizmet ettikçe devletimizi yücelttikçe bize saldıranlar olacaktır. Peki bu hücumların sebebi nedir?" sorusuna Paşa'nın "Demiryolu hamlemizdir hünkarım" cevabı ve onun üstüne Sultan'ın "Biz ne vakit ki bizden evvelki idarelerin borçlarını kapattık saldırılar başladı" sözleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mitinglerini hatırlatıyor.

Dizideki kötülüğün simgelerinden Herzl'in Budapeşte'de doğduğu vurgulanıyor. Tıpkı George Soros'un da "Macar Yahudisi" olarak nitelenmesi gibi...

Üçüncü Havalimanı ile ilgili "Ya bu Türkiye nasıl böyle ayağa kalkıyor" diye Batı'yı çıldırttığını[35] söylemesini ya da enflasyonu yüzde 30'dan 4,6'ya inmesi ve faizlerin gerilemesi üzerine Batı'nın çıldırdığını ve Gezi'nin başladığını[36] ifade etmesi gibi...

"Payitaht Abdülhamid" dizisinde Sultan dev projesi olan demiryolunu her türlü tehlikeden kurtarmaya çalışmakta. Bu nedenle Ermeni isyanlarının olduğu bölgeden değil Müslüman tebaanın bulunduğu yerlerden hattı geçirmeye çalışılıyor. Bu noktada belirtmek gerekir ki, "Payitaht Abdülhamid"de Ermeniler arasında da "iyi olanlar" az bulunmakta. Tek bacağını bir kazada kaybetmiş olan, Sultan tarafından kendisine ahşap takma bacak yapılan Onnik ve bu nedenle müteşekkir olan annesi gibi.

Dizide Onnik'in annesi Sultan'a, "Biz Hristiyanız lakin sizin tebaanızız. Osmanlı'nın tebaasını yüzyıllarca adaletle muamele ettiğini bilirdik" diyor, gazetede onun hakkında olumsuz yazılanlara ne kadar üzüldüğünü söyledikten sonra şöyle devam ediyordu: "Size katil diyorlardı. Şimdi siz benim evladıma kendi ellerinizle bir bacak yaptınız. Siz bir sakat çocuğun bile huzurunu düşünüp yardım etmeye gayret eden gönlü kocaman, yüreği devlet hudutlarını aşmış bir şahsiyetmişsiniz. Size katil diyenler utansın." O "katil" diyenler arasında kendi milletinin olduğunu da ima edercesine...

Sonrasında "makbul Ermeni"nin tanımı dizi içerisinde verilmeye başlanmakta. İlk olarak "partili" olmamalı. Çünkü mesela daha birinci bölümde "Ermeni Hınçak çetesinin itleri"nin saldırganlığı gösterilmekte, Hınçakların halktan "haraç" kestiği sıklıkla vurgulanmakta. Taşnaklar ise zaten Osmanlı Bankası Baskını'nı düzenleyenler. Mahmud Paşa'ya göre özellikle Taşnak olan "Ermeniler her yeri dumana bulayan köz gibi". Planlarını yaparken uyarısı da bunun üzerine oluyordu: "Dikkat edelim de biz o dumanda boğulmayalım". Herzl ise adeta Türk tarih tezi üzerinden ilerleyerek "İmparatorluğun kanayan yarası" olan Ermenilerin "kullanışlı" olduğunu ifade ediyordu. Yani onları kışkırtmak kolaydı. Hızla galeyana geliveriyorlardı. Bu amaçla Herzl planlarını kurarken Karekin Pastırmacıyan da şüpheleniyordu. Osmanlı Bankası Baskını planı diziye göre Herzl'e aitti ama Karekin Pastırmacıyan kendisine verilen destekten şüphelenip "Siz Yahudisiniz, neden Ermenilere destek veriyorsunuz?" diye sorunca Herzl "Bir Yahudi her zaman kendi hesabına iş yapar" sözü ile dizinin antisemit doruklarından bir başkasını ortaya koyuyordu. İşin ilginç yanı dizide Pastırmacıyan'ın banka baskınını yapmak isteme nedeni "Ermenilerin dünyaya seslerini duyurma çabası" olarak gösterilmekte ancak bu çabanın sebebi verilmemekte. İşte burada "Payitaht Abdülhamid"in izlediği kıvrak bir taktiğe bakmak gerek.

Emre Can Dağlıoğlu'nun Agos'taki yazısının hatırlattığı gibi Abdülhamid dönemindeki 1894 ve 1895-96 Katliamları'nın bu tarih perspektifinde adı dahi anılmamakta. Çünkü dizi şiddet dönemine hiç bulaşmamak için suların nispeten durulduğu Ağustos

1896'da başlıyor.[37] Bu dönemin bir başka özelliği ise Abdülhamid'in uluslararası medyada en tepki gören süreci olması. Bunu Cumhurbaşkanı Erdoğan da biliyor. Zira Abdülhamid dizisindeki Sara Hedaya'nın ağzından çıkan ve yazının başında da yer alan "kara bulutlar" ithamı aslında *The New York Times* tarafından Erdoğan için söylenmiş[38], Cumhurbaşkanı ise aynı gazetenin 1896'da da Osmanlı Sultanı'nı hedef aldığını hatırlatmıştı. Haklıydı, *The New York Times*, II. Abdülhamid'i eleştiriliyordu çünkü başlıca neden dizinin görmezden geldiği Hamidiye Alayları'nın katliamlarıydı.[39]

Erdoğan ile Abdülhamid arasında dizide yaratılan benzerlikler ister istemez *The New York Times* yazarı William Armstrong'un dediğini, yani yeni dizilerin genelde politik atmosfere uydurulduğu iddiasını akıllara getiriyor. Kim bilir, belki de Cumhurbaşkanı'nın da atıfta bulunduğu Afrika atasözü gibi, "Aslanlar kendi hikayelerini yazmadıkça, avcıların kahramanlık hikayelerini dinlemek zorundayız"dır...

DİPNOTLAR

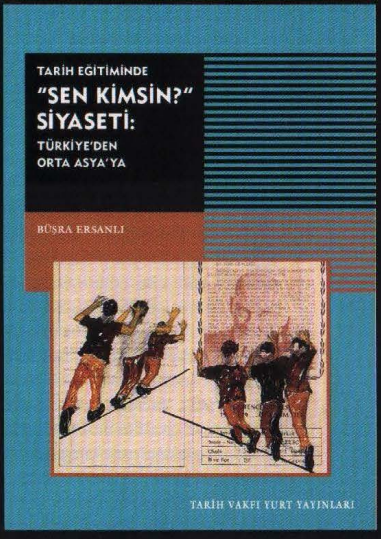
* Bu yazıya katkı ve yardımları için Emre Can Dağlıoğlu, Emre Tansu Keten, Barış Alp Özden ve Ömer Turan'a müteşekkirim.

1 TÜİK, Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015.
2 Deloitte, Dünyanın En Renkli Ekranı: Türkiye'de Dizi Sektörü Raporu, 2014.
3 Gezici Araştırma, "Türkiye'nin En Güvenilen İsimleri" 2015.
4 "Kanuni kriz yaratttı", *Vatan*, 11 Ocak 2011.
5 "Kanuni ile İbrahim eşcinsel ilişki yaşıyordu", *Vatan*, 19 Ocak 2011.
6 Taner Yener, "Muhteşem Yüzyıl'a protesto", *Hürriyet*, 9 Ocak 2011.
7 "Muhteşem Yüzyıl'a büyük protesto", *Posta*, 6 Ocak 2011.
8 "Televizyon parçalayarak dizi protesto ettiler", *Posta*, 16 Ocak 2011.
9 RTÜK, 10 Ocak 2011.
10 Engin Ardıç, "Turkish Tudors", *Sabah*, 7 Ocak 2011.
11 "Muhteşem Yüzyıl TUDORS'ın çakması çıktı...", *Milli Gazete*, 9 Aralık 2011.
12 "Giysileri bile saraya Fransız", *Star*, 12 Aralık 2012.
13 https://www.dizisi.info.tr/muhtesem-yuzyil/reytingleri/
14 Dan Bilefsky, "As if the Ottoman Period Never Ended", *The New York Times*, 29 Ekim 2012.
15 "Başbakan Erdoğan'dan Muhteşem Yüzyıl'a ağır eleştiri", *Hürriyet*, 25 Kasım 2012.
16 "Muhteşem Yüzyıl dizisine RTÜK'ten ceza geldi", *Radikal*, 12 Ocak 2010.
17 Rengin Arslan, "Muhteşem Yüzyıl, Erdoğan'ın tepkisi'yle gündemde", *BBC Türkçe*, 27 Kasım 2012.
18 "Muhteşem Yüzyıl "kapandı", *CNN Türk*, 13 Aralık2012.
19 https://twitter.com/memetalialabora/status/340177091559400960
20 Şenay Büyükköşdere, "Ortadoğu'dan Avrupa'ya 100 ülkeye 'Dizi dizi' ihracat", *Akşam*, 12 Ağustos 2018.
21 William Armstrong, "What a TV Series Tells Us About Erdogan's Turkey", *The New York Times*, 14 Mayıs 2017.
22 "Cumhurbaşkanı Özel Yayını", *TRT Haber*, 8 Mart 2017.
23 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar", *Hürriyet*, 16 Kasım 2016.
24 "Cumhurbaşkanı Özel Yayını", *TRT Haber*, 8 Mart2017.
25 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Millete can borcumuz var", *Yeni Şafak*, 21 Aralık 2017.
26 Orhun Atmış, "Osmanlı tarihi dizıden öğrenilmez", *Cumhuriyet*, 4 Ocak 2018.
27 Melih Aşık, "Tarihe tokat!", *Milliyet*, 2 Mart 2017
28 Fatih Çıtlak aynı zamanda Recep Tayyip Erdoğan'ın küçük oğlu Bilal Erdoğan'ın eşi Reyyan Uzuner'in dayısı.
29 Semuhi Sinanoğlu, "Partü Ebed Müddet: Bir Siyaset Teknolojisi Olarak Yeni Osmanlıcı TRT Dizileri», *Birikim*, 30 Mart 2017.
30 Marsel Russo, "Yıkılan tarih", Şalom, 8 Mart 2017
31 https://twitter.com/ishak5723/status/848218140928610304
32 https://twitter.com/electrocode/status/837816344577978369
33 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye'nin alternatifsiz olmadığını herkes görecek", *Hürriyet*, 29 Ağustos2018.
34 "Vefatının 100. Yılında Sultan Abdülhamid'i Anlamak' Konulu Konferansta Yaptıkları Konuşma", Türki'ye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 10 Şubat 2018.
35 "Erdoğan: Batı işte bundan dolayı çıldırıyor", *A Haber*, 26 Mart 2017.
36 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Adanalı İş Adamlarıyla Buluştu", Milliyet, 19 Haziran 2018.
37 Emre Can Dağlıoğlu, "Osmanlı tahtında bir Polat Alemdar", Agos, 9 Mart 2017.
38 "Dark Clouds Over Turkey", *The New York Times*, 22 Mayıs2015.
39 Serdar Korucu, Emre Can Dağlıoğlu, "Erdoğan'ı kızdıran Ermeni katliamı haberleri", *Agos*, 6 Haziran 2015.

TARİH EĞİTİMİNDE
"SEN KİMSİN?" SİYASETİ:
TÜRKİYE'DEN ORTA ASYA'YA

Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya, Büşra Ersanlı'nın Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkaslarda tarih eğitimi, milli kimlik ve siyasal iktidar arasındaki ilişkilere dair farklı dillerde yayımlanmış makalelerinin derlemesinden oluşuyor. Büşra Ersanlı bu kitapta yer alan makaleleriyle erken Cumhuriyet döneminden bugüne uzanan bir hatta iktidarın tarih eğitimine yansıyan zihinsel tavrının izini sürüyor ve *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)* kitabının ana meselelerini derinleştiriyor. Kitap aynı zamanda karşılaştırmalı bir yaklaşımla Türkiye'den Azerbaycan'a, Özbekistan'a ve Türkmenistan'a uzanan geniş bir coğrafyada "Sen Kimsin?" siyasetinin tarih eğitimindeki yerini tartışıyor. *Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti*, Ersanlı'nın 1990'lardan bu yana bir siyaset bilimci, kadın akademisyen ve aktivist olarak deneyimlerini, gözlemlerini ve varoluş hallerini içeren bir söyleşiyi de okurlara sunuyor.

Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın "Tarihçilerin Mutfağı: Toplumsal Tarih Kitapları" dizisinin ikinci kitabı. Ersanlı'nın sözleriyle "Tarihçiliğin ütopyasından söz etmek istersek çoğul insanlık hallerinden muazzam ortaklık alanları çıkarmayı ümit edebiliriz." Tarihçilerin Mutfağı dizisiyle bu ümidi paylaşıyoruz.

Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

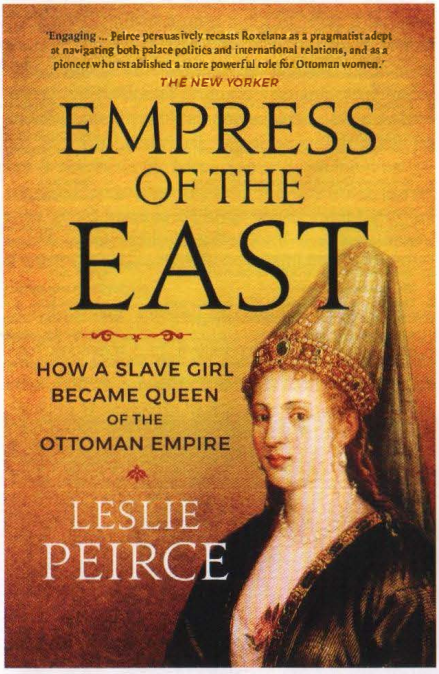
TARİH VAKFI

DOĞU'NUN İMPARATORİÇESİ:

Popüler İmajının Ötesinde Hürrem

N. İPEK HÜNER CORA

LESLIE PEIRCE'İN HÜRREM SULTAN ÜZERİNE ÇALIŞMASI, BİRİNCİL OLARAK GENEL OKUR KİTLESİ GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULARAK YAZILMIŞ BİR KİTAP. SADE DİLİ, OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA AŞİNA OLMAYAN OKURLAR İÇİN YAPILMIŞ AÇIKLAMALARLA BERABER KİTABIN GENİŞ BİR OKUR KİTLESİNE ULAŞMASINI MÜMKÜN KILIYOR. KİTAP BOYUNCA PEIRCE'İN ARA ARA YAPTIĞI, OSMANLI TARİHYAZIMINDA SIKLIKLA GÖRÜLMEYEN KARŞILAŞTIRMALAR DA KİTABIN FARKLI COĞRAFYA VE TARİHLERE AŞİNA OKURLAR TARAFINDAN OKUNMASINI KOLAYLAŞTIRIYOR.

"Süleyman'ı bir kenara koyarsak, Hürrem hakkında bir şeyler yazanların hiçbiri Hürrem'le karşılaşmamıştı."[1]

Leslie Peirce, Hürrem'in yaşamöyküsünü kaynakların ve deneyimli tarihçiliğinin yardımıyla aktarırken, ilk sayfalarda sarf ettiği bu cümleyi hiç unutmuyor. *Empress of the East*'in gösterdiği gibi, popüler algının aksine Hürrem'in yaşam öyküsü büyük boşluklarla dolu. Örneğin, aslında isminin ne olduğunu ya da nereden geldiğini, hatta saraya nasıl getirildiğini tam olarak bilemiyoruz. Yazara göre, tam da bu boşluklar sebebiyle, yaşadığı dönemden bu yana Hürrem'in hayatına dair yazılanların kurgu ile iç içe geçtiğini kabul etmek gerek.[2]

Peki tüm bu boşluklara rağmen Hürrem'in —ya da kendisine dair kaynaklarda gerçeklik ve kurmacanın iç içe geçtiği herhangi bir tarihsel öznenin— yaşamöyküsünü yazmak mümkün mü? Bu kitabın da örneklediği gibi, sorunun yanıtı kesinlikle evet. Leslie Peirce, kitap boyunca Hürrem'in yaşamöyküsündeki boşlukları kaynakların izin verdiği kadarıyla doldu-

ruyor ya da tarihsel bağlamı göz önünde bulundurarak neyin nasıl olmuş olabileceğini zengin bir kaynak kullanımı ile okura sunuyor.

Kitap ağırlıklı olarak kronolojik ilerlese de tematik bir konu dağılımına sahip. Hürrem'in saraya gelişinden ölümünün ardından yaşananlara dek olanları anlatan üç ana bölüm var: (1) Başlangıç, (2) Zorluklar ve (3) Siyaset. Her bir bölümün kendi içinde beş kısma ayrılması sayesinde okur kaybolmadan karmaşık bir siyaset ve aile hayatını takip edebiliyor, hem de kitabın tamamını okumaya niyeti olmayan ancak belli bir konuda bilgi almak isteyen okurlar için de kitap önemli bir kaynak olma özelliğini koruyor.

Başlangıç bölümü, isminden de anlaşılacağı üzere, yaşamöyküsünün izi sürülebilen ilk kısımlarına— Hürrem'in daha Hürrem olmadan evvel bir cariye olarak saraya gelmesi ve peşinden yaşanan olaylara

Muhteşem Yüzyıl dizisinde Hürrem ve Süleyman'ın ilk karşılaşma sahnesi

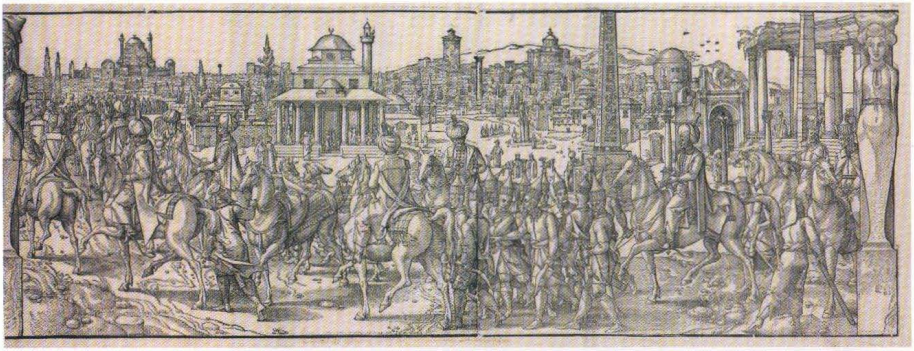
ayrılmış. Bölümün ilk kısmı, "Rus Cariye'", okurlara Hürrem ve saraydaki "kariyeri" hakkında genel bir bilgi veriyor. "Kaçırılma" bölümünün odağı Hürrem'in saraya nasıl ve nereden gelmiş olabileceği hakkında. *Empress of the East*, her ne kadar Hürrem'in hikayesi olsa da okurlara dönemin koşullarını ve tarihini de sade bir dille sunmakta oldukça başarılı. Örneğin bu kısımda Hürrem'in geçmişine ait kesin verilerin yokluğunda okurlar Osmanlı köle ticareti ve Hürrem'in başından neler geçmiş olabileceği konusunda bilgi ediniyorlar.

"Eski Saray'da" [Saray-ı Atik'te] başlıklı kısımda, saraya yeni gelen Hürrem'i izleyen okur, Osmanlı hareminin kurumsal yapısı ve bir cariyenin haremdeki olası kariyer tercihleri hakkında bilgi ediniyor. Daha önceki çalışmalarında da haremin kurumsal ve hiyerarşik yapısını ayrıntılı olarak ele alan—bu çerçevede haremin Batı'nın tahayyül ettiği gibi bir atalet ve cinsel haz mekânı olarak tasvir edilmesine karşı çıkan— Peirce, saraya yeni gelen Hürrem'in nelerle karşılaşmış olabileceğini gözler önüne seriyor.[3] Peirce'e göre Hürrem, haremde farklı yaşlardan, statülerden ve kökenlerden birçok kadını içine alan hiyerarşiyi ve bu hiyerarşinin içinde kendini nasıl konumlandırması gerektiğini hızlıca öğrenmiş olmalı. Bunların yanı sıra Hürrem aynı zamanda Müslüman olmuş ve temel bir eğitim almış, sarayın gündelik yaşamını düzenleyen kurallarını da öğrenmiş olsa gerek.

Cariyelerin haremde neler öğrendiğine dair değişik bilgiler var: temel dini eğitim, okuma, adab-ı muaşeret, müzik, nakış Peirce'in saydığı eğitim alanlarından bazıları. Harem kadınlarının nakış yapması sadece Peirce'in değil, kullandığı farklı elçi raporlarının da üzerinde durduğu bir nokta. Peki, farklı elçiler neden harem kadınlarının nakışları üzerinde duruyordu ya da nakış meselesi neden bu kitabiyat yazısına girecek kadar önemli? Peirce'in konuya—ve Hürrem'in yaşamöyküsüne—yönelik tavrını örneklediği ve cevapları kesin olmasa da farklı sorular sormanın tarihyazımındaki önemini hatırlamak için... Nakış yapmanın kadınlar için bir altın bilezik olduğunu, eğer harem hiyerarşisi dışına çıkıp kendi geçimlerini sağlamaları gerekirse onlar için çok önemli bir yetenek olacağını söylüyor Peirce, dolayısıyla okura harem kariyerinin ilk akla gelmeyecek olası sonuçlarını gösteriyor. Ayrıca nakışların, harem kadınları tarafından diplomatik hediyeler olarak sunulmasına da örnekler veriyor. Ama belki de en önemlisi, kaynaklara yönelttiği soru: Neden elçiler haremdeki nakış faaliyetlerinden bahsediyorlardı? Elçiler, haremdeki kadınların el emeği üzerinde durarak Batı'nın haremdeki atalet tahayyülünü eleştiriyor olabilirler miydi?[4] Bu sorunun, Peirce'in yönelttiği başka birçok önemli soru gibi, kesin bir yanıtı yok. Ancak hem Batı tahayyüllerine hem elçilik raporlarına daha katmanlı bakılma ihtimallerini içinde barındırdığından hem de hareme ilişkin oryantalist söylemleri sorguladığından bu ve benzeri sorular kitap boyunca çok önemli bir yer tutuyor.

Okurların en merak ettiği noktalardan biri olan Hürrem ve Süleyman'ın ilk karşılaşmasında da tarihsel veriler noksan, bu da popüler anlatıların kurguya kaymasına sebep oluyor. Hürrem'in bir şekilde Süleyman'ın dikkatini çekmiş olması gerektiğini düşünüyor Peirce—özellikle de farklı saraylarda yaşadıkları ve Süleyman'ın Eski Saray'a ara ara geldiği düşünülürse. Muhteşem Yüzyıl'ın sahnelediği, Meryem Uzerli'nin saray adab-ı muaşeretini hiçe sayarak kırık Türkçesi ile Süleyman'a seslenip kendisini onun kollarına attığı gibi bir ilk karşılaşma sahnesini, temelini dönemin kaynaklarından alan bu biyografide bulamıyoruz. Ancak tarihin gidişatı açısından asıl önemli olan zaten ilk karşılaşmadan sonrası, Süleyman'ın Hürrem'le beraberliğinin devam etmesi...

Hürrem, haremde geçirdiği süre içerisinde, anneliğin harem hiyerarşisinde yükselmek ve geleceğini garantiye almak için en kestirme yol olduğunu, henüz Süleyman'ı görmeden dahi biliyor olmalıydı. "Annelik Siyaseti" başlıklı kısımda Peirce, Süleyman'ın cinsel partneri ve çocuğunun annesi olmanın Hürrem'e neler sağlayacağını tartışıyor. İlk oğlu Mehmed'in doğumuyla beraber, İslam hukukuna göre, Hürrem'in cariye olarak konumu bir anne olarak değişmekle

Hollandalı sanatçı Pieter van Aelst'e ait Sultan Süleyman'ın At Meydanı'nda ilerleyişini resmeden friz Kaynak: Metropolitan Sanat Müzesi

kalmıyor, aynı zamanda harem hiyerarşisindeki yeri de kendisine pratik kazançlar sağlayacak şekilde değişiyor: kendisine verilen günlük gelir artıyor ve—anakronik bir benzetmeden kaçınmayacak olursak—haremde kendisine ait bir odası oluyor. Bu andan sonra istisnai olan ve Peirce'in Osmanlı geleneğinde bir kırılma olarak işaret ettiği nokta Hürrem'in ilk erkek çocuğunu doğurduktan sonra şehzadesi ile çekilmek yerine Süleyman'la beraber olmaya devam etmesi ve başka erkek çocuklar doğurması.

Süleyman'ın neden tekrar Hürrem'i tercih ettiği Peirce'in de sorduğu bir soru. Göz önünde bulundurduğu olası cevaplar arasında ise popüler söylemin iddia ettiği gibi Hürrem'in onu büyülemiş olması yok. Peirce'in ilk düşündüğü sebepler arasında sultanın tahta varis yetiştirme kaygısı ve Hürrem'in doğurganlığı var. Hürrem'e karşı duyduğu hisler ya da alışkanlık da diğer seçenekler. Her ne kadar bu sorunun da net bir yanıtı olmasa da Peirce önemli bir tespitle bitiriyor bölümü: Hürrem, doğru zamanda, doğru yerde, doğru kadındı...[5] Başlangıç bölümünün son kısmı ise çiftin "sevgili ve ebeveyn" olarak rollerine ayrılmış. Bu kısmı öne çıkaran noktalardan biri, kaynaklarının Hürrem'in Süleyman'a yazdığı mektuplar olması ve bu mektupların yazıldığı bağlamlar hakkında Peirce'in bilgi vermesi.

Kitabın ikinci bölümü olan "Zorluklar"da, Hürrem'in, kimi zaman birbirinden bağımsız düşünmenin imkânsız olduğu, saray ve aile hayatında karşılaştığı zorluklar anlatılıyor.

"Hürrem'in Rakibi" bölümü, Muhteşem Yüzyıl izleyicilerinin ilk olarak aklına geleceği şekilde Süleyman'ın ilk oğlu Mustafa ve annesi Mahidevran'ı konu alıyor. "Erişkinliğe Adım Atma" ise Hürrem ve çocuklarının yaşamlarının farklı eşiklerine odaklanıyor: çocukların sünnet törenleri ve Süleyman'ın Hürrem ile evliliği. Hürrem'in Süleyman'la evlenmesi onun sadece hukuki ya da hiyerarşik konumunu değiştirmekle kalmıyor, aynı zamanda Hürrem'in yaşamöyküsünde gördüğümüz gelenekteki ikinci büyük kırılmayı yaratıyor. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde politik evlilikler yapılmış olsa da bu evlilik—sultanın, çocuklarının annesi olan cariye ile evlenmesi—bir ilk. Ve bu evlilik, gelenekte başka bir değişime, yani Hürrem'in Topkapı Sarayı'na taşınmasına yol açıyor.

Hürrem'in Topkapı Sarayı'na yerleşmesi hem çiftin ilişkisi hem de haremin kurumsal işleyişi açısından büyük bir öneme sahip. Hürrem, artık fiziksel olarak imparatorluğun merkezinde, siyasetin ve sultanın hemen yanında yerini almış oluyor. Bu da onu Osmanlı sultanlarının bu dönemdeki "görünmezlik"/"erişilmezlik" siyasetinin bir parçası haline getiriyor. Her ne kadar evlilikten önce de kamusal alanda görülebilecek bir figür olmasa da Topkapı Sarayı'na taşınması ile beraber Hürrem hepten görünmez hale geliyor. Bu bölüm, aynı zamanda haremin siyasetin merkezine taşınmasını açıklarken, saray ve elit ilişki ağlarının nasıl işlediğini de gözler önüne seriyor. Mektuplara ve diğer raporlara bakılırsa, Hürrem'in sarayın merkezindeki temel rolü, Süleyman'ın yokluğunda onun saraydaki gözü kulağı olmak. Hürrem'in bu yeni ikametinin farklı bir önemi daha var, sarayın merkezinde erkeklerin eğitim gördüğü kısma paralel olarak kadınlar için de bir alan oluşmasını sağlamak.

"İki Gözde" başlıklı kısım, sarayın merkezindeki iki gözdeyi—Hürrem ve İbrahim'in inanılmaz ve önlenemez yükselişlerini, sultanla yakın ilişkilerini ve bu ilişkilerin yarattığı gerilimleri ele alıyor. Bu kısım aynı zamanda İbrahim ve çevresindeki politik tartışmalara da ışık tutuyor. "Şöhretin İnşası", başlıktan da anlaşılabileceği üzere Hürrem'in bânîlik faaliyetlerine odaklanıyor. Peirce, konu üzerine yapılmış akademik çalışmaların da gösterdiği gibi, bânîlik faaliyetlerini salt bir iyi niyet göstergesi ya da dini vecibe olarak olarak göstermenin ötesine geçerek, aynı zamanda bir güç gösterisi ve kendini konumlandırmanın bir yolu olarak inceliyor. Hürrem'in özellikle İstanbul'daki bânîlik faaliyetlerinin siyaseten önemine dikkat çeken Peirce, gelenekte bir diğer kırılmaya işaret ediyor. Hürrem'in Süleyman'ın karısı olarak İstanbul'da kalması ile bânîlik faaliyetleri onu bir sancakta değil, İstanbul'da görünür ve meşru kılıyor.

Kitabın üçüncü bölümü olan "Siyaset"in odağında ise Osmanlı Devleti politikası, Safavilerle ilişkiler, savaşlar ve şehzadeler var. "Aile Meseleleri", Edirne ve İstanbul arasında gidip gelen Hürrem ve Süleyman'ı,

çocuklardan ise özellikle Mehmed ve Mihrimah'ı ele alıyor. Tekrar vurgulanan konulardan biri Hürrem'in herhangi bir oğluna eşlik etmek yerine sultanla kalmayı tercih etmesi. Bu bağlamda "Evde ve Uzakta" başlıklı bölümde farklı sancaklardaki şehzadeler ve onları ziyarete gidip gelen Hürrem başrolde. Bu aile vurgusu, Peirce'e göre, Hürrem'in gelenekte yarattığı diğer bir kırılma: imparatorluğun merkezinde bir çekirdek ailenin oluşması.

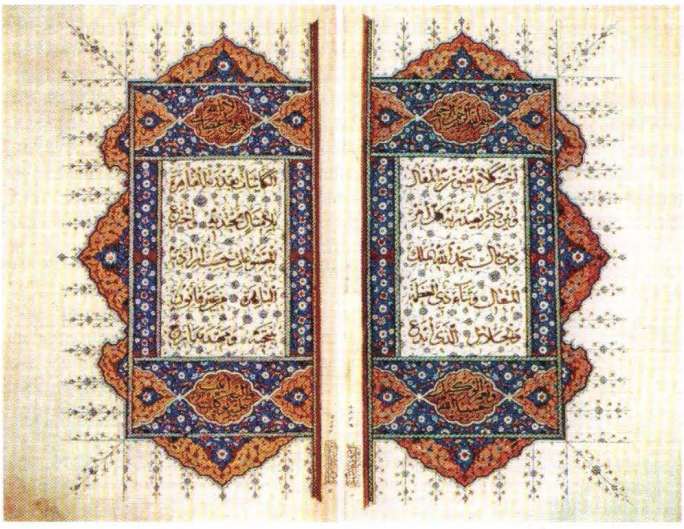
Şehzade Mehmed'in beklenmedik ölümünün ardından yas tutan ve iyileşmeye çabalayan aile ve sancaklardaki şehzadeler konusu "İyileşme" başlıklı kısımda devam ediyor. "Hesaplaşma" bölümü, hangi oğlun tahta çıkacağı geriliminin arttığı ve Süleyman'ın sağlık sorunlarının ön plana çıktığı bir bölüm. Bölümün kelimenin tam anlamı ile en can alıcı noktası, Mustafa'nın ölümü ve ölümünün ardından siyasi bir tehdit oluşturmaması için çevresindekilerin ortadan kaldırılması. "Son Yıllar" ve "Sonsöz", Süleyman ve Hürrem'in yaşamlarının son yıllarında neler olduğunu ve hikâyenin Hürrem'in ardından nasıl devam ettiğini merak edenlerin sorularına da yanıt veriyor. Kitap, Peirce'in yazım sürecine dair notlarını ve teşekkürlerini içeren bir ithaf bölümünün ardından, konuya aşina olmayan okurlar için hazırlanmış bir "Kim Kimdir ve Ne Nedir" kısmı ile bitiyor. Ayrıca yer yer farklı harita ve görseller kitabı zenginleştiriyor.

Empress of the East'in en öne çıkan özelliklerinden biri zengin birincil kaynak kullanımı. Elçilik raporları, mektuplar, tarihler, vakfiyeler, muhasebe defterleri, seyahatnameler vd. kaynaklar gerek Hürrem'in yaşamöyküsünü takip etmek, gerek bu öykudeki boşlukların nasıl dolmuş olabileceğini tahayyül etmek için etkin bir biçimde kullanılıyor. Kitabı okurlar için ilginç kılacak başka bir nokta ise okuru gerek tarihi İstanbul sokaklarında—eski ve yeni saray arasında ya da Avrat Pazarı'nda—gerek Anadolu coğrafyasında gezdirmesi—kimi zaman Hürrem'in peşinde bir şehzade sancağına giderken, gerekse bir şehzadenin tabutunu takip ederek... Dönemin nabzını tutmak açısından kitabın tasvir ettiği sünnet ve düğün törenleri ya da av gezileri oldukça önemli.

Tüm bu zengin kaynak kullanımıyla beraber *Empress of the East* birincil olarak genel okur kitlesi göz önünde bulundurularak yazılmış bir kitap. Kitabın sade dili, Osmanlı İmparatorluğu'na aşina olmayan okurlar için yapılmış açıklamalarla beraber kitabın geniş bir okur kitlesine ulaşmasını mümkün kılıyor. Kitap boyunca Peirce'in ara ara yaptığı, Osmanlı tarihyazımında sıklıkla görülmeyen karşılaştırmalar da kitabın farklı coğrafya ve tarihlere aşina okurlar tarafından okunmasını kolaylaştırıyor.[6]

Kitabın en ilginç özelliklerinden biri, tüm bu siyasal bağlam içinde insani özellikleri ile ortaya çıkan bir Hürrem ve bir Süleyman sunması ve her ikisini de aktif özneler olarak ele alması. Hürrem'in bir özne olarak ele alınması kendi içerisinde karmaşık bir mesele. Popüler tarih yazımında birçok kötülüğün "öznesi" olduğundan kendisine bir ses verilmesinin ilk bakışta bir yeniliği yok gibi gözüküyor. Oysa Peirce'in kaleminden çıkan yaşamöyküsünde özne olarak sadece duygularını ya da beklentilerini dile getiren, harem hiyerarşisinde hırsıyla herkesi alt eden bir kadın yok. Aynı zamanda—ya da bunun ötesinde—anne olan, âşık olan, arkadaş olan, danışman olan, kaygılanan, okuyan, yazan, düşünen, üzülen, sevinen bir Hürrem var. Aynı şekilde Peirce, Süleyman ve Hürrem'i—tüm politik bağlamın yanı sıra—bir çift olarak görmeye de olanak sağlıyor; birbirine mektuplar yazan, çocukları hakkında endişelenen, doğum (ve doğum kontrolü) üzerine kafa yormuş olacak bir çift.

Peirce'in sunduğu bu yaşamöyküsüne baktığımızda etten kemikten Hürrem'in, onu belli bir şekilde yaftalamaya teşne tarihyazımının hiç üzerinde durmadığı farklı yönlerini görüyoruz. Örneğin, kadınlar-

Hürrem Sultan vakfiyesinin ilk iki sayfası
Kaynak: *TDV İslam Ansiklopedisi*

la ilişkileri: Peirce'in anlatısında Gülfem, Hürrem'in yakın bir dostu olarak karşımıza çıkıyor.[7] Bânîlik faaliyetlerinde de ulaşmak istedikleri arasında ön planda kadınların olmuş olabileceğini öne sürüyor Peirce. Örneğin, Haseki Külliyesi için Avrat Pazarı'nın seçilmiş olması bir rastlantı olmamalı. Vakfın önemli bir idari görevinin bir katibeye verilmesi şartı da Peirce'in bu tezini destekliyor.[8] Yine farklı kadınlarla kurduğu diplomatik ilişkiler, kendisinden sonraki Osmanlı kadınlarının da diplomaside aktif rol oynamasına bir temel hazırlıyor.[9]

Leslie Peirce'in Hürrem'in farklı yönlerini gösteren biyografisi aynı zamanda Hürrem hakkındaki tarihyazımının tek yönlülüğüne de dikkat çekiyor. Peirce'in kitap boyunca farklı bölümlerde işaret ettiği gibi, popüler anlatılarda Hürrem, sıklıkla yaşanan her türlü gelişmenin ardındaki asıl güç olarak gösteriliyor. Örneğin, "rakibi" Mahidevran'ın, şehzade Mustafa ile beraber Manisa sancağına gönderilmesi anlatılarda Hürrem'in kararı olarak görülebiliyor. Her ne kadar Mahidevran'ın İstanbul'dan uzaklaşmış olmasının Hürrem'i sevindirmiş olması çok muhtemel ise de, Osmanlı geleneğinde şehzadenin sancağa annesi ile beraber çıkması siyasal geleneğin bir devamlılığına işaret ediyor. Asıl dikkat çekici olan, yani gelenekte bir kırılma yaratan, Mahidevran'ın İstanbul'dan gidişi değil, Hürrem'in İstanbul'da kalışı.[10]

Retrospektif olarak Hürrem'in "kötü" bir karakter olarak inşasının dönüm noktası, şehzade Mustafa'nın öldürülmesindeki rolü, daha doğrusu, Hürrem'e atfedilen rol. Yüzyıllar boyunca tarihçilerin Hürrem'i suçlu bulduğundan bahseden Peirce, aslında dönem tarihçilerinin nadiren Hürrem'i doğrudan itham ettiğini, aksine ya sessiz kaldıklarını ya da Mustafa'nın iktidar ilişkileri çerçevesinde kendi sonunu hazırladığını söylediklerini iddia ediyor. Burada asıl altını çizdiği nokta ise, tarihyazımında suçun Hürrem'e atfedilmesinin, sultanın kolayca kandırılabilir olduğu ön kabulünü içermesi. Oysa, Peirce'in de dediği gibi, Süleyman'ı kandırmak kolay olmasa gerek. Dolayısıyla, suçun Hürrem'e atfı Osmanlı tarihyazımı geleneğinin başka bir yönünü gösteriyor: Nahoş bir eylemin sorumluluğunun sultana değil de hiyerarşide kendisinden daha alt konumlarda olana verilmesi ve bu sayede iktidar sahibinin iftira ve eleştiriden uzak tutulması.[11]

Peirce'in acımasız Hürrem imajını özellikle de *Muhteşem Yüzyıl* dizisi üzerinden eleştirdiği başka bir örnek de İbrahim Paşa'nın ölümündeki olası rolü. Bunu salt Hürrem'in başarısı olarak görmenin çok önemli birkaç noktayı yok saydığını öne sürüyor Pierce. İlki, dönemin kaynaklarına baktığımızda Hürrem'in suçlu olduğuna dair bir algının olmaması. İkincisi, tıpkı Şehzade Mustafa meselesinde olduğu gibi, Süleyman'ın rolünün yok sayılması.

Hürrem Sultan'ın Süleymaniye Camii haziresindeki türbesi
Kaynak: *TDV İslam Ansiklopedisi*

Peirce, kaynak kullanım zenginliği yanı sıra popüler kültürü de yok saymıyor yazarken, dolayısı ile yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi, sayfalar arasında ara sıra da olsa gerek eleştiri gerek referans olarak popüler Hürrem'e—*Muhteşem Yüzyıl*'ın ana karakterine—rastlamak mümkün. Leslie Peirce, dizi konusunda ne düşündüğü meselesine içtenlikle ithaf ve teşekkür konusunda değiniyor; dizinin ve kendisinin amaçları tamamen farklı olsa da diziden bir şeyler öğrendiğini söylüyor. Örneğin, şehzadelerin ve Mihrimah'ın kitapta daha çok yer alması konusunda Peirce'i yönlendiren dizide onlara verilen önem olmuş. Kitabı yazarken dizi setini ziyaret etmiş olması ise yine bu samimiyetini ve açık fikirliliğini gösteriyor. Üstüne üstlük Peirce, bir tarihçi netliği ile dizinin doldurduğu boşlukları tarihsel yanlışlar olarak yaftalamak yerine, yer yer o olasılıkları da bağlamı göz önünde bulundurarak tartışmasına katıyor. Görsel kurmacanın gücünü ise hiç yadsımıyor, dünya çapında milyonlarca izleyicisi olan dizinin tercihlerinin Hürrem'in sonraki kuşaklar tarafından nasıl hatırlanacağını belirlediğinin farkında.[12]

DİPNOTLAR

1 Leslie Peirce, *Empress of the East, How a European Slave Girl Became Queen of the Ottoman Empire* (New York: Basic Books, 2017), 8. Geniş kullanımın aksine, yazı boyunca Süleyman, Hürrem ve diğer karakterlere sadece isimleri ile hitap etmeyi kitabın, dolayısı ile bu kitabiyat yazısının ruhuna daha uygun buldum. Peirce, kitapta birincil olarak etekinliğe bürünmüş insanlardan bahsediyor ve karakterlerin ünvanları olmaksızın sadece isimleri ile anılmaları bu etkiyi sağlamaya yardımcı oluyor.
2 Peirce, *Empress of the East*, 25.
3 Örneğin bkz. Leslie Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
4 Peirce, *Empress of the East*, 39-40.
5 Peirce, *Empress of the East*, 68.
6 Örn. bkz. İbrahim'in gözden düşüşünün Thomas Cromwell'in kaderi ile karşılaştırılması. Peirce, *Empress of the East*, 174.
7 Peirce, *Empress of the East*, 76.
8 Peirce, *Empress of the East*, 175.
9 Örn. bkz. Macar Prensesi ile mektuplaşması. Peirce, *Empress of the East*, 223-24.
10 Peirce, *Empress of the East*, 110.
11 Peirce, *Empress of the East*, 273.
12 Örneğin, Hürrem'in isminin Alexandra yahut babasının papaz oluşu gibi. Peirce, *Empress of the East*, 26.

Bir Tarihçi, İki Dizi

GÜNHAN BÖREKÇİ

MUHTEŞEM YÜZYIL: AŞK-I DERÛN İLE MUHTEŞEM YÜZYIL: KÖSEM ADLI TV YAPIMLARINDA 6 YILA YAKIN BİR SÜRE TARİH DANIŞMANI OLARAK ÇALIŞTIM. 16.-17. YÜZYIL OSMANLI SİYASET KÜLTÜRÜ, YÖNETİCİ ELİTİ VE SARAY TARİHİ ALANLARINDA UZMANLAŞMIŞ BİR TARİHÇİ OLARAK BU DİZİLERDE BANA VERİLEN "DANIŞMAN ROLÜNÜ" NASIL OYNADIM, NE GİBİ TECRÜBELERİM OLDU, BU HUSUSLARI TOPLUMSAL TARİH'İN TARİHİ-DÖNEM DİZİLERİNE AYRILAN BU ÖZEL DOSYASI İÇİN KISACA ANLATMAK İSTERİM.

Başlamadan önce bazı önbilgiler vermem gerekiyor.[1] Öncelikle, *Muhteşem Yüzyıl: Aşk-ı Derûn* dizisinin danışman kadrosuna katılmam 2011 yılı sonbaharında, dizinin ikinci sezonu başladıktan birkaç hafta sonra oldu. Diğer bir deyişle, bu yapımda çalışmaya başladığımda dizinin ana hikayesi, karakterleri, mekanları, gösterim biçimleri, kronolojik-dramatik anlatım yapısı vb. temel unsurları çoktan oluşturulmuş, kurgulanmıştı. Bu arada, bilindiği üzere, dizi ilk sezonunda reyting rekorları kırarak muazzam bir izleyici kitlesi yaratmış, tam da bu sebeple bir yandan yazılı-görsel medyanın sürekli gündeminde kalırken, bir yandan da bazı muhafazakâr çevreler ve bilhassa dönemin hükümet temsilcilerinin yer yer tehditkâr bir dille getirdikleri çok sert eleştirilerine maruz kalmıştı. Açıkçası bu kadar gündemde olan bir diziyi takip etmemiştim. Ekranlarda saatlerce süren tartışmalardan, diziye yönelik eleştirilerden haberdar olmakla beraber bu yapım bir izleyici olarak ilgimi çekmemişti. O yüzden gelen teklif üzerine danışmanlık yapmayı kabul ettiğimde, ilk işim oturup ilk sezona ait bölümlerin senaryolarını okumak, fırsat oldukça yayınlanmış bölümlerini izlemek, böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın 46 yıllık uzun saltanat dönemini kronolojik olarak takip eden ve merkezinde dünyaca meşhur bu Osmanlı hükümdarı ile gözde cariyesi Hürrem Sultan'ın yer aldığı bu yapımı etraflıca tanımaya, anlamaya çalışmak olmuştu. 2015-2017 yıllarında yayınlanan *Muhteşem Yüzyıl: Kösem* adlı yapımda ise en başından itibaren çalışma şansım oldu. Bu ikinci dizinin hem genel hem de sezon bazında yapılan tüm ön-hazırlık aşamalarında yapımcı ekiplere destek verdim, ana hikayeleri ve karakterleri oluşturmalarına yardımcı oldum ve dizi tamamlanana kadar yine tarih danışmanlarından biri olarak görev aldım.

Şehzade Mustafa'nın idamına dair bir minyatür
TSMK, Hazine 1524, Hünername

İkinci olarak belirtmek isterim ki, bu dizilerin danışman kadrosunda benimle birlikte yer almış diğer iki meslektaşımla bu yapımları hazırlayan/çeken ekiplere (senaristler, yönetmenler, uygulayıcı yapımcılar, set-kostüm tasarımcıları, oyuncular başta olmak üzere) ihtiyaç duydukları hemen her konuda yardımcı olmaya çalıştık. Yüzlerce kişinin dahil olduğu, gerçekten muazzam bir ekip çalışmasıyla ortaya çıkan bu ticari yapımların yayınlanan her bölümü, biz danışmanların *nihayi onayı* ile değil, yapımcıların uygun gördüğü biçimde ve kapsamda ekranlara yansımıştır. Bu hususu dile getiriyorum, zira bu tip dizilerde neyin nasıl gösterileceğine/yer

Sultan Süleyman'ın üç şehzadesi, Sultan Mustafa, Sultan Mehmed ve Sultan Selim'in sünnet töreni için At Meydanı'nda bulunan İbrahim Paşa Sarayı'na gelişleri. TSMK, Hazine 1524, Hünername

alacağına dair son söz/karar danışmanların değil, ana yapımcı grubun tasarrufundadır. Danışmanlar olarak yaptığımız işin esası, adı üstünde, bizlere danışılan/sorulan hususlarda akademik birikimimiz ve uzmanlığımıza dayanarak gerekli bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri yapmak; bu arada yaşanmış tarihin bilebildiğimiz gerçekliği/yansımaları ile dizinin yarattığı kurgusal gerçekliğin/dünyanın birbirine ciddi raddede aykırı düştüğü noktalarda da gerekli açıklamaları yaparak yapımcıları uyarmaktan ibarettir. Bu bağlamda itiraz ettiğimiz hususlar, konular, ayrıntılar olduğunda (ki defalarca olmuştur) bunlar eğer dizinin kendine has kurgusal mantığına, hikaye akışına ve/veya ticari kaygılarına uygun değilse yapımcılar tarafından ekseriyetle ya kabul görmemiş ya da göz ardı edilmiştir. O yüzden, "Bu dizide tarih danışmanı yok mu? Bu diziler nasıl yapılıyor?" gibi soruları sorarken bu yapımlarda kimlerin hangi konuda son kararı verme yetkisinde olduğu her daim akılda tutulmalıdır.

Peki sözkonusu *Muhteşem Yüzyıl* yapımlarında bir danışman olarak çalışmak nasıldı? Biz tarihçilere nasıl bir danışman rolü verildi? Hangi ekiplerle ne gibi teşrik-i mesaimiz oldu? Şimdi bu hususları sırayla özetleyeyim:

1) Tarih danışmanları olarak aslî görevimiz dizinin -kelimenin tam manasıyla- temelini oluşturan senaryoları yazan ekibe destek olmaktı.[2] Mümkün mertebe her hafta düzenli olarak bu ekiple bir araya geliyor, esasen yazacakları yeni bölümlerle alakalı hem tarihsel hem de kurgusal olayları, karakterleri, meseleleri, mekanları, vb. ayrıntıları saatlerce konuşup tartışıyorduk. Bu buluşmalarımızda ekibin ihtiyaç duyduğu konular hakkında sözlü sunumlar da yapıyor, gerekli tarihsel bilgi ve ayrıntıları kendilerine aktarıyorduk. İlaveten yararlanmaları için ilgili akademik kitapları ve makaleleri tavsiye ediyor, elimizde olan kullanabilecekleri birincil-ikincil kaynakların kopyalarını ya da görüntülerini temin ediyorduk. Akabinde senaryo ekibi hemen ilgili bölümün senaryosunu yazıp tamamlamaya koyulurdu. Ekiple çeşitli nedenlerle buluşamadığımız zamanlarda ise bu vazifelerimizi ya mailleşme ya da internet üzerinden görüntülü toplantılar yaparak yerine getiriyorduk.

2) Senaryo ekibine verdiğimiz desteğin bir diğer önemli ayağını bölüm senaryolarının okunması oluşturuyordu. İlk versiyonu hazırlanıp mailleyollanan her yeni bölümün senaryosunu cümle cümle, sahne sahne okurduk. Bu okumalarımız sırasında varsa maddi/yazım hatalarını giderir, farklı şekilde ifade edilmesi gereken cümleleri işaretler, gerektiğinde bazı sahnelere/diyaloglara dair düzeltici mahiyette açıklamalar yapar, ardından o bölüme dair notlarımızı kısa bir raporla tekrar senaryo ekibine gönderirdik. Bu arada bizimle eşzamanlı olarak ana yapımcı ekiplerin

amirleri de bu metni okuyup varsa önerilerini, düzeltmelerini, teknik hususları vs. senaryo ekibiyle paylaşırdı. Bu aşamada yukarıda bahsettiğim karar alma süreçlerinden biri işlerdi. Şöyle ki, gelen bütün bu yorumların/raporların ışığında senaryo ekibi uygun gördüğü şekliyle o bölümün senaryosunda revizyonlar yaparak metne son halini verir, ardından "onaylı senaryo" başlığıyla çekim için ilgili birimlere yollardı. Buradaki "onaylı" ibaresi esasen senaryonun biz danışmanların kontrolünden geçtiğine işaret ederdi. Fakat bu son versiyonlarda bazen ısrarla değiştirilmesini/çıkarılmasını önerdiğimiz bir hususun ya da ayrıntının aynen bırakıldığını ya da okuduğumuz ilk metinde yer almayan bazı yeni sahnelerin/diyalogların senaryoya eklendiğini de görebilirdik. Bu gibi eklemeler/revizyonlar kimi zaman teknik nedenlerden kaynaklanabileceği gibi, kimi zaman da başka kaygıların yansıması olabiliyordu.

Bu noktada kişisel bir not düşeyim: Sözkonusu dizilerde, bilhassa senaryo ekibiyle çalışmak bir tarihçi olarak beni yeni konularda araştırma yapmaya, akademik bilgi birikimimi arttırmaya, sık sık bildiklerimi sınamaya ve de farklı birincil kaynakları incelemeye sevk etti. Mesela, *Muhteşem Yüzyıl: Aşk-ı Derûn*'da yer alacak bir sahne için 16. yüzyıl Osmanlı dünyasında gelecekten haber vermek üzere ne tarz fallar açıldığına, diğer bir değişle nasıl kehanette bulunulduğuna dair senaryo ekibinden bir soru gelmişti. O zamana kadar sadece Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin yazma eserler koleksiyonunda bulunan 17. yüzyıla ait bir falnâme metnine aşinalığım vardı (ki yıllar önce doktora tezim için o kütüphanede araştırma yaparken görmüştüm), fakat elimde senarist arkadaşlara yardımcı olabilecek doğru dürüst bir malumat yoktu. O yüzden, biraz da kişisel merakımı gidermek üzere, oturup erken modern dönemde farklı kültürlerde kullanılmış değişik fal açma yöntemlerinin ayrıntılarını bulabilmek için epeyce bir kitap-makale taradım, sonunda Hindistan'da uzun süre popüler olmuş kum falı üzerine İngilizce bir kitap bulup okudum, o kitaptan devşirdiğim bilgileri senaryo ekibine yolladım, onlar da tamamen muhayyel bir falcı/kâhin karakteri ortaya çıkardılar. Benzer şekilde, *Muhteşem Yüzyıl*'ın en popüler karakterlerinden Veziriazam İbrahim Paşa ile ilgili izleyiciler için ilginç gelebilecek ne gibi değişik, yeni hikayeler verebiliriz diye senaryo ekibi belirli aralıklarla bizlerden yardım talep ederdi. 16.-17. Yüzyıl Osmanlı yönetici eliti ve saray hizipleri üzerine doktora tezini yazmış, bu alanda araştırmalarına devam eden bir tarihçi olarak Kanuni devri ile İbrahim Paşa'ya her zaman özel bir ilgim vardı. Nitekim, bu döneme ve tarihsel karakterlere dair elimde olan o güne kadar ortaya konmuş akademik çalışmaları ve yayınlanmış kaynakları tekrar tekrar okuyup, bilhassa İbrahim Paşa'nın özel hayatı, Sultan Süleyman ile olan yakın ilişkisi ve de kendine has veziriazamlık tarzına dair bulabildiğim ne kadar ayrıntı varsa bunları çıkarıp not ediyordum. Mesela paşanın bir elçiyi kabulünde üzerinde oturduğu tahtın tasvirini ve elçiye hitabında kullandığı ifadeleri o devirde yazılmış Almanca ve İtalyanca elçi raporlarından derleyip senaryo ekibi için özetlemiştim. Verdiğim bu bilgeler ışığında yazılan sahneler sanırım dizinin tarihsel kaynaklara dayanarak çekilmiş en etkileyici sahneleri arasındadır.

3) Senaryo ekibiyle yaptığımız bu tarz düzenli toplantılarımız ve çalışmalarımız dışında, dizinin hem ana çekim platosuna hem de dış-mekanlarda kurulan setlerine gidiyor, katıldığımız sahne çekimlerinde başta yönetmenler ve set amirleri olmak üzere tüm uygulayıcı ekiplere ve oyuncu arkadaşlara danışmanlık yapıyorduk. Bu ekiplerin bizden netleştirmemizi istedikleri birbirinden farklı soruları, sorunları olurdu. Örneğin, yönetmenler o gün çektikleri sahnelerin yaslandığı tarihsel olay ya da hikayede yer alan karakterler hakkında daha ayrıntılı bilgi vermemizi rica ettikleri gibi, bir sahnede yer alan bir karakterin ya da bir grubun nerede durması, nasıl hareket etmesi gerektiğine dair çekim öncesi veya sırasında fikrimizi de alırlardı. Bilhassa divan-ı hümayun, arz odası, saray-cami avluları, pazar yerleri gibi mekanlarda ve nispeten kalabalık oyuncu kad-

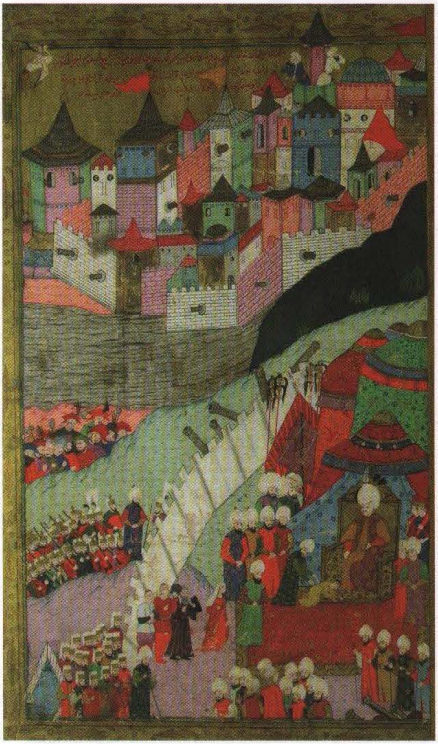

1566'da Zigetvar seferi sırasında vefat eden Sultan Süleyman'ın naaşının Belgrad'ta Sultan II. Selim tarafından karşılanışını gösterir minyatür. TSMK, Hazine 1524, Hünername

rolarıyla çekilen sahnelerin çekimleri sırasında bizlerden yardım talep ediyorlardı. Bu sahnelerin içerdiği tören, teşrif, karşılama gibi aksiyonların nasıl yapılması gerektiği konusunda ayrıntılı açıklamalar ve yönlendirmeler yapardık. Ayrıca bu gibi sahnelerde yer alan karakterler arasındaki siyasi-hiyerarşik ilişkiler, karşılıklı söz ve davranış kalıpları gibi konularda bilgi verip ilgili ekipleri ve oyuncuları yönlendirirdik. Bunların dışında, çekim öncesi veya sahne aralarında verilen molalarda oyuncu arkadaşlardan gelen soruları cevaplamaya çalışırdık. Ekseriyetle eğer bir aktörün oynadığı karakter tarihsel bir kişiliğe dayanıyorsa, o kişi hakkında merak ettikleri hususları bize sorar, biz de her zaman yaptığımız üzere mevcut tarihsel bilgiler çerçevesinde kendisine açıklardık. Tabi bazen çok ilginç sorular da gelirdi. Hiç unutmam, bir gün bir sahnenin çekimine ara verildiğinde, bir oyuncu arkadaşımız oynadığı paşa karakterinin sağ elini mi yoksa sol elini mi kullandığını sormuştu!

4) Bu arada dizide kullanılan kostümler, her türlü eşya, araç, gereç, silah, vs. birkaç ekipten müteşekkil bir grup tarafından hazırlanırdı. Bu ekiplerle fikir alışverişinde bulunmak için arada sırada bir araya gelirdik, fakat daha ziyade mail üzerinden haberleşip bizden rica ettikleri bilgi ve görselleri kendilerine yollardık. İlk kez kullanılacak bir tarihsel nesne/eşya varsa onun tasarım resimleri bize keza mail yoluyla iletilir, biz de gözden geçirirdik. Bu ekiplere daha ziyade Osmanlı-İslam sanat tarihi uzmanı olan meslektaşımız yardımcı olurdu. Ben ise, örneğin, Osmanlıca bir mektubun doğru yazılıp yazılmadığını kontrol ederdim. Velhasıl, haftanın altı günü sabahtan akşama kadar devam eden çekimlerde biz danışmanların her gün sette bulunması mümkün olmadığından (örneğin ben tam zamanlı öğretim üyesi olarak o yıllarda bir üniversitede çalışıyordum) sahnelerin çoğu biz olmadan çekilip tamamlanırdı. Zamanla diziyi çeken ekiplerin beceri ve uzmanlıkları geliştikçe sette bizlere olan ihtiyaçları da o nebze azaldı.

BU DİZİLERİN MUTFAĞINA, HAZIRLIK VE YAPIM SÜREÇLERİNE, TARİHİ VE TARİHSEL BİLGİLERİ NASIL KURGULADIKLARINA VE KULLANDIKLARINA DAİR DAHA ANLATILACAK, İNCELENECEK, TARTIŞILACAK ÇOK ŞEY VAR. UMUYORUM ÇOK UZAK OLMAYAN BİR GELECEKTE BEN VE/VEYA DİĞER DANIŞMAN ARKADAŞLARIM YILLAR İÇİNDE ELDE ETTİĞİMİZ TECRÜBELERİMİZİN IŞIĞINDA BU KAPSAMDA DAHA AYRINTILI VE AKADEMİK ÇALIŞMALAR KALEME ALIRIZ.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin kuşatmasına dair bir minyatür
TSMK, Hazine 1524, Hünername

5) Tabi bir de bu yapımların ekrana gelmeden önce geçirdikleri post-prodüksiyon aşamaları var ki bunların bazılarına bizler de dahildik. Bu minvalde yaptığımız en önemli iş, tıpkı her bir bölüm senaryosu için yaptığımız gibi, o hafta yayınlanacak bölümü yayın tarihinden bir-iki gün önceden izleyip kontrol etmekti. İzlediğimiz bölümler nadiren her açıdan tamamlanmış olurdu; çoğunlukla birkaç sahnesi ya da bazı dijital efektleri eksik olarak bize gösterilirdi. Yaptığımız bu kontrol izlemeleri sırasında eğer bir hata tespit edersek bunları hemen ilgili yapımcıya bildirir, düzeltilmesi gerektiğini söylerdik. Fakat bu aşamada herhangi bir sahnenin tekrar çekimini yapmak imkânsız olduğundan, bu gibi hatalar mümkün olduğunca dijital metotlarla düzeltilirdi. Bu aşamada bizim dışımızda yine ana yapımcı ekipten ilgili kişiler de bu yayın-öncesi izlemeyi yapar ve bölümü kontrol ederdi.

6) Dizinin bilgisayarla oluşturulan dijital (SGI gibi) görüntülerine dair gerekli görsel kaynakları ve tarihsel bilgileri de ilgili ekibe verip, kurgu-

Sultan I. Ahmed'in bir portresi

New York. Metropolitan Museum of Art Kolleksiyonu

ladıkları görüntülerin tarihsel verilerle uyuşup uyuşmadığının kontrolünü yapmak yine işimizin bir parçasıydı. Şahsen birkaç defa bu ekiplerin ofislerinde buluşup, örneğin genel İstanbul ve saray panoramaları üzerine saatlerce çalıştığımızı hatırlıyorum.

Toparlamak gerekirse, görüldüğü üzere, bu yapımlarda biz tarih danışmanları da bir ekip olarak çalıştık, mezkur diğer ekiplere birçok alanda destek verdik. Fakat farklı formasyonları, uzmanlıkları, ideolojik-siyasi duruşları ve hatta akademik kaygıları olan danışman-tarihçiler olarak kendi aramızda bazen ciddi görüş veya yorum ayrılıklarına düşüyorduk. Örneğin, geleneksel Osmanlı tarihçiliğinden aktarılan bir bilgi/mesele ile yeni, revizyonist diyebileceğimiz Osmanlı tarihyazımından gelen bir bilgi/mesele üzerinde bazen uzun uzun tartıştığımız oluyordu. Zamanla bu farklı yorum ve fikirlerimizin çarpışmasından epeyce yararlı, yaratıcı fikirlerin doğduğuna da şahit olduk. İlaveten, yukarıda örneğini verdiğim gibi, kimi zaman bize yöneltilen sorular mevcut akademik bilgilerimizin sınırlarını zorlayan mahiyette olabiliyordu. Bu gibi durumlarda danışman ekibi olarak ortak araştırma yapar, bir cevap bulmaya çalışırdık. Hiç bilmediğimiz ya da bir türlü çözemediğimiz bir konu olduğunda da o alanda uzmanlığı olan tanıdık bir meslektaşımıza danışıp, bizleri aydınlatmasını ya da yönlendirmesi rica ederdik. Kısacası, bu yapımların danışman ekibi olarak uzun yıllar beraber gayet uyumlu ve verimli çalıştık.

Bu bağlamda ayrıca belirtmek isterim ki, danışmanlar olarak senaryo ekibine her zaman en yeni tarihsel bilgileri ve akademik çalışmaları aktarmaya özen gösterdik. Senarist arkadaşlar da toplumun genel hafızasına işlemiş, yani hâlihazırda kitleselleşmiş bir tarihsel bilgiyi, imajı, karakteri veya olayı esasen izleyiciler nezdinde daha kolay anlaşılacağı/anlam kazanacağı düşüncesiyle bazen geleneksel Osmanlı tarihçiliğinin yorumuyla kullanmayı tercih ederken; bazen de, biraz da bizlerin teşvikiyle, izleyicileri şaşırtacak, diziye farklı bir soluk ya da dinamizm verecek şekilde tarihyazımının en yeni yorumlarını kullanarak senaryolarına katıp ekranlara yansıtabiliyorlardı. Örneğin, *Muhteşem Yüzyıl: Kösem*'in ilk sezonunda Sultan I. Ahmed ile kardeşi Şehzade Mustafa arasındaki yaş farkı, bu şekilde en son akademik çalışmalara istinaden 10 yaş civarı olarak gösterilmiştir. Oysa geleneksel tarihyazımında bu fark 2-3 yaş civarındadır.

Evet, bu iki dizide oynadığım danışmanlık rolü ve kapsamı bu çerçevede idi. Elbette bu dizilerin mutfağına, hazırlık ve yapım süreçlerine, tarihi ve tarihsel bilgileri nasıl kurguladıklarına ve kullandıklarına dair daha anlatılacak, incelenecek, tartışılacak çok şey var. Umuyorum çok uzak olmayan bir gelecekte ben ve/veya diğer danışman arkadaşlarım yıllar içinde elde ettiğimiz tecrübelerimizin ışığında bu kapsamda daha ayrıntılı ve akademik çalışmalar kaleme alırız, böylece her geçen gün tüm dünyada daha da popülerleşen bu tip tarihi-dönem dizilerine dair hem bu diziler üzerine çalışma yapan ilgili araştırmacılara hem de izleyicilere yararlı olacak aydınlatıcı veriler ve perspektifler sunarız.

Unutmadan... oynadığı karakterin hangi elini kullandığını soran o oyuncu arkadaşımıza şöyle cevap vermiştim:

-Herhangi bir tarihi kaynakta böyle bir bilginin yer aldığını sanmıyorum Paşam!

DİPNOTLAR

1 Bu kısa yazıda hem isim kalabalığı yaratmamak hem de okuma kolaylığı sağlamak amacıyla 'yapım ekibi', 'senaryo ekibi' gibi genel tanımlamaları tercih ettim. Ekseriyetle 1. tekil şahıs zamiri (ben) yerine 1. çoğul şahıs zamiri (biz) kullanarak benimle beraber bu yapımlarda danışmanlık yapmış diğer tarihçi meslektaşlarımı kastettim. Merak edenler bu dizilerin internet siteleri üzerinden bahsettiğim ekiplerin kimlerden oluştuğunu rahatlıkla bulabilir.

2 Bilmeyenler için bir not düşeyim: Birkaç sezona yayılan, haftada bir ekrana gelen ve her bölümü iki saate yakın süren bu gibi TV dizilerinde senaryo ekibi bir sezon bittikten sonra kısa bir tatil yapıp hemen bir sonraki sezonun hikayeleri ve ilgili bölüm senaryoları üzerine çalışmaya başlar. Bu iş genelde yaz aylarında yapılır. Ardından Ağustos-Eylül aylarında tamamlanmış az sayıdaki bölüm senaryoları çekilerek Ekim gibi yeni sezona başlanır. Başka bir deyişle, bir sezonda yer alan yaklaşık 30 bölümün çoğu sezon devam ederken yazılıp çekilir. Bu bakımdan bölüm senaryolarının her hafta zamanında tamamlanıp çekime gönderilmesi elzemdir.

"BİR İHTİMAL DAHA VAR! GİTMEK Mİ DERSİN?":

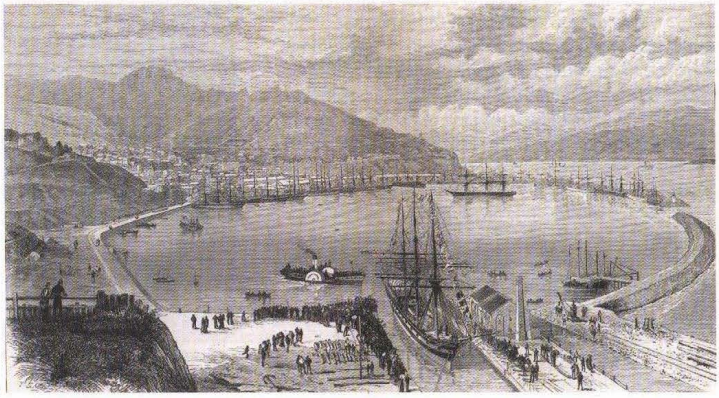
20. Yüzyılın Şafağında İstanbul'dan Kaçma Arzusu

EKREM SALTIK

ŞAFAĞINA TANIKLIK ETTİKLERİ 20. YÜZYILIN İLK YILLARINDA, OSMANLI COĞRAFYASINDA YAŞANAN AĞIR TRAVMALARI VE RUHLARINDA YOL AÇTIĞI DERİN HAYAL KIRIKLIKLARINI GERİDE BIRAKIP "BİR İHTİMAL DAHA VAR" DİYEN SERVET-İ FÜNÛNCULARIN EDEBİ METİNLERİNDE SIKÇA İŞLENEN KAÇIŞ VE ÜTOPYA TEMASI, SADECE TAHAYYÜL BOYUTUNDA KALMIYOR, YENİ ZELANDA'YA GİTME HAYALLERİ BİR PLAN OLARAK ENİKONU SOMUTLAŞIYORDU...

Fikri ve fiziki olarak bir zemine yerleşik olan insanın, bunalım ya da dönüşüm dönemlerinde yeni başlangıçlar yapmak için başka yerlere göç etme isteği duyması tarih boyunca birçok yaygın örnekleri bulunabilecek evrensel bir deneyimdi. Bu bağlamda 19. yüzyılın siyasi ve ekonomik koşullarında kadim bilgi ve birikimleri yağmalanan eski dünyanın, geriye kalan fiziki yapısının da tehdit edildiği bir kuşatma ve baskı altında olduğu sıralarda, yerküre üzerindeki bazı uzak coğrafyalar da her şeye yeniden başlamak isteyen ruhen "yurtsuz" ya da "kırgın" göçmenlerce yoğun ilgi görmeye başlamıştı. Bu sıralarda, günümüzde içerisinde ütopik yaşam alanlarının tasvir edildiği *Yüzüklerin Efendisi* ve *Hobbit* gibi filmlere sahne olan dünyanın uzak ucu Yeni Zelanda da "yeni bir dünya" arayan maceracıların göç ettiği toprakların başında geliyordu. Bu nedenledir ki, Gelibolu Yarımadası'nı adeta "kutsal topraklar" olarak nitelendirip, Anzak Törenleri bağlamında Türkiye'yi görmeyi bir ayrıcalık olarak kabul eden Yeni Zelandalıların yaşadığı bu uçsuz bucaksız yemyeşil arazilerin, 20. yüzyılın şafağında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine tanıklık eden kuşaklar açısından da bambaşka ve "ütopik" çağrışımları vardı.

II. Abdülhamid'in 1876 yılında başlayan saltanat döneminin yirmi ikinci yılına gelindiğinde ve özellikle İstanbul'da, sonrasında "denge siyaseti" olarak da adlandırılan hükümet etme şekliyle ilgili gölgesi günümüz tarihçilerini bile keskin saflara ayıran bir kutuplaşma söz konusuydu. Aynı yıllarda ironik bir şekilde Güney Asya Müslümanları da ilk defa II. Abdülhamid döneminde imparatorluğun kurtuluşunu sağlayacak bir reçete olarak kuşatıcı bir projeye dönüştürülen "Panislamizm" politikası bağlamında Osmanlı Devleti ile ilgili somut beklentiler içerisine girmişti. II. Abdülhamid'in şahsında vücut bulmuşsa da sömürge tehdidi ya da işgali altındaki çoğunluğu Müslüman devletlerin Osmanlı Devleti'nden

Yeni Zelanda göçmenlerinin ülkeye giriş yaptıkları önemli limanlardan biri olan Lyttelton Limanı, *Lyttelton Museum*, 1883 (Aynı zamanda henüz lise öğrencisi olan Tevfik Fikret'in ilk şiirinin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlandığı yıl)

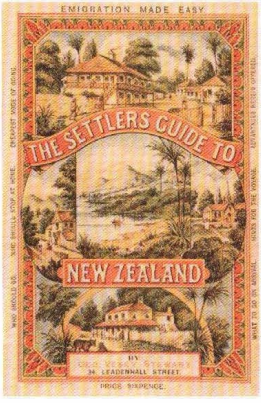
***'Edebiyat-ı Cedîde'*hareketi olarak da anılan *Servet-i Fünûn Dergisi*'nin kendi kapağında topluluğu birarada gösteren bir fotoğraf, *Servet-i Fünûn Dergisi*, 1911 (Aynı zamanda Tevfik Fikret'in ikinci şiir kitabı olan *Haluk'un Devfteri*'nin yayımlandığı yıl)**

medet umması, aslında yüzlerce yıllık bir geçmişten besleniyordu. 19. yüzyılın son çeyreğindeki siyasi ve ekonomik şartlar Osmanlı Devleti'nin o sıradaki kadrolarını bu "kuşaklar üstü" hafızanın ister istemez muhatabı haline getiriyordu. İmparatorluğun merkezinde ve bizzat kendisinden medet umulan devletin vatandaşlığında bulunan entelektüellerin birbirine zıt bir şekilde "evliya" ya da "diktatör" olarak konumlandırdığı II. Abdülhamid'in şahsında vücut bulan alt kıta ve uzak coğrafyalardaki "mazlumların kurtarıcısı" imajı, en nihayetinde II. Abdülhamid'in kadim bir imparatorluğun medeniyet duruşunu ve dini hassasiyetlerini temsil etme iddiasından kaynaklanıyordu. Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde, imparatorluğun gidişatı ile ilgili endişe duyan ve bu gidişatın giderek kötüleşmesine sebep olarak görülen II. Abdülhamid'e karşı büyük bir öfke duyan insanların yaşamını kuşatan "kesif" bir "bulantı" dönemi yaşanıyordu.

ASIRLIK BİR DİLEMMA, "BU MEMLEKETTE YAŞANMAZ ARTIK!"

Genel olarak "istibdat" olarak adlandırılan bu dönemin sosyo-kültürel hayata da yansımaları olmuş, istibdat atmosferini soluyan sanat ve edebiyat çevrelerinde *"Servet-i Fünûn Edebiyatı"* veya *"Edebiyât-ı Cedîde"* olarak adlandırılan edebi bir akım başlamıştı.[1] Söz konusu hareket yayın hayatına magazin ve aktüaliteye de yer verilen fennî ve kısmen edebi bir çizgiyle başlamışsa da Recaizade Mahmud Ekrem'in çevresindeki gençleri de bir araya getirmek üzere bir edebiyat dergisine dönüştürdüğü Servet-i Fünûn dergisi çatısı altında ortaya çıkmıştı.[2] 1895 yılından itibaren *"sanat sanat içindir"* düsturuyla yayınlar yapan bir edebiyat dergisi haline gelen Servet-i Fünûn dergisinde Tevfik Fikret'in yazı işlerini devralmasıyla karakteristikleşen bir "kaçış" ve "ütopya" iklimi hâkim olmuştu. Aralarında Cenap Şahabettin, Halit Ziya [Uşaklıgil], Süleyman Nazif, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit [Yalçın], Hüseyin Rahmi [Gürpınar], Ahmet Rasim ve Mehmet Akif [Ersoy] gibi isimlerin bulunduğu Servet-i Fünûncuların edebi metinlerinde sık sık işlenen kaçış ve ütopya teması, giderek artan siyasi baskılar nedeniyle sadece tahayyül boyutunda kalmamıştı.[3] Servet-i Fünûncular gözleri önünde tarumar edildiğini "düşündükleri" memleketin gidişatına müdahale edemeyerek, üstüne üstlük bu gidişatın sebebi olarak gördükleri kadrolarca toplumdan tecrit edilmelerine neden olan bir bunalımla karşılaşmaları üzerine, uzak coğrafyalara giderek kavuşacaklarını umdukları bir özgürlük peşine düşeceklerdi. Bu bağlamda fiziki ve fikri anlamda her detayını bizzat inşa edecekleri bir köy yaşamında, düşüncelerini de özgürce ifade edebilecekleri bir ütopya kurmak üzere göç etmeyi düşündükleri uzak ülkelerin arasında "dünyanın sonu" olarak anılan Yeni Zelanda da bulunuyordu. Hapsedildikleri sınırlarda nefes alamaz hale geldikleri dünyanın sonuna giderek kendi tercihleri olan yeni bir hayata başlama hayali kuran Servet-i Fünûncu isimlerin başında Tevfik Fikret, Hüseyin Kazım [Kadri] ve Hüseyin Cahit bulunuyordu.[4]

Servet-i Fünûncuların Yeni Zelanda'ya kaçma arzularının ortaya çıkışı, Yeni Zelanda göç tarihinin "depresyon" dönemi olarak da nitelendirilen 1880-1890 yılları arasındaki durağan dönemin hemen sonrasında gerçekleşmişti. Depresyon dönemini geride bırakarak yeniden göç almaya başlayan Yeni Zelanda'daki ekonomik sorunlar ve göçmen nüfusun artışı, bir süre sonra İngiliz kökenli olmayan göçmenlerin hoş karşılanmamasına neden olmuştu. Bu bağlamda 1899 yılında çıkarılan bir yasa ile İngiliz ve İrlanda kökenli olmayan göçmenler için "İngilizce şartı" getirilmişti. Nitekim aynı yıllarda ülkeye göçmen taşı-

Yeni Zelanda Yerleşimci Rehberi, *National Records of Scotland*, 1886-1888

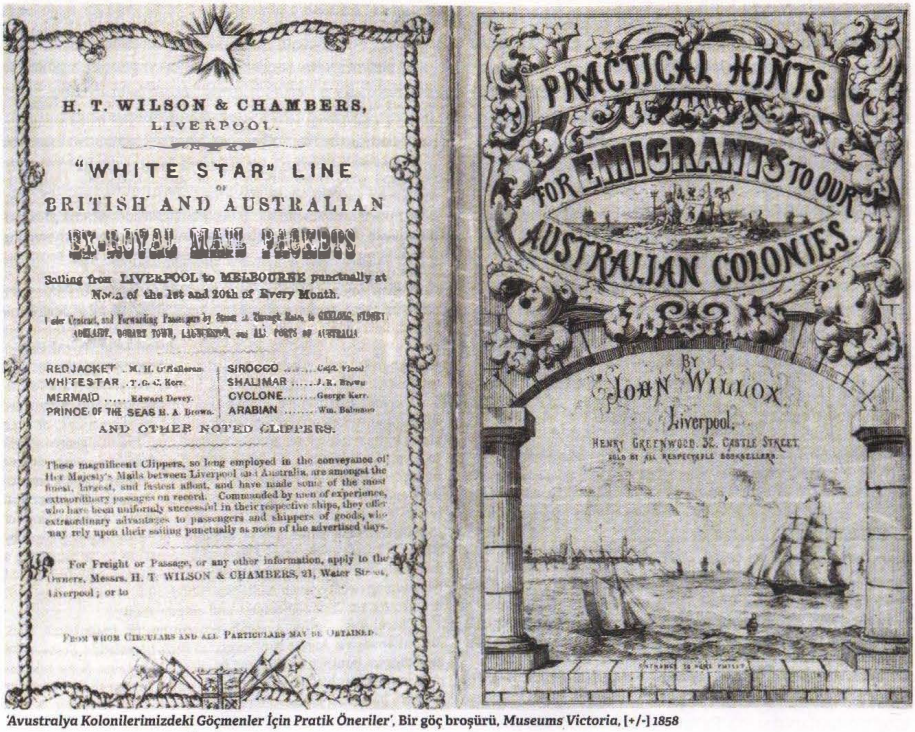

"Güzel evler, güzel ücretler", Yeni Zelanda'da iş imkanlarına dair bir poster, *High Commissioner for New Zealand*, London, [+/-] 1912

makta olan Yeni Zelanda Şirketi'nin gerçekleştirdiği tanıtım ve reklam faaliyetleri de İngilizce yapılıyor, İngiltere'deki büyük gazetelerin pazar nüshalarındaki dünya haberlerinde *"Yeni Bir Yaşam"* vurgusuyla yeni yerleşimcileri bekleyen Avustralya ve Yeni Zelanda'daki iş olanakları anlatılıyordu. Açık bir şekilde "İngiliz" erkek ve kadınları davet eden ilanlarda inşaat işleri, tarımsal ve endüstriyel işler, mühendislik ve hemşirelik gibi alanlarda iş olanaklarından bahseden bazı ilanlarda yaş sınırı da belirtiliyor ve göçmenlik için üst yaş sınırının otuz altı olduğu belirtiliyordu.[5]

19. Yüzyılın son yıllarında otuzlu yaşlarının başında olan Tevfik Fikret de muhtemelen göçü teşvik eden reklamların bulunduğu gazete nüshaları ve çeşitli broşürler yoluyla Yeni Zelanda'daki *"Yeni Yaşam"* vaadinden haberdar olmuştu. Sonraki yıllarda Hüseyin Cahit ve Tevfik Fikret'le birlikte "Tanin" gazetesini çıkaracak olan Hüseyin Kazım [Kadri]'nin ifadesiyle; *vatanın âfâk-ı siyâsiyesi karardıkça bütün ümit kapıları kapanan ve bu elim vaziyette yaşamak imkânı kalmamış olan Servet-i Fünûncular ne yapacağını bilmezken nihayet yine Fikret bir çare bulmuş, memleketten hicret etme kararı almıştı.*[6] Tevfik Fikret'in vatandan "hicret" arzusunun canlı şahitlerinden ve Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Halit Ziya [Uşaklıgil], Fikret'in yeni dünyadaki ütopik bir köye hicret düşüncesini *"Yeşil Yurt"* adında yeni bir dünya yaratma ideali olarak anlatıyordu. Ona göre; -Yeni Zelanda'ya değil- *"Seylan"*a [Sri Lanka] kaçış ihtimalinin belirmesiyle birlikte Fikret'i inciten, kudurtan her şey bir anda silinmiş, İstanbul ve İstanbul'un ifade ettiği tüm "kötülük ve kirlilikler" bir "unutma" bulutunun arkasına saklanmıştı.[7] Artık Fikret'in ufkunda sadece kendi hayallerine göre yaratacağı bir yaşam alanı, bir huzur ve umut bahçesi ve yepyeni bir dünya hayali vardı.

Servet-i Fünûncular *"bir ses gelir kulağıma bang-i ceres gibi / Bir söz mırıldanır durur; "Ümmîdi kes!" gibi..."* diyen Recaizade Mahmut Ekrem'in *Nefrin* şi-

'Avustralya Kolonilerimizdeki Göçmenler İçin Pratik Öneriler', Bir göç broşürü, *Museums Victoria*, [+/-] 1858

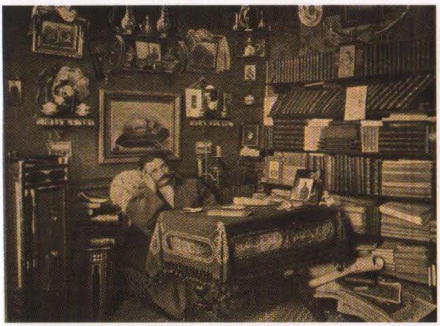
irindeki bir siyasal atmosferde, Tevfik Fikret'in *Sis* şiirinde İstanbul özelinde resmedilse de, istibdat'ın *"tozlu ve heybetli"* yoğunluğuyla kuşatılmış, *"parlaklığın ve ihtişamın beşiği ve mezarı"* olan vatan toprağının tamamını terk etmeyi arzuluyorlardı. *"Milyonlar barındırsa da parlak ve temiz alınlı kaç adam çıkar?"* diyerek eleştirip *"korku ağırlığından iki büklüm gezmeye alışmış zengin-fakir"* tüm insan malzemesinden de ümidini kestikleri *"meşhur koca bir milleti"* geride bırakmak için, Avrupa ülkeleri de dâhil çeşitli alternatifler düşünmüşlerdi. Uzun tartışmalardan sonra Tevfik Fikret'in tercihi olan ütopya ülkesini seçip, *"sisler altındaki"* İstanbul'u geride bırakarak Yeni Zelanda'ya gitmeye karar vermişlerdi.[8] Bu karar aynı zamanda Türk edebiyatı açısından da bir ilk anlamına geliyor, yazar ve şairlerden oluşan maceracı bir grup, ütopik de olsa ortak beklenti ve amaçlarla bir araya gelerek -sosyalist çağrışımları da olan- bir koloni kurmaya girişiyordu. [9]

Bu süreçte Hamidiye Marşı'nı dahi ayakta dinlemek için tören kalabalıklarının arasında kaybolan ve dolayısıyla "ihanetle" suçlanmak gibi büyük bir tehlikeyi göze alacak kadar kızmış olan Tevfik Fikret, *"güçlü, belirgin ve ezici kişiliğiyle"* öne çıkıyordu. Fikret'in muhalif ve korkusuz kişiliğini dillendiren Hüseyin Cahit'e göre, çok eski zamanlarda olsaydı belki adı bir "peygamber" diye sonraki kuşaklara geçebilecek olan Fikret, dünyaya sonraki dönemlerde gelecek olsaydı bir tarikat kurucusu olabilirdi. *Ne var ki on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Abdülhamit yönetiminin her soylu duyguyu susturan ve öldüren kıyıcılığı ve baskısı içinde Fikret, yalnızca sanat ve yurtseverlik yolunun başı oluyordu.*[10]

Servet-i Fünûncuların Yeni Zelanda'ya "kaçış" fikrinin ortaya çıkışında o sıralarda Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelen gemilerin resmi karşılanma törenlerine dâhil olan Tarabya'daki karakol gemisinde ikinci kaptan olan Mehmet Rauf'un büyük rolü olmuştu. Görevi gereği yabancı gemi mürettebatı ve bürokratlarıyla temas halinde olan Mehmet Rauf, İngiliz sefaret gemisi *Imogene*'in kaptanı aracılığıyla Yeni Zelanda'ya büyük bir göç dalgası yaşandığından haberdar olmuş, *"iklimi ve havası pek latif"* olan bu yeni adaya dair broşür ve rehberlere ulaşmıştı. *"Orada her şey, gökyüzü bile yeni"* idi diyen Hüseyin Cahit [Yalçın]'a göre, arkadaşlarıyla Yeni Zelanda'da toprak sahibi olmayı düşleyen Tevfik Fikret'in düşlerini besleyen ve Yeni Zelanda'nın iklimi ve güzelliğini anlatan İngilizce broşürler de Mehmet Rauf tarafından çevrilmişti.[11] Aslında o sıralarda Servet-i Fünûn dergisinde çeviri yazıları yayımlanan Mehmet Rauf'un "keşfettiği" Yeni Zelanda'ya gitmeye kararlı bir grup genç, bir yandan da yeni dünyaya yapacakları yolculuğun finans kaynağını aramaya koyulmuştu. Bu noktada Avrupa'da tamamladığı tıp eğitiminden sonra Osmanlı Devleti'nin ilk modern göz kliniğini kurmuş olan *Mehmet Esat [Işık]* Paşa devreye girmiş, aile yadigarı çiftliğini satarak, satıştan elde edeceği tüm geliri Yeni Zelanda'da kurulacak çiftlik için harcama sözü vermişti.[12]

YENİ ZELANDA'NIN 'UZUN BEYAZ' BULUTLARINA ÖZLEM, İSTANBUL'UN 'DONMUŞ' BULUTLARINA MERSİYE

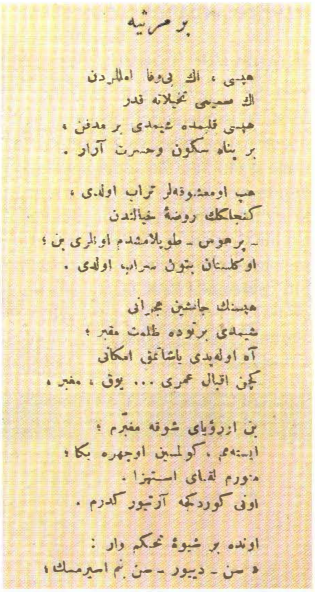
Yeni bir yüzyıla geçilirken bulunduğu dünyadan "kaçmak" isteyenlerin hayallerini süsleyen bir ütopya ülkesi haline gelen ve Flemenkçede *"su ülkesi"* anlamına gelen Yeni Zelanda'ya gitmek isteyen Servet-i Fünûncular, sık sık Tevfik Fikret'in Rumelihisarı'ndaki evinde toplanıyorlardı. Bir yandan para biriktirip bir yandan da Tevfik Fikret'in hayalini kurduğu mekânın mimarisini uyarladığı mukavvadan maketinin çevresinde Yeni Zelanda'da kuracakları *"kardeşçe"* hayatın planlarını yaparlarken, bu ütopik yaşam alanına sadece evli olanların kabul edilmesi kararını almışlardı.[13]

Tevfik Fikret Aşiyan'da. *Servet-i Fünûn Dergisi*, 8 Şubat 1900 (Aynı zamanda Tevfik Fikret'in ilk şiir kitabı olan *Rübab-ı Şikeste*'nin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş asıl baskısının yayımlandığı yıl)

İstanbul ve tüm ülkeyi sardığını düşündükleri siyasi ve sosyal bulantıyı geride bırakarak Yeni Zelanda'ya gitme hayalleri kuran Servet-i Fünûncular'ın bir kısmı, bir gün geri dönmeyi düşünüyorsa da Tevfik Fikret ebediyen dönmeyeceğini söylüyordu.[14] Doğduğu toprakları terk ederek kendi ütopik kolonisini kurmak isteyen Tevfik Fikret'in bu girişimi, sonraki yıllarda sosyalistçe bir plan olarak yorumlanmışsa da[15] dönemin siyasi ve sosyo-kültürel atmosferini kuşatan; *hürriyet [liberte], adalet [justice], uhuvvet [fraternite]* ve *müsavat [egalite]* ilkelerinden besleniyordu. Bu noktada hem ütopik kolonilerinin ilhamını hem de bu kolonideki yaşam ideallerinin içeriğini özetleyen Hüseyin Cahit, gizli gizli Thomas More'un Ütopya'sı *[Utopie]* ve Tommaso Campanella'nın *Güneş Kenti [Civitas Solis]* romanlarını okuduklarını söyleyerek, Yeni Zelanda'daki yeni yurtlarında *"senin"*, *"benim"* gibi düşüncelerden arınarak, *"kardeşçe ve hakiki birer insan gibi, bir arada yaşayarak"* tertemiz bir topluluk oluşturmayı hayal ettiklerini anlatıyordu.[16]

Bu sırada aile yadigarı çiftliklerini satmak üzere Ankara'ya giden Mehmet Esat'ın söz konusu satışı gerçekleştirememesi üzerine Servet-i Fünûncular'ın ütopik hayalleri de sona erecekti. Yeni Zelanda'ya gitme hayali suya düşen Tevfik Fikret, ütopyasını gerçeğe dönüştürme düşüncesinden hemen vazgeçmemiş; "Yeşil Yurt" hayalini bu defa Ege bölgesindeki

بر مرثیه

هیهی ، اك بی‌وفا امللردن
اك صمیمی تخیلانه قدر
هیهی قلبمده غنچه‌ی بر مدفن ،
بر پناه سکون وحسرت آرار .

هپ اومیدوفه‌لر تراب اولدی ،
کنجلکك روضهٔ خیالندن
- بر هوس - طوپلامشدم اونلری بن ؛
اوکلستان بتون سراب اولدی .

هیسك جاشین هجرانی
شیمه‌ی برتوده ظلمت مقبر ؛
آه اولهدی یاشاغق امکانی
کچن اقبال عمری ... یوق ، مقبر .

بن ارزویای شوقه مقبرم ؛
ایسته‌مم ، کولمین اوجهره بکا ؛
مزورم لقای استهزا .
اونی کوردکجه آرتیور کدرم .

اونده بر شیوهٔ تحکم وار :
« سن - دییور - سن بم اسیرمسك ؛

Tevfik Fikret'in "*Bir Mersiye*" şiirinden bir bölüm, *Servet-i Fünûn Dergisi*, 27Temmuz 1899

bir Anadolu kenti olan Manisa'da hayata geçirmek üzere hülyalara kapılmıştı. Ancak, -o sıralarda çocuk olan Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nin yıllar sonra bazı romanlarını yazacağı- *Sarıçam* köyünde kurmak istediği bu ütopik köy hayali de uzun sürmeyecekti. Nihayetinde aslında birer devlet memuru olarak İstanbul'dan çıkışları bile izne tabi olan Servet-i Fünûncular Yeni Zelanda'ya gidemeyerek bir kere daha ülkedeki koşulların ağırlığıyla yüzleşirlerken, İstanbul dışında ütopik bir köyde yaşama fikrinden belki de en son vazgeçen Tevfik Fikret olacaktı.

Adı kendi yerel dilinde *"uzun beyaz bulutların ülkesi"* olan Yeni Zelanda'ya gitme hayalinin henüz yerle bir olduğu sıralarda "o *da mahvoldu şimdi hatıramda / kalan sönmüş, donuk bir bulut yoğunluğu*" diyerek *"Bir Mersiye"* adlı şiirini yazan Tevfik Fikret, belki de Türk edebiyatında ilk defa ölmüş birine değil "ölmüş bir hayale" yazdığı mersiyesinde, adeta Yeni Zelanda'daki *"yeşil yurt"* özlemine ağıt yakmıştı. "Aşiyan" adını verdiği ve İstanbul boğazının *"kûhsar-ı âhenîn"* manzarasına bakan evinde, *"yosunlu bir adacık ortasında ummânın"* dediği yeni dünyalara göç etme hayalleri kurmaya devam etmişti. II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği 1908 darbesini hayal ettiği özgürlükçü cemiyete geçişin zaruri kapısı olarak gören Tevfik Fikret, çok geçmeden *"Rubabın Cevabı"* ile bu defa o kapıyı açan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yaşattığı ağır hayal kırıklığıyla yüzleşmek zorunda kalmış; *"95'e doğru"* şiirinde, *"Bir devr-i şeâmet, yine çiğnendi yeminler"*[17] diyerek yaşadığı hayal kırıklığını açıkça ortaya koymuştu. Makamdan beslenen itibar ve bu itibarla elde edilen konforu besleyen çıkar ilişkilerine tamah etmeyen Tevfik Fikret, II. Abdülhamid'in siyasetine karşı birlikte yola çıktığı ancak iktidarı ele geçirdikten sonra bir zamanlar muhalefet ettikleri hukuksuzlukları bizzat kendileri yapan İttihatçılar ve buna sessiz kalan dava arkadaşları karşısında da ilkeli duruşundan vazgeçmemişti. *Şafağına tanıklık ettiği* 20. yüzyılın ilk yıllarında, Osmanlı coğrafyasında yaşanan ağır travmaları ve bir parçası olduğu kuşağın ruhunda yarattığı derin hayal kırıklıklarını geride bırakıp *"bir ihtimal daha var"* diyerek, *"bir başka ülkeye"* gitmek istemiş ancak başaramamıştı. Dünya üzerindeki tüm insanların yeryüzünün tasarrufu konusunda eşit haklara sahip olduğu ve kolektif geleceğin sorumluluğunun eşit bir şekilde bölüşüleceği yeni bir ülkenin hayalini kuran Tevfik Fikret, ilkeli duruşunun hediyesi(!) olan ızdıraplı bir hayat yaşamıştı. Yaşadığı dönem ve bu dönemi paylaştığı kuşağın ilkesizliğine büyük bir öfke duyan Tevfik Fikret; aynı nedenlerle sık sık istifa edip inzivaya çekildiği evinde, belki de başka ülkelere gitmeyi hâlâ "bir ihtimal" olarak görmeye devam ederken, uzun beyaz bulutların ve şiirinde tasvir ettiği çamlara benzeyen yeşil ağaçların gölgesindeki Aşiyan'da vefat etmişti.

EKREM SALTIK - İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Alim Kahraman, "Edebiyât-ı Cedîde", İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV, 1994), C.10, 398-399.
2 Gündegül Parlar, "Servet-i Fünun'da Sanat Yazıları", *Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C.3, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1997), 325-328.
3 Nejla Dağ "Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Kaçış ve Ütopik Özlemin İzleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Tevfik Fikret Özel Sayısı, Nisan 2015, S.11, 224-235.
4 Yüksel Topaloğlu, "Dersaadet'ten Yeni Zelanda'ya: Servet-i Fünûn Neslinin Göç/Kaçış Düşüncesi ve İdeal Belde Tasavvuru", *Geçmişten Günümüze Göç*, (Ed.) Osman Köse, (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), C.1, 623-633; Hatem Türk, "*Bir Servet-i Fünûn Masalı: Yeni Zelenda Fikri ve Anadolu'ya Avdet*", *Turkish Studies*, 2014, Vol.9 (3), 1499-1510.
5 Rollo Arnold, *The Farthest Promised Land: English Villagers, New Zealand Immigrants of the 1870s*. (Wellington: Victoria University Press, 1981); Tom Brooking, *The History of New Zealand*. (Westport: Greenwood Press, 2004). David Allan Hamer. & Robertha Nichols. *The Making of Wellington: 1800-1914*, (Ed.), (Wellington, Victoria University Press, 1990); Rıza Kurtuluş, "Yeni Zelanda", İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV, 2013), C.43, 437-439; Angela McCaarthy, *Irish Migrants in New Zealand, 1840-1937: 'The Desired Haven'*, (Woodbridge, The Boysell Press, 2005). Jock Phillips. & Terry Hearn, *Settlers: New Zealand Immigrants from England, Ireland and Scotland 1800-1945*, Auckland. Auckland University Press, 2013), Tony Simpson. *The Immigrants: The Great Migration from Britain to New Zealand, 1830–1890*, Auckland: Godwit, 1997)
6 Hüseyin Kâzım Kadri. *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, 2. Baskı, Haz. İsmail Kara, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000)
7 Mehmet Rauf "Yeşil Yurt Hikâyesi". *Güneş Mecmuası*. 1927, S.9
8 Nurettin Öztürk, "*Bir Düşyaşam: Servet-i Fünûn Ütopyaları ve Hüseyin Cahit Yalçın'in Hayat-ı Muhayyeli*", *Bilim ve Ütopya*, Ocak 2010, S.187, 20-29; Rahim Tarım, "Servet-i Fünun Edebi Topluluğu'nun Yeşil Yurt Özlemi". *Kitap-lık*, Nisan 2006), S.93, 77-86; Sadık Usta, *Türk Ütopyaları: Tanzimat'tan Cumhüriyet'e Ütopya ve Devrim*. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014)
9 Öztürk, "*Bir Düşyaşam: Servet-i Fünûn Ütopyaları*, s.20
10 Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anılarım*, Haz. Rauf Mutluay, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1975), 115
11 Yalçın, *Edebiyat Anılarım*, 116
12 Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*; 13; Halit Ziya Uşaklıgil. *Kırk Yıl*. Haz. Abdullah Uçman. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2017)
13 Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, 13
14 Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, s.135
15 Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikâye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma*, (Ankara: KTB Yayınları, 1982), 6.
16 Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı*, 47; Öztürk. *Bir Düşyaşam: Servet-i Fünûn Ütopyaları*, s.24.
17 Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009); Tevfik Fikret, *Rübab-ı Şikeste*, Haz. Mehmet Kanar, (İstanbul: Say Yayınları, 2016)

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

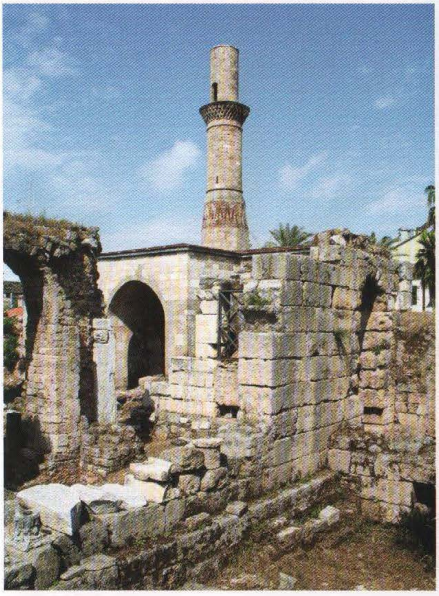
Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

Geçmişten Günümüze Antalya'nın Mimari Dokusu

DEREN GÜZEL TEKÇE*

KOÇ ÜNİVERSİTESİ AKMED VE TOPLUMSAL TARİH İŞ BİRLİĞİYLE GEÇTİĞİMİZ YIL ANTALYA'DAKİ LİSE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA DÜZENLENEN "LİSELER TARİH YAZIYOR SERBEST MAKALE YARIŞMASI"NDA DERECEYE GİREN YAZILARA GEÇEN AYDAN İTİBAREN DERGİMİZDE YER VERİYORUZ. MAYIS SAYIMIZDA DA ADEM TOLUNAY ANADOLU LİSESİ ÖĞRENCİSİ DEREN GÜZEL TEKÇE'NİN İKİNCİLİK ÖDÜLÜ ALAN MAKALESİNİ SUNUYORUZ.

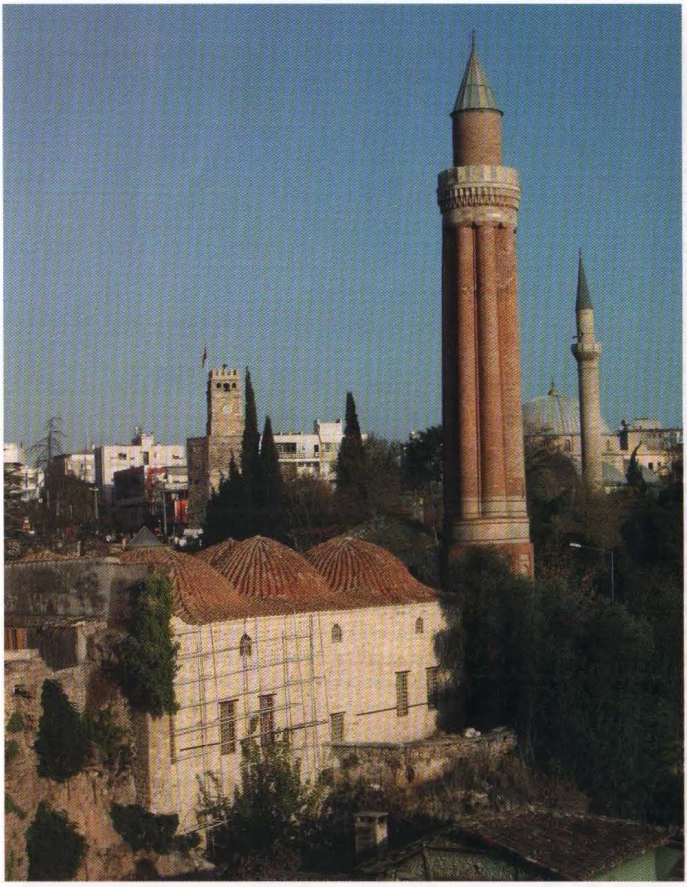
Kesik Minare Camii

Antalya, söylentilere göre, Bergama Kralı II. Attalos'un "Bana yeryüzündeki cenneti bulun" demesiyle, bazı kaynaklara göre de Akdeniz'deki en stratejik liman kentlerinden biri olan Side'yi alamamasıyla, M.Ö. 2. yüzyılda bugünkü Kaleiçi'nde yat limanının bulunduğu yerde "Attaleia" adı ile kurulmuştu. Hellenistik Dönem sırasında Attaleia yerleşiminin bugünkü Kaleiçi Limanı'nı çevreleyen bir boyuta sahip olup, kuzey ve güneyde günümüzdeki Mermerli ve Tophane teraslarına, doğuda ise Yivli Minare'ye uzandığı düşünülmektedir. Kesik Minare alanında yapılan kazılar, alanın "agora" olarak kullanıldığını ve kentin II. Attalos döneminde buraya kadar uzandığını göstermektedir. Savunma ya da deniz feneri amacıyla kullanılan ve günümüze kadar gelebilmiş Hıdırlık Kulesi de bu dönemde inşa edilmiştir. Limanla kent arasında geçişi sağlayan Kırk Merdiven'den Kale Kapısı'na uzanan ve yüzyıllarca ayakta kalan güçlü surların da Hellenistik Dönem'de yapıldığı düşünülmektedir. Hellenistik Dönem Krallıkları arasında sık sık el değiştiren Attaleia'nın M.S. 130 civarlarında Roma İmparatoru Hadrianus tarafından "ziyaret" edilmesi üzerine kentte imparatorun gelişini onurlandıran gösterişli yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılardan günümüzde en çok bilineni Hadrian Kapısı'dır.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı yasal din olarak kabul etmesi, Attaleia'nın kentsel yapısında büyük değişikliklere sebep olmuş, önceki dinlere ait yapıların çoğu bu dönemde yok edilmiştir. 20. yüzyıl başlarında anılan bir düzine kilisenin çoğunun bu dönemde yapıldığı düşünülmektedir. Bu kiliselerden en önemlisi bugünkü adı Kesik Minare olan Panagia Kilisesi'dir.

Attaleia, Erken Bizans Dönemi'nde bölgeye ulaşan Arap akınları nedeniyle Perge, Termessos gibi büyük kentlerden ayrılan göçmen gruplarını güçlü surlarıyla cezbetmiştir. Gelen göçlerle kentin büyümesi kentin savunma sisteminin güçlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Hadrian Kapısı savunma sisteminin bir parçası haline getirilmiş, surlar doğu ve güneyde genişletilmiş, iç sur ve dış sur arasına su dolu hendekler kazılmıştır. Attaleia'nın geniş sokaklardan oluşan düzenli kent dokusunun bu dönemde barınak ihtiyacı yüzünden bozulup bugünkü dar ve düzensiz sokaklı halini aldığı düşünülmektedir.

12. yüzyıldan itibaren bölgede Türk hakimiyeti artmış ve Attaleia kenti bir süre Bizans ile Selçuklular arasında el değiştirdikten sonra 1216'dan itibaren tamamen Selçuklu şehri olmuştur. Bu dönemden

Yivli Minare

itibaren bu bölgede Türkmen nüfusu artmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda şehirdeki Türk nüfusunun artmasıyla Hıristiyan kesim şehir dışına itilmiştir. Bu dönemde Anadolu'daki günümüze ulaşan en eski çok kubbeli camii olan Yivli Minare Camii, Zincirkıran ve Nigar Hatun Türbeleri gibi birçok eser yaptırılmıştır.

15. yüzyılda Antalya'nın Teke Beyliği'nin başkenti olduğu dönemde, bölgeye birçok tekke, zaviye, medrese, çeşme gibi yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra 15. ve 16. yüzyıllarda da Anadolu'da yaşanan ekonomik hareketlilik sonucu kent de surların dışına yayılmış, zamanla kale içerisi liman işçilerinin ve idarecilerin yaşadığı bir bölgeye dönüşmüştür. Osmanlı kent anlayışına göre, yeni yapılan bir cami iskan arzu edilen yeni bir yerleşimin çekirdeğini oluşturur. Bundan yola çıkarak 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Bali Bey Camii'nin ve 1571'de Karaman Beylerbeyi Murat Paşa[1] tarafından yaptırılan Murat Paşa Camii'nin, insanları surların dışına yerleşmeye teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde kent, Adalya olarak anılmaya başlamış, Bizans ve Selçuklu dönemlerine özgü surla çevrili kapalı kent olma özelliğini yitirmiş ve Osmanlı kenti kimliğine bürünmüştür.

Evliya Çelebi 1671'de Adalya'yı ziyaret ettiğinde surların 4400 adım uzunluğunda olduğunu, 80 tane kule barındırdığını ve yaklaşık 3000 evden oluşan dar sokaklı bir yerleşimi çevirdiğini yazmıştır. Notlarında Adalya, surlarının dışına taşmış kalabalık bir liman kenti izlenimi uyandırmaktadır. Celali ayaklanmaları gibi siyasi olaylar sonucu merkezi otoritenin zayıflaması, toplumsal ve siyasi çalkantılar, miri toprak düzeninin çözülmesi gibi nedenlerle 17. ve 18. yüzyıldan itibaren ekonomik anlamda Anadolu'nun daha durağan bir döneme girdiği söylenebilir. Bu durum Adalya'da bu dönemden günümüze ulaşan anıtsal boyuttaki tek yapının 18. yüzyılda inşa edilen Tekeli Mehmet Paşa Camii olmasını açıklar niteliktedir. Aynı zamanda Atlantik ticareti güçlenirken Akdeniz ticaretinin eski önemini kaybetmesi sonucu Adalya bu dönemde deniz ticareti bakımından geriye düşmüştür.

Amiral Francis Beaufort[2] 1811 yılında Adalya'yı ziyaretinde kentin küçük bir liman çevresine yerleştiğini, sokaklarının bir tiyatronun oturma basamakları

Antalya limanından görünüm

gibi art arda yükseldiğini; bir hendek, iki sur duvarı ve bir dizi dörtgen kule tarafından kuşatıldığını ve nüfusunun 8000 kişiyi geçmediğini belirtmiştir.

Osmanlı toplumunun 19. yüzyılda Avrupa'dan ekonomik ve teknolojik anlamda geride kalması sonucu bir dizi ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Bu ıslahat çalışmalarının en önemlisi olan Tanzimat Fermanı ile girilen siyasal, toplumsal ve ekonomik reform süreci liman kentlerini ve ticaret bakımından yoğun kentleri etkilemiştir. Antalya da bu kentler arasındadır, ancak bu bölgenin demiryolu ile Anadolu'ya bağlı olmaması, kentin İstanbul, İzmir, Bursa kadar gelişmesini engellemiştir. 19. yüzyıl sonlarına doğru Adalya kentinde hükümet konağı, hastane, okul, karakol gibi kamu yapılarının yanı sıra Avrupa ülkelerinin doğu ticareti üstünde kontrol kazanmaları sonucu gümrük, antrepo, postaneler, ve yabancı bankalar[3] gibi kuruluşlar da kurulmuştur. 1885 yılında şehri ziyaret eden Karl Lanckoroński[4] Adalya'da yaklaşık 25.000 kişinin ikamet ettiğini, 10 caminin, 9 kilisenin, 2 hastanenin, 1414 dükkanın ve 6-7 okulun bulunduğunu belirtmiştir. Bu bilgi şehrin Tanzimat Dönemi reformlarından etkilendiğini kanıtlar niteliktedir. Bu yüzyılın sonlarına doğru, Antalya artık surlarla çevrili küçük bir kent olmaktan çok uzaktı. Kent 25.000 nüfusluydu ve Kaleiçi'nin kuzeyindeki Elmalı, Teşvikiye, Muratpaşa mahalleleri ile doğusundaki Balbey ve Yenikapı mahallelerine kadar genişlemişti.

20. yüzyılın başları ise Anadolu için oldukça çalkantılı geçmiştir. 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Antalya da diğer Anadolu şehirleri gibi ekonomik anlamda çok zarar görmüştür. Bölge bir süre İtalyanların işgali altında kalmıştır. Aynı zamanda son iki yüzyılda baş gösteren yangınlarla birkaç defa tahrip olması, artık güvenlik anlamında bir işe yaramadığı ve kentin hava sirkülasyonunu engellediği gerekçesiyle surların çoğunluğunun yıktırılması, kentteki Rum kesiminin mübadeleyle göç etmesi gibi olaylar sonucu Kaleiçi artık şehrin en önemli yerleşim yeri olmaktan çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından 1950'lere kadar olan dönemde Türkiye'nin modernleşme projesi kapsamında sanayileşme planı dahilinde yapılan fabrikalara yer olarak küçük Anadolu şehirlerinin seçilmesiyle kentlerin büyümesinin sağlanması ve modernist kentler yaratmak hedeflenmiştir. Bu dönemde Ankara dışındaki kentler çok büyümemişlerse de Antalya'da hala öğretime devam eden Antalya Lisesi, Halkevi gibi yapılar inşa edilmiştir. Antalya'nın tarihsel, kültürel, ekonomik gelişimi son yıllardaki bazı eserlerde enine boyuna ele alınmıştır[5]. Kalekapısı[6] civarındaki ahşap dükkanlar yıkılmış, modern tek katlı binalar yaptırılmış, Atatürk Caddesi'ne palmiyeler dikilmiş, Karaalioğlu Parkı yenilenmiş, Konyaaltı Caddesi açılmış ve caddenin paralelinde gelişen Bahçelievler semti kentin ilk planlı imar hareketlerinden olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Kaleiçi Limanı'ndaki nirengi noktası olarak kullanılan Kız Kulesi Belediye Başkanı Burhanettin Onat'ın itirazlarına rağmen Antalya Valisi Sadri Aka'nın talimatıyla yıktırılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'yı kasıp kavurduğu dönemi takip eden 1950'li yıllar ise, tam tersine, Türkiye'nin kentleşme sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemden itibaren ekonomik anlamda dışa açılan Türkiye'de tarımda hızlı bir makineleşmenin başlaması, ortalama ömrün uzaması, ulaşım ve haberleşmedeki gelişmeler, daha iyi yaşam şartlarında yaşama isteği gibi nedenlerle kırsal nüfusun kente göçü başlamıştır. 1950 yılında Antalya'nın merkezi nüfusu 27.000 kişi ve yayılma alanı 270 hektarken, sadece 10 yılda nüfus 50.000 kişi, yayılma alanı 690 hektar olmuştur. Kentin altyapısı o dönemin teknolojisi el verdiğince tamamlanmaya çalışılırken şehirde Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Kepez Elektrik Santrali'nin kurulması gibi önemli sanayi atılımları yapılmıştır. Bu dönemde Antalya batıda Konyaaltı plajına, güneyde Barınaklar semtine, kuzeyde ise Dokuma ve Memurevleri'ne kadar yayılmıştı. Bu dönem Antalya'nın büyümesinin kontrol altında tutulabildiği son yıllardır. Bu dönemde Antalya'nın ilk şehir planı 1957'de oluşturulmuştur. Planda her ne kadar tutarlı bir gelişme stratejisi ortaya koyulsa da, yoğun nüfus artışını öngörülememiş ve şehrin özgün mimari dokusu ve iklim özellikleri pek dikkate alınmamıştır. Bu nedenle Antalya'da geri dönülemez bir yapılaşma sürecine girilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Antalya'nın nüfusu 1960'a gelindiğinde ani bir sıçramayla 50.000 olmuştu. Bu artışın katlanarak devam etmesiyle 1970 yılında kentin nüfusu 95.000 kişiye ulaşmıştı. Katlanarak artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak için Antalya da dâhil olmak üzere büyük illerde apartmanlar yapılmaya başlanmıştı. 1964'te Antalya'nın ilk apartmanı "Kırk Daireler" Işıklar'da yapıldıktan sonra, 70'lerde Güllük Caddesi'nde apartmanlar yükselmeye başlamış, aynı dönemde Kepez'deki gecekondulardan oluşan kaçak yapılaşma yönetimin göz yumması sonucu apartmanlaşmıştır. Derken Antalya'da hızla binalar yükselmeye başlamış, eski mahalle yaşayışı kaybolmuş, kent merkezindeki eski kent dokusunun çevresindeki rant artışı ve bunun sonucunda çok sayıda dükkan içeren iş hanları yapılmış, ana caddeler dönüşüm geçirmiş, şehir kimliksiz bir hale bürünmüştür. "Antalya'nın yaşayan hafızası" diye anılan sivil tarihçi Hüseyin Çimrin[7] bu dönüşümü ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

70'lerde Antalya merkezinin turizm alanı ilan edilmesi, yeni liman yapılması, Kaleiçi Koruma ve Geliştirme İmar Planı'nın yürürlüğe konması, Fethiye-Kaş yolunun açılması gibi sebeplerden dolayı nüfus planda öngörülemeyen bir ivmeyle artmış, belediyenin denetimsizliği yüzünden gecekondulaşma durdurulamamış, yasadışı şekilde inşa edilen çok katlı yapılar imar aflarıyla yasallaştırılmıştır. 70'lerin sonuna gelindiğinde Antalya'da 10.000 gecekondu olduğu bilinmektedir. Bu dönemde aynı zamanda Türkiye'de özel otomobiller yaygınlaşmış, şehir içi ulaşım kolaylaşmış, şehirlerin yayılması daha da hızlanmıştır. Bütün bunların üstüne 1978'de yeni bir imar planı yapılmıştır. Plana göre, yapılaşma batıya kaydırılacak, doğudaki tarım alanları korunacak, doğuda Lara bölgesi doğal sit alanı olarak tanımlanacak, Lara bölgesinde sadece belli yerlerde turistik tesisler kurulacak, şehrin su kaynaklarının çevresine imar yapılması yasaklanacaktı.

1982 yılında Akdeniz Üniversitesi kurulmuş, kentin nüfusu bu yıllarda 280.000'e çıkmıştır. Gecekondular kentin kuzeyinde yoğunlaşmaya devam etmiştir ve bu dönemde kentin imar planları birçok kez değiştirilmiştir. 1980 yılından itibaren dört ayrı imar planı hazırlanmış, önceki imar planına ters düşecek şekilde Lara bölgesi sit alanı kapsamından çıkarılıp imara açılmış, 1992 yılında yapılan başka bir imar planı ise verimli tarım topraklarını korumak amacıyla nüfusun kuzeye kaydırılarak bir uydu kent kurulmasını öngörmüştür. Kente bu dönemde yapılan turizm yatırımları ve sık sık değiştirilen plan kararları kentin doğal ve kültürel yapısını bozmuş, tarım alanları iskana açılmış ve sit alanları daraltılmıştır. 1996 yılında Cam Piramit Kongre Merkezi, otogar, Antalya Kültür Merkezi gibi önemli yapılar inşa edilmiş, kentte turistik atraksiyonlar bu dönemde oldukça çeşitlendirilmiştir. 2000 yılında kent nüfusu 936.000'e, tüm ilin nüfusu ise 1.719.000'e çıkmıştır. Günümüzde Antalya merkezi batıda Hurma Mahallesi, kuzeyde Kepez, güneyde Örnekköy, doğuda Aksu Deresi'ne kadar yayılmıştır. 2017 nüfus sayımına göre Antalya ilinde 2.364.396, merkezinde ise 1.251.523 kişi yaşamaktadır.

Bu yazıyı yazma amacım, Antalya örneğinin üzerinden giderek, şehirlerimizin mimari dokusunun korunamaması, çarpık kentleşme, bu topraklarda bizden önce yaşayan toplumların kültür miraslarını yarınlara bırakma sorumluluğunu yerine getirememiz, restorasyon hataları yüzünden zarar gören ya da kaybolan eserler, bakımsızlıktan yıkılan antik yapılar gibi beni çok rahatsız eden konularda bir eleştiride bulunmak. Türkiye'nin köylerden kente göçün ve nüfus artışının patladığı yıllarda aldığı bir takım yanlış kararlar sadece Antalya'yı değil, bütün şehirlerini kökten değiştirmiştir. Yerel yönetimlerin gecekondulaşma ve çarpık kentleşme konusunda gerekli duruşu gösterememesi 1950'lerde başlayan artan konut ihtiyacının yanlış bir şekilde karşılanması sonucu bu durum çığ gibi büyümüştür. En başta büyük şehirlerde başlayan apartmanlaşma süreci, daha sonra Türkiye'nin kentleşme anlayışında norm haline gelerek küçük ya da büyük bütün Anadolu kentlerine yayılmış, güzel ülkemizin çeşit çeşit kültürel dokularını aynı Antalya'daki gibi sindirmiştir.

Bazen Antalya'nın, eski şehir dokusu korunmuş olsaydı nasıl bir şehir olacağını merak ediyorum. Işıklar Caddesi'nde palmiyeler ve arkasındaki iki üç katlı kiremit çatılı evler görüyorum. Falezlerden akan sürüyle şelale görüyorum. Üç Kapılar'ı görüyorum, tabanının üstü camla kaplanmış, camın üstünden ayaklarının altındaki binlerce yıllık taşları görüyorlar, yüzyıllardır nasılsa hala öyle duruyor, üstüne çivi bile çakılmamış. Kaleiçi'nin geleneksel evlerinin avlularındaki meyve ağaçları bile duruyor hala. Kapalıyol'daki eski evler alakasız renklerde görüntü kirliliği yaratan tabelalarla kapatılmamışlar. Artık pek çok şeyin geç olduğunun farkında olsak da yine de mahallelerimize, yerleşim birimlerimize, şehirlerimize ve genel olarak ülkemizin yaşanabilirliğinde sahip çıkmalıyız ve korumacı bir politika izlemeliyiz.

DİPNOTLAR

1 O dönem Karaman Beylerbeyi olan Murat Paşa 1606 yılında sadrazam olmuş, 1608-1609 yıllarında ise 100 yıllık Celali ayaklanmalarına son vermiştir. İsyanı bastırması sırasında asileri ölü ve diri olarak kuyulara gömmesi yüzünden "Kuyucu" lakabını almıştır.

2 Anadolu'nun Akdeniz kıyılarının haritasını hazırlamakla görevlendirilen İngiliz amiral. Beaufort, F., *Karamanya*, çev: Neyzi, A., Türker, D., Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2002.

3 Bu bankalara Kaleiçi'ndeki eski "Bank Ottomane" ile "Banca Commerciale Italiana" örnek gösterilebilir.

4 Polonyalı tarihçi ve yazar. Antalya'yı bölgede arkeolojik araştırmalar yapmak amacıyla ziyaret etmiştir. "Pamphylia ve Pisidia Kentleri" üzerine çalışması vardır.

5 *Dünden Bugüne Antalya*, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2012.

6 Kalekapısı maalesef günümüze ulaşamamıştır. Kapı, bugünkü Saat Kulesi'nin hemen yanında bulunuyordu.

7 H. Çimrin, *Bir Zamanlar Antalya Tarih, Gözlem ve Anılar*, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayını, Antalya, 2007.

Devrimi Savunurken: 1917'nin Güncelliği

BARIŞ ÇATAL

"GELECEK 1917: TARİH, DEVRİM, KÜLTÜR", YALNIZCA EKİM DEVRİMİ'Nİ 100'ÜNCÜ YILINDA YAD ETMEYİ DEĞİL; HEM ÖNEMLİ GÖRDÜĞÜ BİRKAÇ BAŞLIĞI ELE ALMAYI HEM DE GÜNÜMÜZ KOŞULLARINDA BİR HESAPLAŞMAYI HEDEFLİYOR. YAZARLAR Y. DOĞAN ÇETİNKAYA İLE FOTİ BENLİSOY, "BÜTÜN KÖTÜLÜKLERİN MÜSEBBİBİ" OLARAK "KOMÜNİZMİN SUÇLARININ" ÇETELESİNİ TUTMAYA SOYUNANLARIN, KAPİTALİZMİN YAPISAL YA DA SİSTEMATİK ŞİDDETİ KARŞISINDAKİ BİLİNÇLİ SESSİZLİKLERİNİ SORGULARKEN, 1917 DEVRİMLERİ'NE DAİR HÂKİM TARİHYAZIMININ DEZENFORMASYON İÇEREN İDDİALARINA YANIT VERİYORLAR.

Asker başını kaşıdı. "Ne diyeyim, bilmem ki" dedi. Kafasından geçenlerin tatsızlığı yüzünden belliydi. "Bana göre iş çok basit... Ama ne bileyim, okumuş bir adam değilim ki! Bana göre iki sınıf var: proletarya ile burjuvazi..."

John Reed, Dünyayı Sarsan On Gün.

Habitus Yayınları'ndan 2018'de Bolşevik Devrimi'nin 100'üncü Sene-i Devriyesi'ni gündemine alan bir kitap yayımlandı. Y. Doğan Çetinkaya ve Foti Benlisoy'un kaleme aldıkları kitap "Gelecek 1917: Tarih, Devrim, Kültür" başlığını taşıyor. Kitap Ekim Devrimi'ni yalnızca yad etmeyi değil, asıl olarak önemli gördüğü birkaç başlığı hem ele almayı hem de günümüz koşullarında bir hesaplaşmayı önüne koyuyor. Dolayısıyla kitap bu açıdan Ekim Devrimi'nin genel bir panoramasını sunduğu gibi 2000'lerin ilk çeyreğini yaşadığımız günlerin bu radikal dönüşümle bağlarını da bizler için kuruyor. Kitap bu yönüyle bugünün sorunlarını anlamak ve bunlara dair çözüm önerilerinin geçmişte bir yaşanmışlığa tekabül eden yönlerini gündeme getirmesi açısından kendisine bir misyon biçiyor. Hatta yazarlar bazı açılardan "bugün eski, belki de en eski

Y. Doğan Çetinkaya & Foti Benlisoy, *Gelecek 1917: Tarih, Devrim, Kültür*, Habitus Kitap, Haziran 2018

tartışmalara dön(meyi) elzem" (s. 11) görüyorlar. Dahası bunu da "küresel ölçekte bir dizi "eskimiş" stratejik tartışmanın yeniden aciliyet kazandığı koşullarda" (s. 11) yapmayı önemsiyorlar.

Çetinkaya ve Benlisoy bütün bu tartışmaları yürütürken sıkı bir literatür taraması ve güncellemesi yapmayı da ihmal etmiyor. Kitap bu çerçeveden bakıldığında ele aldığı temaları derinleştirmeyi ve yazıldığı an itibarıyla yürüyen entelektüel harmanlanmadan okuyucuyu haberdar etmeyi kendisine vazife edinmiş gibi duruyor. Böylelikle kitabın sayfalarında kimi zaman Enzo Traverso'yla, Daniel Bensaïd'le, Paul Mason'la, Tariq Ali'yle, Walter Benjamin'le, E. H. Carr'la, Cornelius Castoriadis'le, Leopold Haimson'la, Hal Draper'la, Stephen F. Cohen'la, Steve A. Smith'le, Tsuyoshi Hasegawa'yla, Bertram D. Wolfe'yle, Oskar Anweiler'le, Michal Reiman'la, Tony Cliff'le, Chris Harman'la, Carmen Siriani'yle karşılaşmak müm-

Lenin, Troçki ve Kamanev Moskova'da (1920)

künken; kimi zaman da Moshe Lewin'le, Michael Löwy'le, Isaac Deutscher'le, Lars T. Lih'le, Marcel Liebman'la, Kristin Ross'la, Alexander Rabinowitch'le, Neil Faulkner'le, Domenico Losurdo'yla, Ronald Grigor Suny'le, E. N. Burdzhalov'la, Susan Buck-Morss'la, Murray Bookchin'le, Diane Koenker'le, Hannah Arendt'le, Victor Serge'le, Antonio Gramsci'yle, Nahuel Moreno'yla, Arthur Rosenberg'le, China Miéville'le karşılaşabiliyoruz.

DEVRİMİN İDEOLOJİK MİRASI TAHRİP EDİLİRKEN HAFIZAYI SAVUNMAK

Çetinkaya ve Benlisoy bu çalışmalarında ilk hesaplaşmayı geçmişte daha olumlu bir tınısı olan devrimin/devrim fikrinin/devrimci pratiğin bugün tam aksi istikamette "bir felaket kaynağı" gibi görülmesi üzerine yaparlar. Bunu şöyle ifade ederler: "Devrimler günümüzde 20. yüzyılın büyük felaketleri olan soykırımlar ve totaliter rejimlerle özdeşleştiriliyor. Devrimlerin zorunlu olarak terör rejimlerine, kitlesel kırımlara yol açacakları vazediliyor" (s. 14). Devrim fikrinin özellikle burjuvazi ve aparatçikleri tarafından "demode" ve "dogmatik" olarak nitelendirilmesini de şu ifadeleriyle kristalize ediyorlar: "Önceleri Lenin'e atıf yapmadan adeta bir cümle dahi kurabilmek mümkün değilken bugün Lenin'e, Troçki'ye, Buharin'e ya da Zinovyev'e atıfla konuşmak size mazide çakılıp kalmış bir muhafazakâr/dogmatik muamelesi yapılması için yeter de artar bile" (s. 15).

Yazarlar bu noktada çubuğu memleket soluna bükmek konusunda da imtina etmiyor. Özellikle "tarihi kendisiyle başlatan, hafızasız ve kendinden menkul 'yeni' arayışların pek revaçta olduğu bizim memlekette" (s. 10) ve "memleket solunun kendi hafızasına ne denli hoyrat davrandığı" (s. 17) koşullarda.

Yazarlar kitap içinde Ekim Devrimi'ne dair birtakım "yanlış anlamaları" not eder. Ardından da bunların deşifresine girişirler. Çünkü her şeyden önce bu yanlış anlamalarla oluşturulan yeni söylemi "devrimin hafızasının tasfiyesine yönel(mekle)" (s. 21) hedef tahtasına oturturlar.

Çetinkaya ve Benlisoy'un kitap boyunca başlıklar halinde ortaya koydukları ve kimi zaman da hesaplaştıkları olgular arasında Çarlık Rusya'nın toplumsal tabanının köylülerden oluşmasından mütevellit, gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin aslında bir "işçi devrimi" olarak nitelenemeyeceği (s. 22); "Bolşevik Parti(nin) Lenin'in mutlak otoritesi altında, profesyonel devrimcilerden oluşan, aşırı merkeziyetçi ve iç demokrasiden yoksun dar bir komplo örgütünden ibaret" oluşu (s. 30); Bolşevik Devrimi önderleri hakkında yazılan biyografilerde -özellikle Lenin- karakterlerin kötücül, cani olarak resmedilmesi (s. 32); Bolşevizm ile sağ popülizm arasında günümüz siyaset dengeleri açısından bağlar kurulması (s. 38); *Ne Yapmalı*'nın (1902) Lenin ve Bolşevizm üzerine yaygın yanlış kabuller için kullanılması (s. 43); Bolşevik Parti'nin yolunda ve ultra merkeziyetçi bir parti olduğu yolundaki kanaat geliştirilmesi/bu fikrin beslenmesi (s. 47); Bolşevik Devrimi'nin bir devrim değil bir "darbe" olarak nitelenmesi (s. 52); kitlelerin özörgütlenmelerini kurmaları ve bunun yeri geldiğinde bir "komitemanî"ye dönüşmesi (s. 74); devrimin kanlı bir bilanço getirdiği/şiddetle özdeş kılındığı ve insani trajedilere yol açtığı (s. 86); "komünizmin suçlarının" çetelesini tutmaya soyunanların kapitalizmin yapısal ya da sistematik şiddeti karşısındaki bilinçli sessizlikleri (s. 94) bulunmaktadır.

Yazarlar kitabın ilerleyen sayfaları boyunca bütün bu başlıkları açımlarlar; dahası dezenformasyon içeren iddialara sakin ve kati yanıtlar verirler.

DEVRİMİN TARİHİ: TARİHYAZIMI İÇİNDE BİR HESAPLAŞMA

Peki, nasıl oldu da Sovyet devrimi "bütün kötülüklerin müsebbibi" haline geldi ve dahası tarihyazımı bu ideolojik argümantasyonun nasıl taşıyıcısı oldu? Yazarların buna dair tespitleri de var. Şöyle diyorlar: "Sovyet Devrimi'ne dair bu yaygın ve hayli popüler algının ardındaki kaynaklar aşikâr aslında: Sovyet Devrimi'nin yozlaşması ve Stalinist diktatörlük devlet ve elit merkezli Soğuk Savaş devri tarihçiliğince Bolşevik ideolojinin doğal bir sonucu olarak görülmüştü" (s. 16).

Yazarlar tarihi ve tarihyazımını bir mücadele alanı olarak önemserler. Bunu da şu şekilde ifade ederler: "Tarih, ama 'ezilenlerin geleneğinin' bilgisi ve birikmiş deneyimi olarak tarih, bu anlamda hayati önemdedir" (s. 18).

DEVRİMDE DEVRİM: 1917, KÜLLERİNDEN YENİDEN DOĞARKEN

Yazarlar devrimin 100'üncü yıldönümünde Bolşevik Devrimi'nin yankılarının neler olduğu konusunda da okuyucuyu kısa bir yolculuğa davet eder. Bu yolculuğun duraklarında "komünizmin Rusya'da ölmüş, dünyanın geri kalanında can çekişiyor ol(duğuna)" [Mark Mazower, s. 100], "Rus devriminin yüzüncü yılının, kutlama değil, 'Nazizm kadar, hatta çok daha kanlı' olduğunu iddia ettiği Bolşevizm'in kurbanları için yas tutma vesilesi olduğu(na)" [Max Hastings, s. 101] tanık oluruz. Çetinkaya ve Benlisoy başka örnekleri de peşi sıra gündeme getirerek deyim yerindeyse Bolşevik Devrimi'nin 100'üncü yıldönümünün bir bilançosunu da okuyucuyla paylaşır.

Burada konuyu "devrim fikrinin itibarsızlaştırılması"yla da ilişkilendirirler. Çünkü mahkûm etmek yetmez; itibarsızlaştırmak, dahası onun cazibesini yitirmesi, yeni jenerasyonlarca hiçbir çekim gücünün olmaması istenir/beklenir. Bunu da yazarlar -yaygın kabulü kavramsallaştırarak- şöyle ifade

ÇETİNKAYA VE BENLİSOY KİTAPTA DEVRİMİN MUHASEBESİ MESELESİNİ DE GÜNDEME GETİRİR. BURADA KONU DEVRİMİN BİR İSTİKAMET DEĞİŞTİRMESİ VE İŞÇİ DEVLETİNİN BÜROKRATİKLEŞMESİ, YOZLAŞMASI MESELELERİNE GELİR. YAZARLAR BU NOKTADA ÖZELLİKLE İŞÇİ DEMOKRASİSİNİN GERİLEYİŞİ ÜZERİNE KAFA YORAR. BU KONUDAKİ ZENGİN LİTERATÜRÜN GENEL ANLATISINI OKUYUCUYLA PAYLAŞIRLAR.

Kitap bir taraftan da Soğuk Savaş devri Batı tarihyazımı ile Stalinist parti tapıncının birleştiği bir nokta olarak Bolşevik Devrimi'ni bir "darbe" ve "tek parti diktatörlüğü" olarak niteleyen vurguya işaret eder. Bu konuda yazarlar şunu ifade eder: "İki tarihsel anlatı açısından da merkezde kitlelerin inisiyatifi ve eylemlerinden ziyade liderler, onların doğru ya da yanlış program ve stratejileri bulunur" (s. 59). SSCB'de bu tarihyazımının kristalize olduğu çalışma *Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi - Kısa Ders*'tir. Kitap 1930'lu yıllar boyunca SSCB'deki muhalefetin üzerine karabasan gibi çöken Moskova Duruşmaları'nın öncesinde ve sonrasında defalarca kez yeniden yazılmak zorunda kalmış ve bizzat Stalin'in kontrolünde kaleme alınmıştır.

Yazarlar 1917 Devrimleri'ne dair tarihyazımının işçi sınıfıyla netameli bir ilişki kurduğunu da bir tespit olarak belirtir. Onlar bunu kendi ifadeleriyle şöyle gündeme getirir: "Ancak işçi sınıfının 1917 Devrimleri içindeki yeri genelde muğlak ve soyuttur". Keza resmi Sovyet tarih anlatısı da bu izleği sürdürür. Burada öne çıkarılan da önderlik ve partidir. Halbuki devrimi gerçekleştirenler fabrikalarda çalışan işçiler, kadınlar, yoksul insanlardır. Bu maddi gerçeklik, tarihyazımında çoğu kez atlanır. Dolayısıyla bu istikametten bakıldığında Sovyetler dışındaki taban örgütlenmeleri, fabrika komiteleri, işçi milisleri ve Kızıl Muhafızlar da *Gelecek 1917*'nin konusu haline gelir.

eder: "Kapitalizm demokrasinin bir önkoşulu, gerekli şartıdır; faşizm ile komünizm ise liberal demokrasiye doğru doğal ve kaçınılmaz gelişimi sekteye uğratan geçici kazalar, kapanmaya mahkûm parantezlerdir" (s. 120). Bütün bu algının yerleşmesi, elbette burjuvazinin elindeki bütün imkânları kullanarak gerçekleştirmeyi hedeflediği bir (yazarların deyişiyle) "huruç harekâtı"dır.

Çetinkaya ve Benlisoy, Bolşevik Devrimi sonrasında ve Lenin'in ölümünün akabindeki gelişmeleri de çalışmalarına konu edinirler. Özellikle Lenin'in ölümünden sonra mumyalanması ve Stalin'in "Leninizmin Esasları"yla katı müdahalesi kitapta kendisine yer bulur. Bu gelişmeleri başka bir okumayla, muktedirlerin de müdahaleleriyle benzeştirirler. Kendileri bunu şu şekilde konumlandırır: "Eğer bir başkaldırıyı, toplumsal hareketi unutturmak mümkün değilse, belli bir tarihsel episodda aşağıdakilerin, halk sınıflarının özne olma ihtimali bastırılamıyorsa kahramanlara yol verilir. Daha doğrusu başkaldırı bir kişinin mitleştirilmesiyle toplumdan koparılır" (s. 142).

Yazarlar, Ekim Devrimi'nin sene-i devriyesinde "reel sosyalizmlerin kıymetini bilelim" şeklinde özetlenebilecek bir tutumu da eleştirir. Onlara göre birincisi bu tutum yeni değildir. İkincisi sadece ilerlemeye dayanan/bunu güzelleyen ya da sınıfı kerteriz almayan bir vurgu da doğru değildir. Bunu da şöyle ifade ederler: "Dolayısıyla Ekim'in sosyalistçe değerlendi-

"Yaşasın Büyük Proleterya Devriminin Beşinci Yıl Dönümü" Ivan Simakov tarafından 1922 yılında Ekim Devrimi'nin 5. yıl dönümü için hazırlanan afiş

rilmesi, soyut ve mekanik bir 'modernleşme' (kalkınma, sanayileşme) anlatısına ya da mevcut iktidar mekanizmalarına bir katılım meselesine indirgenemez" (s. 151).

Çetinkaya ve Benlisoy kitapta devrimin muhasebesi meselesini de gündeme getirir. Burada konu devrimin bir istikamet değiştirmesi ve işçi devletinin bürokratikleşmesi, yozlaşması meselelerine gelir. Yazarlar bu noktada özellikle işçi demokrasisinin gerileyişi üzerine kafa yorar. Bu konudaki zengin literatürün genel anlatısını okuyucuyla paylaşırlar. Keza parti içindeki ilk örgütlü muhalefet olan İşçi Muhalefeti'nin yaklaşımını da kitapta aktarırlar. Yine bu bölümde Bolşevik Devrimi'nin Avrupa'daki bir devrimle, daha uzun erimde bir dünya devrimiyle rabıtasını da kendilerine konu edinirler.

DEVRİMİN KÜLTÜRÜ: EZİLENLERİN ŞÖLENİ

Kitap bazı filmler aracılığıyla tartıştığı konuların başka bir bağlamda okuyucunun aktüel hafızasında yer etmesine de gayret eder. Bunların arasında Taviani kardeşlerin 1972 yapımı *San Michele aveva un gallo* gibi (s. 7) devrim ve devrimci faaliyetin farklı dönemlerde, farklı jenerasyonlarca nasıl karşılandığı/algılandığı üzerine örneklem veren olduğu gibi örneğin David Lean'in yönettiği *Dr. Zhivago* (1965) (s. 32) filmindeki bir anekdotta Sovyet Rusya'daki yaşama dair önyargıların nasıl beslendiği; BBC tarafından 1974'te yayımlanan ve Hohenzollern, Habsburg ve Romanov hanedanlarının çöküşünü aktaran *The Fall of Eagles* (Kartalların Düşüşü) (s. 34) isimli dizide Lenin'in pragmatik bir figür gibi gündeme getirilmesi; Franklin J. Schaffner'in yönettiği 1971 yapımı *Nicholas and Alexandra* (s. 34) isimli epik filmde yine Lenin'in fesatçı bir karakter olarak işlenmesi; 2001 tarihli Alexander Sokurov'un yönettiği *Taurus* (Boğa) (s. 34) filminde Lenin'in son günlerinde acze düşmüş bir tiran olarak resmedilmesi; bir *Netflix* yapımı olan ve yönetmenliğini Cal Seville'in üstlendiği *The Russian Revolution* (s. 36) adlı belgeselde devrimin Romanov ve Ulyanov aileleri arasındaki bir kan davası olarak gösterilmesi; BBC'nin devrimin yüzüncü yılı vesilesiyle hazırladığı ve Renny Bartlett'in yönettiği, *Russia 1917: Countdown to Revolution* (s. 39) adlı belgeselin sonunda Lenin'in "siyasi manipülatör" nitelemesine maruz kalması; Christopher Nolan'ın yönettiği 2012 tarihli *Batman: The Dark Night Rises* (s. 91) filminde metaforik olarak devrim ve şiddet ilişkisinin ele alınması; 1927'de devrimin onuncu sene-i devriyesinde Vsevolod Pudovkin yönetiminde çekilen *St. Petersburg'un Sonu* (s. 131) filminde Ekim'in fabrikada çalışmak için köyden kente göç etmek zorunda kalan bir işçinin gözünden anlatılması; 1927'de Eisenstein tarafından çekilen *Ekim*'de (s. 133) filmin başlangıcında Petersburg'daki abidevi Çar III. Aleksandr heykelinin parçalanması sekansının bulunması; yine yönetmenliğini Eisenstein'in yaptığı 1925 tarihli *Grev* (s. 136) filminde ustabaşı ve patronun onu suçlaması gücüne gidip kendini asan işçilerin varlığı; Theodoros Angelopoulos'un *Ulis'in Bakışı* (s. 137) filminde mavna üzerinde taşınan ve kendisine adeta bir cenaze merasimi düzenlenen yıkık Lenin heykelinin konu edilmesi; yönetmenliğini Ahmet Murat Öğüt, Aylin Kuryel, Begüm Özden Fırat ve Emre Yeksan'dan oluşan bir kolektifin üstlendiği *Hoşgeldin Lenin* (s. 139) adlı belgesel filmin Akçakoca'da bir balıkçının denizde bulduğu, nereden geldiği belli olmayan, tahtadan bir Lenin büstü hakkında olması; Mustafa Kenan Aybastı'nın yazdığı ve yönettiği Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nin katkılarıyla çekilen *Devrimden Sonra* (s. 147) filmini oluşturan on kısa filmden birinde işçilerin giyabında, onlara sormaksızın, onların dahli olmadan gerçekleştirilen 'kamulaştırma'nın ele alınması; Wolfang Becker'in 2003 tarihli *Elveda Lenin* (s. 152) filminde aktif bir nostaljinin izlerinin bulunması; Yakov Protazanov'un 1924'te gösterime giren *Aelita: Mars'ın Kraliçesi* (s. 170) adlı sessiz bilimkurgu filminde bir uzay yolculuğu yapan Bolşevikler'in Mars proletaryasını ayaklandırarak bir Mars Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurmaya soyunmaları; Nanni Moretti'nin *Kızıl Güvercin* adıyla bilinen 1989 tarihli *Palombella Rossa* (s. 181) adlı filminin başka-

Sergei Eisenstein'in yönettiği Ekim (1927) filminin afişi (https://www.1stdibs.com/furniture/wall-decorations/posters/rare-original-vintage-movie-poster-ruklevsky-eisenstein-film-october/id-f_1131492/)

Sergei Eisenstein'in yönettiği Grev (1925) filminin afişi (https://www.bl.uk/collection-items/movie-poster-for-strike-by-eisenstein-1924)

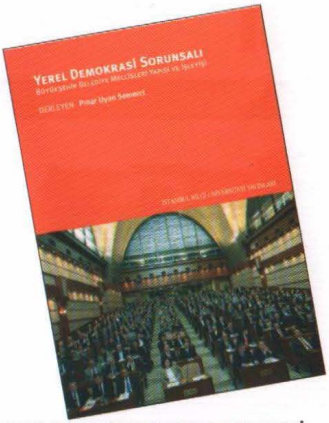
rakteri olan İtalyan Komünist Partisi önderlerinden Michele'in geçirdiği trafik kazası sonrası hafızasını kaybetmesi, film boyunca belleğini geri kazanmaya çalışması, bir komünist olduğunu öğrendikten sonra çaresizce komünizmin ne olduğunu hatırlamaya çalışması; P. D. James'in aynı adlı romanından uyarlanıp Alfonso Cuarón tarafından yönetilen 2006 tarihli *Son Umut [Children of Men]* (s. 197) filminin bugünün siyasal ve sosyal tahakküm ilişkilerinin olduğu gibi kaldığı takdirde mümkün olacak bir yakın geleceği karşı-ütopyacı bir bakış açısıyla ele alması; John Carpenter'ın 1988 tarihli *They Live* (s. 205) filminde ana karakter John Nada'nın bir kutu güneş gözlüğü bulup bunlardan bir tanesini takmasıyla dünyayı bambaşka görmesi; *Yıldız Savaşları* film serisinin belki de en politik filmi, 2016 yapımı *Rogue One*'da (s. 209) Jyn'in anekdotu; Joon-ho Bong'un çektiği, 2013 yapımı *Snowpiercer* (s. 210) filminde günümüz devrimine ilişkin metaforik yaklaşımda olduğu gündeme getirilir.

Yazarlar Ekim Devrimi sonrası sanat ve kültür alanlarındaki hareketliliğe de okuyucuların dikkatini çekerler. Devrim sonrasında ortaya çıkan birçok sanat akımından biri olan ve ilgi görmesi hasebiyle öne çıkan *Proletkült* (Proleter Kültür), bu yaklaşımın içinde izleyici ve oyuncu arasındaki sınırların muğlaklaşması, dahası birden adeta pıtrak gibi ortaya çıkan tiyatro grupları (işçi kulüpleri ve fabrika tiyatroları, kitle tiyatroları, sokak tiyatroları gibi) ve temsilleri, yine işçi kulüplerinde müziğin yaygınlaşması ve konserlere katılım buna örnek olarak gösterilebilir. Keza işçi sınıfının yoğun bir şekilde katılım gösterdiği kutlamalar, festivaller ve bayramlar da kitaba konu edilir.

100 YIL SONRA EKİM DEVRİMİ'NİN GÜNCELLİĞİ

Bütün bu açılardan bakıldığında "Gelecek 1917: Tarih, Devrim, Kültür" kapsamlı muhtevasıyla; Bolşevik Devrimi'ne 100'üncü yıldönümünde yeniden bakarken klişelere sıkışmanın ötesinde yeni sorular sorduran, bu soruları sordururken okurunu yalnız bırakmadan literatürün yeni çalışmaları üzerinden ufak patikaların yollarını da açan; her şeyden de önce bilinçli olarak ötekileştirilen ve unutturulmak istenene karşı hafızayı tazeleyen, bunu da hakkını vererek yapan bir çalışma. *Habitus Yayınları* gibi küçük, mütevazi ama bir taraftan da alana dair oldukça nitelikli kitapları üreten yayınevinden çıkan bu kitap şimdi okuyucularını bekliyor.

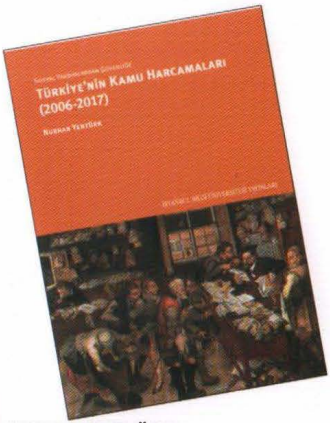
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DERLEYEN: PINAR UYAN SEMERCİ

YEREL DEMOKRASİ SORUNSALI
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİSLERİ YAPISI VE İŞLEYİŞİ

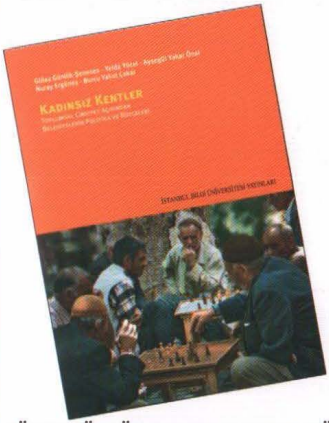
324 Sayfa, ISBN: 978-605-399-414-5
Türkiye'de yerel düzeyde karar alma organı olan büyükşehir belediye meclislerine odaklanan *Yerel Demokrasi Sorunsalı*, yerel siyasetin ve yerel demokrasinin mevcut işleyişini anlamaya yönelik on ilde yürütülmüş bir araştırmanın sonuçlarını içeriyor.

NURHAN YENTÜRK

SOSYAL YARDIMLARDAN GÜVENLİĞE
TÜRKİYE'NİN KAMU HARCAMALARI (2006-2017)

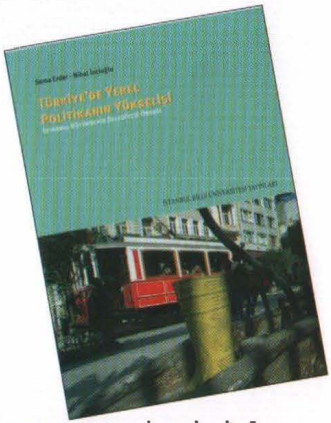
260 Sayfa, ISBN: 978-605-399-384-1
Nurhan Yentürk, bu eserinde sosyal koruma, güvenlik ve yerel yönetim harcamalarını, konu ile ilgili akademik tartışmaların ışığında ele alıyor ve bu alanlarda kamunun harcama boyutunu incelemeye katarak tartışma alanını genişletiyor.

GÜLAY GÜNLÜK ŞENESEN, YELDA YÜCEL, AYŞEGÜL YAKAR ÖNAL, NURAY ERGÜNEŞ, BURCU YAKUT ÇAKAR

KADINSIZ KENTLER
TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN BELEDİYELERİN POLİTİKA VE BÜTÇELERİ

427 Sayfa, ISBN: 978-605-399-468-8
Birleşmiş Milletler Ortak Programı Kadın Dostu Kent Projesi kapsamındaki Kars, Şanlıurfa, Nevşehir, İzmir, Samsun ile bu kapsamda alınayan komşu kentler Erzurum, Diyarbakır, Kayseri, Manisa ve Ordu'nun belediye plan ve programlarını toplumsal cinsiyet perspektifi ile kadınların yapabilirlikleri açısından yerinde inceliyor.

SEMA ERDER, NİHAL İNCİOĞLU

TÜRKİYE'DE YEREL POLİTİKANIN YÜKSELİŞİ
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

200 Sayfa, ISBN: 978-605-399-017-8
İstanbul Büyükşehir Belediyesi üzerine 1986-1987'de yapmış oldukları bir alan araştırmasından hareketle yola çıkan yazarlar, tüm dünyadaki yerelleşme hareketleriyle birlikte Türkiye'de de yerel yönetimlerde ve yerel politikalarda gözlenen değişimi değerlendiriyor.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO

www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 551 30 13
e-mail: punto@puntokitap.com